หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

29 มิ.ย. 2532
กรมศิลปากร

จดหมายเหตุ

เรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์

รัชกาลปัตยุบันนี้

ต่อเล่มซึ่งได้พิมพ์แล้ว เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๗

พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าศศิพงศ์ประไพ

โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

เจ้าจอมมารดาจันทร์ รัชกาลที่ ๕

ปีวอก พ. ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทย ถนนรองเมือง

เลขหมู่ 929.7999593
ส 132 ค
เลขทะเบียน ท.321. 9492

คำนำ

พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าศศิพงศ์ประไพ มีรับสั่งมายังกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครว่า ทรงพระศรัทธาจะพิมพ์หนังสือเปนของแจกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารดาจันทร์ เจ้าจอมมารดาของพระองค์ท่านสักเรื่อง ๑ ให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือถวายให้ทรงพิมพ์ตามพระประสงค์

เมื่อเลือกหาเรื่องหนังสือข้าพเจ้านึกได้ว่า เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เสด็จดำรงตำแหน่งสภานายกอยู่ในกรรมการหอพระสมุด ฯ ได้ทรงรวบรวมเรื่องประกาศตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในกรุงรัตนโกสินทร พิมพ์ในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ พระองค์เจ้าแมนเชียน เมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๔๕๗ ในหนังสือนั้นมีประกาศตั้งพระบรมวงศานุวงศ์เพียงสิ้นรัชกาลที่ ๕ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ก็ได้ทรงเฉลิมพระเกียรติยศพระบรมวงศานุวงศ์ต่อมาอีกหลายพระองค์ ถ้ารวบรวมประกาศตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลปัตยุบัน พิมพ์ต่ออีกสักเล่ม ๑ ก็เห็นจะชอบใจของผู้ที่จะได้รับแจกไป ได้ทูลความนี้แก่พระเจ้าน้องนางเธอ ฯ ก็ทรงพระดำริห์เห็นชอบด้วย ข้าพเจ้าจึงได้ให้รวบรวมจดหมายเหตุแลประกาศตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลปัตยุบันพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ท่านทั้งหลายที่ได้รับสมุดเล่มนี้ไป คงจะถวายอนุโมทนาในพระกุศล

บุญราษีทักษิณานุปทาน ซึ่งพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าศศิพงศ์ประไพได้ทรงบำเพ็ญทั่วกัน

ศุ ชยางกูร สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑ เมษายน พ. ศ. ๒๔๖๓

สารบาน

พระราชพิธีเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระบรมราชินีนารถ
พระบรมราชชนนี เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๓ น่า ๑
การพระราชพิธี ,, ๑
ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย ,, ๙

พระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเศก สมเด็จกรมพระยาวชิรญาณ
วโรรส พ. ศ. ๒๔๕๓ น่า ๑๓
การพระราชพิธี ,, ๑๓
ประกาศมหาสมณุตมาภิเศก ,, ๓๐

ตั้งกรมหมื่นชินวรศิริวัฒน์ พ. ศ. ๒๔๕๓ น่า ๓๙
การพระราชพิธี ,, ๓๙
ประกาศตั้งกรม ,, ๔๑

เลื่อนกรมเจ้านาย ๑๑ พระองค์ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๔ น่า ๔๕
ประกาศเลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ,, ๔๙

ประกาศเลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต น่า ๕๒
ประกาศเลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ ,, ๕๕
ประกาศเลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงเพ็ชรบุรีราชสิรินทร ,, ๕๙
ประกาศเลื่อนกรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ ,, ๖๑
ประกาศเลื่อนกรมพระเทวะวงศ์วโรประการ ,, ๖๓
ประกาศเลื่อนกรมพระสมมตอมรพันธุ์ ,, ๖๖
ประกาศเลื่อนกรมพระดำรงราชานภาพ ,, ๖๙
ประกาศเลื่อนกรมหลวงจันทบุรินทรนาถ ,, ๗๒
ประกาศเลื่อนกรมหลวงปราจิณกิติบดี ,, ๗๔
ประกาศเลื่อนกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ,, ๗๖

ตั้งพระองค์เจ้าจรูญศักดิกฤษดากร เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๕ น่า ๗๙

เลื่อนกรมเจ้านาย ๔ พระองค์ ตั้งกรม ๒ พระองค์
ตั้งพระองค์เจ้า ๓ พระองค์ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๕ น่า ๘๔
ประกาศเลื่อนกรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ ,, ๘๘
ประกาศเลื่อนกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ,, ๙๒

ประกาศเลื่อนกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ น่า ๙๔
ประกาศเลื่อนกรมหลวงราชบุริดิเรกฤทธิ์ ,, ๙๖
ประกาศตั้งกรมหมื่นสิงหวิกรมเกริยงไกร ,, ๙๘
ประกาศตั้งกรมหมื่นสรรควิไสยนรยดิ ,, ๑๐๐
ประกาศตั้งพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช ,, ๑๐๒

เลื่อนกรมเจ้านาย ๔ พระองค์ ตั้งกรม ๒ พระองค์ ตั้ง
พระองค์เจ้า พระองค์ ๑ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๖ น่า ๑๐๓
ประกาศเลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศรา
นุวัติวงศ์ ,, ๑๐๗
ประกาศเลื่อนกรมหลวงอดิศรอดุมเดช ,, ๑๑๐
ประกาศเลื่อนกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ,, ๑๑๒
ประกาศเลื่อนกรมหลวงสวัสดิวัตนวิศิษฎ์ ,, ๑๑๔
ประกาศตั้งกรมหมื่นกวิพจน์สุปริชา ,, ๑๑๖
ประกาศตั้งกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ,, ๑๑๘
ประกาศตั้งพระองค์เจ้าแก้วกัลยาณิ ,, ๑๒๒

ตั้งกรมเจ้านาย ๒ พระองค์ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๗ น่า ๑๒๕
ประกาศตั้งกรมหมื่นไชยาศริสุริโยภาส ,, ๑๒๗
ประกาศตั้งกรมหมื่นไชนาทนเรนทร ,, ๑๒๙

ตั้งกรมพระอัฐิ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระเทพนารีรัตน์
เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๘ น่า ๑๓๑

เลื่อนกรมเจ้านาย ๔ พระองค์ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๘ น่า ๑๓๕
ประกาศเลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา ,, ๑๓๘
ประกาศเลื่อนกรมสมเด็จกรมพระยาเทวะวงศ์วโรประการ ,, ๑๔๓
ประกาศเลื่อนกรมพระจันทบุรินทรนาถ ,, ๑๔๖
ประกาศเลื่อนกรมขุนกำแพงเพ็ชร์อรรคโยธิน ,, ๑๔๘

เรื่องตั้งพระบรมวงศานุวงศ์
รัชกาลที่ ๖

ที่ ๑ เฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระบรมราชินีนารถ พระบรมราชชนนี เปนสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนารถ พระบรมราชชนนี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า การพระราชพิธีบรมราชาภิเศกเฉลิงถวัลยราชสมบัติ ได้สำเร็จพร้อมด้วยความศุภสวัสดิ์บริบูรณ์แล้ว ทรงพระราชดำนึงถึงสมเด็จพระบรมราชชนนี ซึ่งได้มีพระเดชพระคุณมา

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานจัดการเฉลิมพระปรมาภิไธย ฉลองพระเดชพระคุณตามพระราชประเพณี มีกำหนดวันดังนี้ คือ

วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ เจ้าพนักงานได้จัดการพระราชพิธีจาริกพระสุพรรณบัฏ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งอาศน์สงฆ์สำหรับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ๑๐ รูป ตั้งโต๊ะทองบนธรรมาศน์ศิลา น่าออกมาตั้งเครื่องนมัสการพระแท่นทรงกราบ แลตั้งบัตรศาลเทวดาที่ลานน่าพระอุโบสถสองศาล เวลาย่าย ๕ โมงเศษ เจ้าพนักงานกรมพระอาลักษณเชิญพานทอง ๒ ชั้น รองแผ่นพระสุพรรณบัฏ ไปประดิษฐาน

บนโต๊ะทองเหนือธรรมาศน์ศิลาในพระอุโบสถ เวลาย่ำค่ำเศษ พระเจ้าบรมวงศ์ เธอกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ เสด็จไปทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว พระสงฆ์ ๑๐ รูป มีพระธรรมเจดีย์ เปนประธานเจริญพระพุทธมนต์สัตตปริต โหรบูชาเทวดา

วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน เวลาเช้า เจ้าพนักงานได้จัดตั้งโต๊ะตั้งบายศรีแก้ว ทอง เงิน บายศรีตองขวาซ้ายพร้อมด้วยศีร์ษะสุกรขวาซ้ายไว้พร้อมแล้ว เวลาเช้า ๓ โมงเศษ โปรดเกล้า ฯ ให้หม่อมเจ้าเทโพทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์ถวายพรพระจบประเคนอาหารบิณฑบาตเลี้ยงพระสงฆ์ ๆ รับพระราชทานฉันแล้วพักรอพระฤกษ์อยู่ที่นั้น

ครั้นเวลาเช้า ๔ โมง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์เสด็จมาประทับในพระอุโบสถ เมื่อถึงพระฤกษ์เช้า ๔ โมง ๓๘ นาที ๑๗ วินาที เปนปฐมฤกษ์ หลวงโลกทิปลั่นฆ้องไชยให้สัญญา พระเจ้าบรมวงศ์เธอทรงจุดเทียนทอง เทียนเงิน ทีม้าทองที่สำหรับรองจารึกพระสุพรรณบัฏ พระยาศรีสุนทรโวหารเจ้ากรมพระอาลักษณ์ นุ่งขาวสวมเสื้อขาว ห่มผ้าขาวเฉียงบ่าสายสิญจน์คล้องคอกราบพระ ถวายบังคมแล้ว หันหน้าสู่มงคลทิศทักษิณจารึกพระสุพรรณบัตร พระสงฆ์สวดไชยมงคลคาถาพราหมณ์เป่าสังข์ เจ้าพนักงานประโคมพิณพาทย์ดริยดนตรี โหรบูชาพระฤกษ์ เมื่อจารึกพระสุพรรณบัฏแล้ว พราหมณ์ได้หลั่ง

น้ำสังข์ โหรเจิมพระสุพรรณบัฏแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ที่ได้ออกพระนามมาแล้ว ทรงบรรจุในหิบถมตะทอง วางบนพานทองสองชั้นบีดคลุม เชิญประดิษฐานไว้บนโต๊ะเหนือธรรมาศน์ศิลาตามเดิม พระสงฆ์รับผ้าสบงหมากพลูชุปเทียน อนุโมทนา แล้วพราหมณ์ได้เบิกแว่น ข้าราชการเวียนเทียนสมโภชครบตะติยะ-วาร แลจุรณ์เจิมอีกครั้งหนึ่งแล้วประดิษฐานไว้ณที่นั้น

เจ้าพนักงานได้จัดการตั้งตกแต่งพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เชิญเครื่องราชกกุธภัณฑ์ มีพระมหาพิไชยมงกุฎเปนต้น ประดิษฐานในพระที่นั่งบุษบกมาลา มีเทียนทอง เทียนเงินขนาดเล็ก ๒ คู่ ตั้ง ๔ มุม ตั้งพานทองสองชั้นรองดอกไม้พุ่มข้างละพุ่ม ที่ชั้นลดต่อ ๆ ลงมามีเทียนทอง เทียนเงินขนาดกลางแลใหญ่ ๓ คู่ เบื้องขวาซ้ายพระที่นั่งบุษบกมาลาตั้งต้นไม้ทองเงินคู่หนึ่ง บนพระที่นั่งเสวตรฉัตรตั้งโต๊ะหมู่ เชิญพระไชยวัฒนประจำรัชกาล ๕ รัช-กาล กับพระไชยเนาวโลหรัชกาลปัตยุบันนี้มาประดิษฐาน ต่อลงมาตั้งพระมหาสังข์ พระเต้าทองคำแลตั้งเทียนทอง เทียนเงินน่าพระที่นั่งเบื้องขวาซ้ายตั้งต้นไม้ทองเงินขนาดใหญ่คู่หนึ่ง ตรงน่าพระที่นั่งเสวตรฉัตรออกมาตั้งเครื่องนมัสการพระแท่นทรงกรายแลตั้งพระแท่นรองพระราชบัลลังก์น่าพระที่นั่งเสวตรฉัตรแห่งหนึ่งที่ข้างด้านตวันออกพระที่นั่งเสวตรฉัตรแห่งหนึ่ง กับตั้งพระราชอาศน์ประทับ มีพระราชดำรัสแก่พระบรมวงศานุวงศ์ น่าเก้าอี้

เจ้านาย แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทตามเคย ข้างน่าเสาพระที่นั่ง
ตั้งเครื่องสูงหักทองขวางเสาละคัน ๕ ชั้น ๓ คู่ ๗ ชั้นคู่หนึ่ง ชุม-
สาย ๒ คู่ ด้านตวันออกตั้งอาศน์สงฆ์ ตรงน่าเครื่องสูงออกมา
ยกพื้นสงมีบันไดขึ้นทางข้างหลัง

วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ร, ศ, ๑๒๙ เวลาบ่ายโมงเศษ เจ้า
พนักงานเชิญพระสุพรรณบัตรแต่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาส-
ดาราม ขึ้นพระราชยานกงทางประตูหลังพระอาราม ขุนพิจิตรราช-
สาสน์ สวมครุยลำพอกขึ้นประคองพานพระสุพรรณบัตร คู่เคียง
เข้าประจำที่ขวาซ้ายข้างละ ๘ ตั้งกระบวนแห่น่าตำรวจ เทวดาคู่
แห่ กลองชนะ จ่าบี่ จ่ากลอง แตรงอน แตรฝรั่ง สังข์ เครื่อง
สง ๗ ชั้น ๕ ชั้น น่า ๘ หลัง ๖ บังแทรก ๔ ถึงพระราชยานกงมี
พระกลดบังสูริย์ พัดโบก ข้าในกรมมหาดเล็ก มีพระยาอรรค
เทวินทร์วรามาตย์เปนต้น แต่งตัวเต็มยศสวมเสื้อเยียรบับตามพระ
สุพรรณบัตร เดินกระบวนเข้าประตูพิมานไชยศริ เลี้ยวไปหยุดที่
พระทวารเทเวศร์รักษา เชิญพานพระสุพรรณบัตรเข้าพักในพระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย แล้วเชิญจากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยไปทูล
เกล้า ฯ ถวาย พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจิมแลห่อแพร
แดงพันด้วยไหมเบญจพรรณ บรรจุกล่องทองคำสวมถุงตาดบรรจุใน
หีบถม มีถุงตาดอีกชั้นหนึ่งยี่ดคลุม แล้วเชิญกลับมาพระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัยเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระที่นั่งเสวตรฉัตร

เวลาค่ำทุ่มหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่อง
เต็มยศทหารมหาดเล็ก ประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์สายสพาย
จักริ์รมราชวงศ์เสด็จออกพระที่นั่งจักริมหาปราสาท เสด็จด้วย
กระบวนพระราชยาน ตำรวจ กรมวัง มหาดเล็กแห่นำตามเสด็จ
ไปประทับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงประเคนไตรแพร ย่าม แก่
พระสงฆ์พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวช สมเด็จพระราชาคณะ
พระราชาคณะผู้ใหญ่ พระราชาคณะ เปรียญ เจริญพระพุทธ-
มนต์ ๓๐ รูป พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส
เปนประธาน แล้วประทับพระราชบัลลังก์ พระสงฆ์ออกไปครอง
ไตรกลับมานั่งณอาศน์สงฆ์ตามเดิมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว ทรงจุดชนวนเทียนทองเทียนเงินที่พระที่นั่งบุษบกมาลา แล
ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
วชิรญาณวโรรส ถวายศีล ทรงศีลแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธ-
มนต์สัตตปริตจบแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณ-
วโรรส ถวายยอติเรก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริย
พรต ถวายพระพรลาแล้ว เสด็จพระราชดำเนิรกลับ ด้วยกระ
บวนพระราชยานตามทางเดิม เสด็จขึ้นพระที่นั่งจักริมหาปราสาท
เวลา ๒ ทุ่มเศษ

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ร, ศ, ๑๒๙ พระฤกษ์เวลาเช้า ๒ โมง
๒๑ นาที ๕๓ วินาที เปนมหามงคลอุดมฤกษ์ เมื่อเวลาจวนถึงพระ-

ฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศทหารมหาดเล็กประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์ สายสพายนพรัตนราชวราภรณ์ พระสังวาลย์ปฐมจุลจอมเกล้าแล้ว เสด็จออกพระที่นั่งจักริมหาปราสาท เสด็จพระราชดำเนิรด้วยกระบวนพระราชยานไปประทับในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนที่พระที่นั่งบุษบกมาลาดังวันก่อนแล้ว ทรงจุดชนวนเทียนทอง เงิน บนพระที่นั่งเสวตรฉัตรแลเครื่องนมัสการแล้ว ประทับพระราชบัลลังก์ข้างพระที่นั่งเสวตรฉัตรด้านตวันออก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ถวายศิลแล้ว เสด็จขึ้นประทับบนพระราชบัลลังก์กลาง พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชุมนุมยืนเฝ้าทูลลองธุลีพระบาทตามลำดับ พนักงานประโคมแตรสังข์มโหรทึก ทหารที่ตั้งแถวน่าพระที่นั่งจักริมหาปราสาท ถวายวันทยาวุธบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี เมื่อสุดเสียงแตรแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ อ่านประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธยจบแล้ว พระสงฆ์สวดถวายไชยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์กรมแสงในขับไม้บัณเฑาะว์ พนักงานประโคมแตรสังข์ฆ้องไชยพิณพาทย์ ทหารถวายวันทยาวุธบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมีอีกครั้งหนึ่ง เจ้าพนักงานกองแก้วจินดายิงปืนมหาฤกษ์ มหาไชยมหาจักร มหาปราบยุค ๒๑ นัด ทหารบก ทหารเรือ ยิงปืนใหญ่ถวายไชยมงคลแห่งละ ๒๑ นัด แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เสด็จทางพระทวารเทวราชมเหศวร์พระที่นั่งไพศาลทักษิณไปประทับ
พระที่นั่งบรมราชสถิตย์มโหฬาร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุน
สมมตอมรพันธุ์ เชิญพานพระสุพรรณบัฏ พระยาราชโกษา
เชิญพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ พระยาวรพงศ์พิพัฒน์ เชิญพาน
เทียน พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ เชิญพานธูป เจ้าหมื่นเสมอใจ
ราช เชิญพานดอกไม้ จมื่นจงภักดีองค์ขวา เชิญต้นไม้
ทอง จมื่นจงรักษาองค์ซ้าย เชิญต้นไม้เงิน แต่งกายสวมเสื้อ
ครุยทุกคนเข้าทางประตูสนามราชกิจ ตามเสด็จไปขึ้นบันไดใหญ่
ข้างพระที่นั่งจักรี ไปขึ้นพระที่นั่งบรมราชสถิตย์มโหฬาร เสด็จไป
ยังห้องที่ประทับสมเด็จพระบรมชนนี ทรงรับพระมหาสังข์ทักษิณา-
วัฏ แลพานพระสุพรรณบัฏ เฉลิมพระปรมาภิไธย ถวายสมเด็จ
พระบรมราชินีนารถ พระบรมราชชนนี แล้วถวายดอกไม้ธูป
เทียนแลต้นไม้ทองเงินขนาดใหญ่คู่หนึ่ง แล้วโปรดให้เชิญพระ
สุพรรณบัฏกลับมา ประดิษฐานที่พระแท่นเสวตรฉัตรตามเดิม
สำหรับที่จะได้เวียนเทียนสมโภช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จออกตามทางเดิม ประทับพระราชบัลลังก์ ในพระที่
นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระสงฆ์สวดถวายพรพระจบ แย่งไปรับพระ
ราชทานฉันที่อาศนหลังเสาพระที่นั่งพระเฉลียงด้านตวันออกอิกส่วน
หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนเครื่องเสวยแก่
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส พระบรมวงศา-

นุวงศ์ทรงประเคนอาหารบิณฑบาต เมื่อพระสงฆ์รับพระราชทาน
ฉันแล้ว ทรงประเคนเครื่องไทยธรรมของสมเด็จพระบรมราชชนนี
แก่พระสงฆ์ แลบาญชีสิ่งของเครื่องไทยธรรมข้างแล้ว โปรด
เกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชา
นารถ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงประเคนต่อไปทั่วแล้ว
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ถวายยถา
อนุโมทนา มิ สา อัตถลัทธา สัพพพุทธา แลถวายอติเรก พระ
วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ถวายพระพรลาแล้ว
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับด้วยกระบวนพระราชยาน
ตามทางเดิม เสด็จขึ้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเวลาเช้า ๔ โมง
แล้วเจ้าพนักงานได้ตั้งขายศรีแก้ว ทอง เงิน ขายศรีทองขวาซ้าย
พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียน สมโภชพระสุพรรณบัตร เจ้าพนัก
งานประโคมตามธรรมเนียม แล้วดับแว่นเจิมจุรณ์พระสุพรรณบัฏ
แล้วเปนเสร็จการ

ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เปนอดิตภาค ๒๔๕๓ พรรษา กาลบัตยุบัน จันทโคจร โสณสัมพัตสรกรรติกมาศ กาพับ์กย์ นวมิติถิ ศุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ พฤศจิกายน มาศ ปับ์ญจวิสติมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษ บรมนราธิราช พินิตประชานารถมหาสมมตวงศ์ อติสัยพงศ์ วิมลรัตน วรขัตติยราชนิกโรดม จาตรันตบรมมหาจักรพรรดิ ราชสังกาศ อุภโตสุชาตสังสุทธเคราะหณีจักริบรมนารถ จุฬา ลงกรณราชวรางกูร บรมมกุฎนเรนทร์สูรสันตติวงศ์วิสิฐ สุสา ธิตบุรพาธิการ อดุลยกฤษฎาภินิหารอติเรกบุญฤทธิ ธัญลักษณ วิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางคประนตยาทยงกชยุคล ประสิทธิสรรพศุภผลอุดมบรมสุขุมาลย์ ทิพยเทพาวตารไพศาล เกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ บุริมศักดิสมญา เทพทวาราวดี ศรีมหาบรษสตสมบัติ เสนางคนิกรรัตนอัศวโกศล ประพนธปริชามัทวสมาจาร บริบูรณคุณสารสยามาทินคร วรุตเมก ราชดิลก มหาปริวารนายกอนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษ

ศิรินธร บรมชนกาธิศรสมมต ประสิทธิวรยศมโหฬมบรมราช
สมบัติ นพปฐลเสวตฉัตราธิฉัตร ศิริรัตโนปลักษณมหาบรม
ราชาภิเศกาภิสิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหศวริยมหา
สวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหาราชาธิราชวโรดม บรมนารถ
ชาติอาชาวไศรย พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อดุลยศักดิ์อรรค
นเรศราชาธิบดี เมตตากรุณาสีตลหฤทัย อโนปมัยบุญการ
สกลไพศาลมหารัษฎาธิเบนทร์ ปรเมนทรธรรมิกมหาราชาธิราช
บรมนารถบพิตร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระราชประเพณีได้เคยมีมาเมื่อสมเด็จ
พระเจ้าแผ่นดิน ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเศก
ใหม่ ได้ทรงสถาปนาพระราชอิศริยยศ แลเฉลิมพระปรมาภิไธย
สมเด็จพระพันปีหลวง ฉลองพระเดชพระคุณเปนประถม เพื่อ
เปนศุภมงคลแด่พระองค์แลราชสมบัติ แลพระราชกรณียะนี้ได้
จัดทำโดยสมควรแก่คราวนิยมเปนอย่างสูงในสมัยนั้น บัดนี้ทรง
พระอนุศรถึงพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมราชชนนี อันได้มีมา
เปนล้นพ้นที่จะพรรณาให้พิศดารจบสิ้นได้ พระองค์ได้ทรงมีพระ
ราชหฤทัยตั้งมั่นอยู่ในราชธรรมจริยา ทรงพระราชอุสาหปฏิบัติ
ราชกิจน้อยใหญ่ฉลองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระบรมชนกนารถ
โดยความทรงจงรักภักดี ทั้งมีพระราชหฤทัยโอบอ้อมอาริแก่
บรรดาชนทั้งปวง ทรงทำนุบำรุงให้ได้รับความร่มเย็น สมแก่

ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครราชสีมา

จิตรของผู้ที่มีความหวัง ในพระเมตตาการุญภาพ เปนที่พึ่งพำนัก ของพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ ตลอดขนถึงสามัญชน สมแก่พระราชอิศริยยศอันทรงดำรงตำแหน่งพระบรมราชินีนารถ ยังส่วนพระคุณที่มีแด่พระองค์พระราชโอรสก็เปนอเนกประการ นับว่าทรงเปนอุปการินีมีพระเดชพระคุณยิ่งกว่าผู้อื่น ได้ทรงพระอุสาหทำนุบำรุงแลทรงอนุสาสน์ในความดีความงามตามขัตติยราชประเพณี ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มา แล้วต่อมาก็ยังมีพระราชหฤทัยเอื้อเฟื้อเปนพระราชธุระตามพระราชทานกระแสพระราชดำริห์ แลทรงช่วยแนะนำในกิจการทั้งปวงมิได้ขาด มายัดนี้สมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จเหลืออยู่พระองค์เดียว พอได้แบ่งเบาความเปลี่ยวเปล่าพระราชหฤทัย ในยามที่ทรงไร้สมเด็จพระบรมชนกาธิราช แลเปนเขตรอันล้ำเลิศที่จะอาจให้เกิดศิริสวัสดิพิพัฒมงคลแด่พระองค์ มีพระราชประสงค์จะทรงพระอนุวัตรตามพระราชประเพณี แลสมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงรับพระราชอิศริยยศสูงสุดมาแล้วในรัชกาลสมเด็จพระบรมชนกนารถ กิจที่จะสถาปนาพระราชอิศริยยศให้สูงขึ้นกว่านั้นเปนอันไม่มีได้

บัดนี้จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย สมเด็จพระบรมราชชนนี ดังจารึกไว้ ในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนารถ พระบรมราชชนนี ขอเดชานุภาพพระศรีรัตนตรัย

แลอำนาจความกตัญญูกตเวทิ แลเทพยไทยมเหศวรศักดิ์ผู้ล้ำเลิศ
บังเกิดอยู่ในภูมิพฤกษอากาศกาญจนรัตนพิมาน มิสมเด็จมฆวาน
วัชรินทรเทวราชเปนอาทิ แลเทพยอันอภิบาลรักษาพระมหานคร
พระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งเสวตรฉัตร มณฑิรรัตนมหาปราสาท
มิพระสยามเทวาธิราช พระกาฬไชยศรี พระเสื้อเมือง พระทรง
เมือง เทพารักษ์หลักพระนครเปนต้นไป แต่บรรดามิไมตริจิตร
ได้บริหารพระบรมราชวงศ์นี้สืบมาจนกาลบัดนี้ จงคุ้มครองรักษา
พระองค์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนารถ พระบรมราชชนนี
ให้ทรงพระเจริญทฆฆชนมายุพรรณสุขพลปฏิภาณ ชนสารสมบัติ
สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ศุภวิบูลผลอิศริยยศเกียรติคุณบุญ
ยารมี เสด็จสถิตเปนศรีของพระบรมราชวงศ์ยั่งยืนสืบกาลนาน
ขอพระพรทุกประการจงประสิทธิสมดังพรรณามาฉะนี้ เทอญ ฯ

ที่ ๒ พระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเศก

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส เปนสมเด็จกรมพระยา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระอนุสรคำนึงถึงพระคุณในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส พระบรมราชูปัชฌาจารย์ ผู้เปนพระบรมราชวงศ์ ซึ่งทรงผนวชในพระพุทธสาสนา ทรงพระปริชาญาณรอบรู้ในพระปริยัติธรรมหาผู้ที่จะรู้เท่าทันได้เปนอันยาก ได้ทรงถวายโอวาทานุสาสน์มาแต่ทรงพระเยาว์ จนได้ทรงอุปสมบทในพระพุทธสาสนา ได้ทรงพระอนุสาสน์สั่งสอนธรรมวินัยแลราชกรณียกิจเปนลำดับมา แลได้ทรงดำรงสมณศักดิ์เปนใหญ่เปนประธานในคณะสงฆ์ ด้วยพระปริชาสามารถ เปนที่นิยมนับถือของหมู่คณะสงฆ์ ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์แลประชาชนทั่วไป สมควรที่จะสถาปนาพระอิศริยยศให้ยิ่งใหญ่เช่นพระบรมวงศ์ที่ได้ทรงเปนใหญ่ในคณะสงฆ์มาแต่ก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเศกเลื่อนพระอิศริยยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ให้ดำรงพระยศอันยิ่งใหญ่ โดยมีกำหนดการดังนี้

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ เปนวันจาริก พระสุพรรณบัฏในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เจ้าพนักงานได้จัดการไว้พร้อมเสร็จ

เวลาเช้า พระเจ้าบรมวงศเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ เสด็จมาทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการกระบะมุกทรงศีลแล้ว ทรงประเคนอาหารภัตรเลี้ยงพระสงฆ์แล้ว ครั้นเวลาเช้า ๒ โมง ๒๖ นาที ๑๕ วินาทีได้พระฤกษ์ พระยาศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ นุ่งขาวสวมเสื้อขาว ห่มผ้าขาวเฉียงบ่า กรายพระถวายบังคม หันหน้าสู่มงคลทิศหรือจาริกพระสุพรรณบัฏ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์เครื่องดุริยดนตรี พระสงฆ์ ๕ รูป มีพระญาณโพธิเปนประธานสวดไชยมงคลคาถา เมื่อจาริกแล้ว พราหมณ์รดน้ำสังข์โหรเจิมจุรณ์แล้ว เชิญลงในกล่องงาแลหีบประดับมุกมีฉงาดสวมนอก ประดิษฐานเหนือพานทองสองชั้นสำรับใหญ่ มีคลุมตาดปักเลื่อมแลลื้นแล้ว เชิญมาทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจิม เชิญกลับมารักษาไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จนวันตั้งพิธีจึงเชิญไปประดิษฐานบนพระแท่นมณฑลวัดบวรนิเวศวิหาร

ส่วนที่วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าพนักงานได้จัดการตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ คือ

พระแท่นมณฑลตั้งในพระอุโบสถ บนชั้นโต๊ะหมู่กลางตรงหน้าพระพุทธชินสีห์ ซึ่งรอออกคงไว้แต่แว่นฟ้าชั้นต้นกับฐานเขียงเครื่องบูชาเดิม บนพระแท่นมณฑลตั้งโต๊ะหมู่ประดิษฐานพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ กับพระไชยเนาวโลหสำหรับรัชกาลปัตยุบันนี้ ตั้งพานทองรองพระลัญจกรต่าแหน่ง มีคลุมตาดปักเลื่อมแลดิ้น แลตั้งพระครอบพระกริ่งของพระอาราม พระเต้าศิลาจารึกอักษร พระเต้าประทุมศิลาขาว พระเต้าเทวบิฐของหลวง แลพระครอบแลพระเต้าส่วนพระองค์ระหว่างเชิงเทียนหม้อน้ำทองเงินกรมสนมพลเรือนตั้งทั้งสองข้างพระแท่นมณฑล น่าโต๊ะหมู่ตั้งพานถมปัด รองดวงพระชัณยากับรองพระสุพรรณบัฏเดิม มีคลุมตาดทั้งสองพาน ข้างพานพระชัณยากับพานพระสุพรรณบัฏเดิม ตั้งพานทองสองชั้นสำรับใหญ่ รองไตรแพรพิเศษซึ่งเข้ามณฑล แลยาตรฝ่าเชิงงาประดับถลกแลย่ามตาดทองรัสเซีย หลังพระไชยวัฒน์ตั้งพัดแฉกพื้นตาดขาว ลูกขั้นลายสลับพื้นตาดทอง ปักลายกระหนกด้วยดิ้นเลื่อม ลายกลางปักรูปเปนพระมหามงกุฎด้ามงาทั้งแท่ง บัวแกะลายเปนรูปพรหมยอดงาแกะเปนรูปพระมหามงกุฎ เสาพระแท่นมณฑลคู่น่าผูกพระแสงงาว พระแสงทวน พระแสงหอก พระแสงเขน พระแสงดาบคู่เขน คู่หลังผูกพระแสงปืน น่าพระแท่นมณฑลตั้งเครื่องราชูปโภค คือ พานพระศรี พระสุพรรณศรี พระเต้าพระสุพรรณ-

ราช แลตั้งที่สรงพระภักตร์ แลพานรองผ้าทรงถมปัดมิคลุมตาด
ด้วย ต่อออกมาตั้งเครื่องนมัสการทองใหญ่แลที่ทรงกราย

ข้างขวาพระแท่นมณฑลประดิษฐานพระนิรันตราย ซึ่งอยู่ใน
พระอุโบสถ แลตั้งพระพุทธรูปประจำวันของสมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ แลของส่วนพระองค์
บนโต๊ะหมู่แว่นฟ้าของพระอาราม น่าโต๊ะหมู่ตั้งที่นมัสการเครื่อง
แก้วสำหรับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสทรง
นมัสการด้วย ถัดออกมาตั้งอาศน์สงฆ์

ข้างซ้ายพระแท่นมณฑลตั้งพระนาคชินะ ซึ่งพระยาทสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาไว้เมื่อครั้งทรงอปสมบท บนโต๊ะหมู่
แว่นฟ้าของพระอาราม ต่อลงมาตั้งพระแท่นเบญจปฎลเสวตรฉัตรมี
ฐานรอง เสวตรฉัตรทอดไว้บนขาทรายเฉลียงพระอุโบสถข้างที่ตั้ง
พระแท่น

ต่อพระแท่นเบญจปฎลเสวตรฉัตรลงมาตั้งพระราชอาศน์ แล
เก้าอี้พระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าทูลละอองธุลีพระยาท

ที่เฉลียงพระอุโบสถด้านตวันออก กั้นพระฉากบุพรมทอด
สุจนี่ตั้งพระเก้าอี้แพรเหลือง มีโต๊ะเครื่องข้างขวาตั้งเครื่องถม
ปัด มีพานวางสายสินจน์พระเต้าบ้วนพระโอษฐ พานหมากเสวย
แลพระเต้าทักษิโณทกศิลา

น่าผนังในพระอุโบสถด้านเหนือตั้งเตียงพระสวดภาณวาร น่าเตียงสวดตั้งกระโจมเทียนไชย เตียงพระนั่งปรกตั้งข้างเตียงสวดข้างตวันออก

พระแท่นสรง ตั้งที่ชาลารักแร้พระอุโบสถด้านตวันออกเฉียงเหนือ เปนพระแท่นบัวกลุ่มสี่เหลี่ยมตัดมุม เพดานยอดเปนเบญจปฎลเสวตรฉัตร ฐานรองที่สรงมีพนักปั้กเครื่องสูงทองแผ่ลวด ๕ ชั้น มุมละ ๓ สี่มุม ๑๒ องค์มีฐานเชิงรอง บนพระแท่นมีขันสาครทองขาว มีคลุมผ้าขาว ตั่งไม้อุทุมพรหุ้มผ้าขาวเปนที่ประทับกับตั่งรองถาดสรงพระภักตร์ถมปัด มีศาลเทวดาโหรบูชาพระฤกษ์ตามธรรมเนียม ที่เฉลียงพระอุโบสถมุขตวันออกผูกม่านทองกั้นเปนที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสประทับทรงผลัดเมื่อเวลาสรงแลทรงครองไตร

โรงพิธีพราหมณ์ตั้งนอกกำแพง ด้านตวันออกตรงหลังกุฎีคลัง ระหว่างกำแพงกับคูคลองกลางพระอาราม พราหมณ์ได้เริ่มตั้งพิธีในวันจุดเทียนไชยเปนต้นไป

ที่ลานพระอุโบสถข้างด้านเหนือ ตั้งปรำที่ข้าราชการเฝ้าทูลลอองธุลีพระยาท หลังปรำบนพลับพลาตั้งโต๊ะเสวย ต่อพลับพลาออกไปทางด้านใต้ ตั้งปรำสำหรับข้าราชการรับพระราชทานเลี้ยง ลานด้านตวันตกกั้นฉนวน บนพลับพลาเปนที่พักพระบรม

วงศ์ แลตั้งปรำเปนที่พักข้าราชการฝ่ายใน ที่น่าตำหนักจันทร์ ตั้งปรำที่พักพระผู้มาช่วยงาน

วันที่ ๑ ขันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เจ้าพนักงานได้เชิญพระสุพรรณบัฏจากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขึ้นพระราชยานกงทางประตูหลังพระอาราม หลวงสุนทรลิขิตกรมพระอาลักษณ์สวมครุยลำพอก ขึ้นประคองพานพระสุพรรณบัฏ คู่เคียงเข้าประจำที่ขวาซ้ายข้างละ ๖ ตั้งกระบวนแห่ข้างน่ามีกลองแขกนำ พิณพาทย์หาม ชงสามชาย ชงมังกร เทวดาคู่แห่ กลองชนะ จ่าปี่ จ่ากลอง แตรงอน แตรฝรั่ง สังข์ เครื่องสูง ๗ ชั้น ๒ องค์ ๕ ชั้น ๖ องค์ รวม ๘ องค์ บังแทรก ๔ ถึงพระราชยานกงมีพระกลดหักทองขวางบังพระสุริยพัดโบก เครื่องสูง ๗ ชั้น ๒ องค์ ๕ ชั้น ๔ องค์ รวม ๖ องค์ บังแทรก ๒ ชงตขาบ พิณพาทย์หามหลัง เดิรกระบวนออกประตูวิเศษไชยศรี เลี้ยวถนนน่าพระลาน ถนนราชดำเนิรใน ถนนราชดำเนิรกลาง เลี้ยวถนนตนาว ถนนบวรนิเวศ แลถนนพระสุเมรุ พระราชยานกงเข้าประตูวัดบวรนิเวศวิหาร เชิญพานพระสุพรรณบัฏเข้าในพระอุโบสถ ประดิษฐานบนพระแท่นมณฑล ระหว่างพานรองดวงพระชัณยากับพานพระสุพรรณบัฏเดิม

ครั้นเวลาทุ่มครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องครึ่งยศขาวทหารยก เสด็จพระราชดำเนิรโดยทางสถลมารค ด้วย

ขบวนรถม้าพระที่นั่ง แต่พระที่นั่งจักรกริมหาปราสาท ออกประตูวิเศษไชยศรี เลี้ยวถนนน่าพระลาน ถนนราชดำเนินใน ข้ามสพานผ่านพิภพลีลา ไปตามถนนราชดำเนินกลาง เลี้ยวถนนตนาวถนนบวรนิเวศ แลถนนพระสเมร เทียบรถพระที่นั่งที่ประตูน่าพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จพระราชดำเนินตามทางลาดพระบาทเข้าในพระอุโบสถ กองทหารรับเสด็จกระทำวันทยาวุธ บรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์เครื่องดุริยดนตรี แล้วทรงเทียนนมัสการพระพุทธปฏิมากร แลทรงเทียนเครื่องทองใหญ่แล้วพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเทียนเครื่องนมัสการเครื่องแก้ว พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรตถวายศีล แล้วพระราชาคณะผู้ใหญ่ ๑๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตในการตั้งน้ำวงด้ายจบแล้วถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสครู่หนึ่ง แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับโต๊ะเสวยที่พลับพลาพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เวลาเกือบ ๔ ทุ่ม เสด็จพระราชดำเนินกลับพระบรมมหาราชวัง ตามทางเดิม

วันที่ ๒ ธันวาคม เวลาเช้า ๔ โมงครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องครึ่งยศขาวทหารบก เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนรถม้าพระที่นั่ง ไปประทับวัดบวรนิเวศวิหาร ตาม

ระยะทางอย่างวานนี้ กองทหารบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารม แล้วทรงเทียนเครื่องนมัสการทองใหญ่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเทียนนมัสการเครื่องแก้ว พระราชาคณะเข้าพิธีวันนี้ ๓๐ รูป มีพระราชาคณะผู้ใหญ่ แลเจ้าคณะมณฑลเปนต้น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต เปนประธาน ถวายศีลแล้ว ครั้นเวลาเช้า ๔ โมง ๔๕ นาที พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเทียนชนวนทองถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสทรงจุดเทียนไชย พระราชาคณะ ๓๐ รูป สวดสัจจาธิฐานคาถา หลวงโลกทีปลั่นฆ้องไชย พราหมณ์เป่าสังข์ กรมแสงในขับไม้บัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์เครื่องดุริยดนตรีขึ้นพร้อมกัน ส่วนเจ้ากรมพระตำรวจได้ยกเบญจปฎลเสวตรฉัตรขึ้นพระแท่นในเวลานี้ด้วย ครั้นสุดเสียงประโคมแล้ว พระสงฆ์สวดถวายพรพระ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสทรงยาตร พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคน พระบรมวงศานุวงศ์ ทรงประเคนภัตตาหาร แบ่งพระสงฆ์รับพระราชทานฉันในพระอุโบสถ ๙ รูป ที่คดพระเจดีย์ ๒๒ รูป พระสงฆ์ฉันแล้วเข้ามารวมในพระอุโบสถตามเดิม แล้วพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงประเคนไตรแพรย่ามกำมะหยี่ปักไหมทอง พัดรองปักรูปเพ็ชรอยู่ใต้เสวตรฉัตร ๕ ชั้นสำหรับงานนี้ แลเครื่องไทยธรรมแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา

ขบ ถวายอติเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเทียน
เครื่องนมัสการกระบะมุกที่เตียงพระสวดภาณวาร พระราชาคณะ
๔ รูปเริ่มสวดภาณวาร พระธรรมปาโมกข์นั่งปรกแต่เวลานั้น แล
จะได้ผลัดเปลี่ยนกันสวดภาณวารเป็นต้นไปจนเสร็จงาน เวลาเกือบ
เที่ยง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับด้วย
กระบวนรถม้าตามทางเดิม

เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็ม
ยศขาวทหารบก เสด็จพระราชดำเนินยังวัดบวรนิเวศวิหาร โดย
กระบวนรถม้าพระที่นั่ง ตามระยะทางวันก่อน กองทหารบรรเลง
เพลงแตรสรรเสริญพระบารมี เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์เครื่อง
ดริยดนตรีแล้ว ทรงเทียนเครื่องนมัสการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเทียนนมัสการเครื่องแก้ว พระ
วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรตถวายศีล พระราชา
คณะ ๓๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์สัตตปริต พระครูอันฎาจารย์ถวาย
ใบไม้ทรงชัด แลน้ำสังข์แต่วันนี้ไป พระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว
ถวายอติเรก แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับโต๊ะเสวย พร้อม
ด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เวลา ๔ ทุ่มเสด็จพระราชดำเนินกลับ

วันที่ ๓ ขันวาคม เวลาเช้า ๕ โมง พระเจ้าบรมวงศ์
เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเทียนเครื่องนมัสการเครื่อง
แก้ว เจ้าพนักงานประโคมแล้ว พระราชาคณะ ๓๐ รูป ที่เจริญ

พระพุทธมนต์วานนี้สวดถวายพรพระ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงยาตร ครั้นเวลาเช้า ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องทหารเรือ เสด็จด้วยรถยนต์พระที่นั่ง ประทับวัดบวรนิเวศวิหาร ทรงเทียนเครื่องนมัสการเครื่องทองใหญ่ เมื่อพระสงฆ์สวดถวายพรพระจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนภัตตาหาร พระบรมวงศานุวงศ์ทรงประเคน แบ่งพระรับพระราชทานฉันอย่างวานนี้ พระฉันแล้วเข้ามารวมในพระอุโบสถตามเดิม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงประเคนเครื่องไทยธรรมรายวัน พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรกแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับเวลาเที่ยง

เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศขาวทหารเรือ เสด็จพระราชดำเนินไปประทับณวัดบวรนิเวศวิหาร โดยขบวนเละระยะทางอย่างวันก่อน มีกองทหารบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี แลเจ้าพนักงานประโคม แล้วทรงเทียนเครื่องนมัสการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเทียนนมัสการเครื่องแก้ว พระราชาคณะ ๓๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์ สัตตปริต พระครูอัษฎาจารย์ถวายน้ำสังข์แลทรงบัดอย่างวันก่อน เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบ ถวายอติเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประทับโต๊ะเสวย

พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ที่พลับพลา แล้วเสด็จพระราชดำเนิร
กลับเวลา ๔ ทุ่ม

วันที่ ๔ ธันวาคม เวลาเช้า ๕ โมง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเทียนเครื่องนมัสการเครื่องแก้ว
พระสงฆ์ ๓๐ รูปซึ่งเจริญพระพุทธมนต์วานนี้สวดถวายพรพระ พระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ ทรงบาตร เมื่อพระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว พระ
บรมวงศานุวงศ์ทรงประเคน แบ่งพระสงฆ์ฉันในพระอุโบสถ ๙ รูป
นอกนั้นไปฉันที่คดพระเจดีย์เหมือนวันก่อน แล้วมารวมในพระอุโบ-
สถตามเดิม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรง
ประเคนเครื่องไทยธรรมรายวัน แลพระสงฆ์ถวายอนโมทนาแล้ว
ครั้นเวลาเกือบ ๒ ทุ่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
เครื่องเต็มยศขาวทหารบก เสด็จพระราชดำเนิรวัดบวรนิเวศวิหาร
ด้วยกระบวนรถม้าพระที่นั่ง ตามทางเดิมดังวันก่อน ๆ กองทหาร
ที่คอยรับเสด็จถวายวันทยาวุธ บรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี
เสด็จพระราชดำเนิรเข้าในพระอุโบสถ ทรงเทียนเครื่องนมัสการ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเทียนนมัสการ
เครื่องแก้ว พระสงฆ์ ๓๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์สัตตปริต พระคร์
อัษฎาจารย์เข้าไปถวายน้ำสังข์แลทรงปัดดังวันก่อน ครั้นพระสงฆ์
เจริญพระพุทธมนต์จบ ถวายอติเรกแล้ว เสด็จพระราชดำเนิรประทับ
โต๊ะเสวย แล้วเสด็จพระราชดำเนิรทอดพระเนตรกระจาดสำหรับ

ถวายพระที่เจริญพระพุทธมนต์ ซึ่งพระญาติบ้าง ศิษย์บ้าง ผู้คุ้นเคยบ้าง ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ จัดมาถวายช่วยในงานนี้ ทั่วแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์แสดจไปทรงปักฉลากนามพระทั้ง ๓๐ กระจาดแล้ว เสด็จพระราชดำเนิรกลับเวลา ๔ ทุ่มเศษ

วันที่ ๕ ธันวาคม เวลาเช้า ๓ โมงครึ่ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเทียนเครื่องแก้ว พระสงฆ์ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์ ๓๐ รูปวานนี้ สวดถวายพรพระจบแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ทรงประเคน แบ่งพระฉันที่คดพระเจดีย์แลพระอุโบสถตามเคย พระฉันแล้วเข้ามานั่งณอาศนในพระอุโบสถ

อนึ่งในเวลาเช้าวันนี้ เจ้าพนักงานได้ทอดพระราชอาศน์ที่ชาลาพระอุโบสถข้างพระแท่นสรงอีกองค์ ๑ แลตั้งโต๊ะวางพระมหาสังข์แลพระเต้าต่าง ๆ กับเจ้าพนักงานกรมพระราชยานแต่งพระวอช่อฟ้าตั้งถวายที่พระอุโบสถ กรมผู้พายผูกแต่งเรือศรีม่านทองไปเทียบฉนวนน้ำน่าพระอาราม ถวายประดับพระอิศริยยศด้วย

ครั้นเวลาเช้าใกล้พระฤกษ์ พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศทหารบก เสด็จพระราชดำเนิรโดยกระบวนรถม้า พระที่นั่งตามระยะทางเดิม เสด็จพระราชดำเนิรเข้าในพระอุโบสถ กองทหารบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมีแล้ว ทรงเทียนเครื่องนมัสการแลเทียนที่พานมหาดเล็กบูชาพระทศปฏิมากรแล้วพุ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรตถวายศิลแล้ว ทรงถวายไตรแพรที่เข้าพิธีแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาประทับณพระราชอาศน์ที่ชาลาข้างพระแท่นสรง คอยพระฤกษ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสทรงผลัดแล้ว เสด็จประทับพระแท่นสรง เหนือตั่งมหาสมณอาศน์อุทุมพร ผันพระภักตร์สู่มงคลทิศหรดี ครั้นเวลาเช้า ๔ โมง ๒๑ นาที ๒๑ วินาที เปนมหาอุดมมงคลฤกษ์ หลวงโลกที่ปลั่นฆ้องไชย พราหมณ์เป่าสังข์กรมแสงในขัยไม้ขัณเฑาะว์เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์เครื่องดุริยดนตรี พระสงฆ์ ๓๐ รูปสวดไชยมงคลคาถา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสสรงน้ำพระพุทธมนต์ในขันสาคร แลพระครอบพระเต้าของวัดแลของส่วนพระองค์แล้ว พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงถวายน้ำพระพุทธมนต์ด้วยพระเต้าเทวบิฐ พระเต้าประทุมศิลาขาว พระเต้าศิลาจารึกอักษร พระมหาสังข์ ๕ พระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ หม้อน้ำทอง เงิน แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเจริญพระชนมพรรษากว่าถวายน้ำพระพุทธมนต์ต่อไปด้วยหม้อน้ำ ทอง เงิน ชีพ่อพราหมณ์ถวายน้ำกรดน้ำสังข์ น้ำครอบ ตามไสยเวทวิธี ครั้นสรงเสร็จแล้วหยุดประโคม

พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเข้าประทับในพระอุโบสถ ตามเดิม พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการทั้งฝ่ายทหารแล

พลเรือน เข้าไปยืนชุมนุมเฝ้าทูลละอองธุลีพระยาทในพระอุโบสถ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงครองไตรแพรใหม่แล้ว เสด็จเข้าในพระอโบสถประทับบนที่สังฆสมาคม พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอาราธนาให้เสด็จขึ้นประทับมหาสมณอาศน์ เหนือพระแท่นภายใต้เบญจปฎลเสวตรฉัตร หลวงโลกทิพล่นฆ้องไชย พราหมณ์เป่าสังข์ กรมแสงในขับไม้บัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์เครื่องดุริยดนตรี เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหารเจ้ากรมพระอาลักษณ์ อ่านประกาศเฉลิมพระนามสถาปนาพระอิศริยยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวชิรญาณวโรรส เปนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา เปนใหญ่เปนประธานแห่งสงฆมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร พระสงฆ์สวดไชยปริต พราหมณ์เป่าสังข์ กรมแสงในขับไม้บัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมเครื่องดุริยดนตรี พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายพระสุพรรณบัฏ พัดแฉก ยาตร ย่าม กับเครื่องราชูปโภค เครื่องต้นทองขาว เพิ่มพระอิศริยยศ แลดอกไม้ธูปเทียน กับต้นไม้ ทอง เงิน แล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประสิทธิ์พระพรถวายพระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลถวายอติเรก พระสงฆ์ ๓๐ รูป รับ ภวตุ สัพพมังคลัง จบแล้ว เสด็จลงจากพระแท่น ทรงประเคน

ของไทยธรรมแก่พระสงฆ์ ๓๐ รูปแล้ว พระพิมลธรรมดับเทียนไชย พระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดคาถาดับเทียนไชย แลถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก แล้วสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ถวายหนังสือพระมงคลวิเศษกถา แลเหรียญโพธิบัลลังก์เป็นเครื่องรฦกในงานมหาสมณุตมาภิเศก แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ทรงแจกพระบรมวงศานุวงศ์ แลเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นพานทอง แล้วพระ-บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรกลับเวลาเที่ยงเศษ

เวลาบ่าย เจ้าพนักงานได้จัดตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน ในพระอุโบสถแล้ว ชีพ่อพราหมณ์เบิกแว่น ข้าทูลลอองธุลีพระบาท เวียนเทียนสมโภชพระสุพรรณบัฏตามธรรมเนียม

เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องราตรีสโมสรทหารเรือ เสด็จพระราชดำเนิรวัดบวรนิเวศวิหาร ด้วยกระบวนรถยนต์พระที่นั่ง เพื่อทรงช่วยในการบำเพ็ญพระกุศลเฉลิมพระชันษา ๕๐ รอบปี พนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ เสด็จประทับในพระอุโบสถแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา-วชิรญาณวโรรส ทรงประเคนไตร พัดรอง กับ ย่าม แก่พระสงฆ์ ๒๔ รูป มีพระเทพโมลีเป็นประธาน แล้วทรงจุดเทียนพระชันษาเท่าพระองค์ในตู้น่าพระเบื้องขวาซ้ายทั้ง ๒ แลเทียนพระมหา-มงคลคู่หนึ่งแล้ว พระสงฆ์ครองผ้ากลับมานั่งอาศนแล้ว พระบาท-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงถวายพระบรมรูปแผ่นใหญ่มีขาทราย

สำหรับวาง ที่ทรงฉายใหม่เปนครั้งแรก เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราช
สมบัติแล้ว กับลูกกุญแจโต๊ะทรงพระอักษรเปนของสมโภชแล้ว
ทรงเทียนเครื่องนมัสการทองใหญ่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเทียนเครื่องแก้ว แลที่พระพุทธ
ปฏิมากรแล้ว พระเทพโมลีถวายศีล แล้วเจริญพระพุทธมนต์
ธัมจักกัปปวัตตนสูตร แล มหาสมัยสูตร จบแล้ว ถวายอติเรก
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรไปประทับโต๊ะ
เสวย แลทอดพระเนตรกระจาดสำหรับถวายพระสวดมนต์วันนี้
๒๔ กระจาด แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าบรม-
วงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฎ์ ทรงบ่กฉลากนามพระจนทั่ว
แล้ว เสด็จพระราชดำเนรกลับเวลา ๕ ทุ่มครึ่ง

วันที่ ๖ ธันวาคม เวลาเช้า ๕ โมง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว
พระสงฆ์ ๒๔ รูป ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์ สวดถวายพรพระจบแล้ว
พระบรมวงศานุวงศ์ทรงประเคน แบ่งพระฉันที่คดพระเจดีย์ ๑๖ รูป
ฉันในพระอุโบสถ ๘ รูป พระฉันเสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรม-
วงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประเคนเครื่องไทยธรรม
พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาแล้ว

ครั้นเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ พระบรมวงศานุวงศ์ อุบาสก
อุบาสิกาซึ่งจะสดับพระธรรมเทศนามาพร้อมกันในพระอุโบสถแล้ว

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จทรง
จุดเทียนเครื่องนมัสการ แลเครื่องทรงธรรม พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ถวายพระธรรมเทศนามงคลสูตร
กับรัตนสูตรกัณฑ์ ๑ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถวายเทศนา
เมตตสูตรกับเทวตาทิสสนกถากัณฑ์ ๑ พระพิมลธรรมถวายเทศ-
นาเถรกรณธรรมกัณฑ์ ๑ จบแล้วถวายยถา พระผู้พ้งธรรมรับสัพพี
มิประโคมแลทรงประเคนเครื่องบูชากัณฑ์ เมื่อจบเทศนาทุกกัณฑ์

แลในวันที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ธันวาคม พระบรมวงศานุวงศ์ แล
ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แลพุทธสาสนิกบริษัทชายหญิง ถวาย
ดอกไม้ธูปเทียนแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๆ ทรงแจกเหรียญ
ทรฦกกับหนังสือทั่วกัน

แลในวันที่ ๗ ธันวาคมนั้น เวลาบ่าย ๓ โมง พระสงฆ์ทุก
นิกายทุกคณะประมาณ ๘๐๐ รูป ประชุมในพระอุโบสถแลศาลาใน
บริเวณ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
เสด็จทรงเทียนนมัสการพระพุทธปฏิมา พระสงฆ์ยืนบูชาพร้อม
กันแล้ว ทรงนำทำวัตรพระจบแล้ว พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
พระสถาพรพิริยพรตอุปโลกสงฆ์ ขอให้พระธรรมวโรดมอ่านคำ
ถวายพระพร พระธรรมวโรดมอ่านจบแล้ว พระสงฆ์สวดไชยมงคล
คาถา แล โส อัตถลัทโธ มิพระดำรัสตอบ พระสงฆ์รับสาธุแล้ว
ถวายดอกไม้ธูปเทียนต่อไป สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๆ ทรง
รับแลประทานเหรียญแลหนังสือทั่วกัน

ประกาศมหาสมณุตมาภิเศก

ศภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เปนอดีตภาค ๒๔๕๓ พรรษา กาลปัตยุบันจันทรโคจร โสณสัมพัตสร มฤคสิรมาส สุกกปักษ์ จตุรถีดิถี ศสิวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ ธันวาคมมาส ปัญจมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษยรมนราธิราช พินิตประชานารถมหาสมมตวงศ์ อติสัยพงศวิมลรัตน วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตยรมมหาจักรพรรดิราช สังกาศ อภโตสชาตสังสุทธเคราะหณี จักริยรมนารถ จฬาลงกรณราชวรางกูร ยรมมกุฎนเรนทร์สูรสันตติวงศวิสิฐ สุสาธิตบุรพาธิการ อดุลยกฤษฎาภินิหารอติเรกบุญฤทธิ ธัญลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตตะมางคประณตยาทยงกชยุคล ประสิทธิสรรพศุภผลอุดมยรมสุขุมาลย์ ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ บุริมศักดิสมญาเทพทวาราวดี ศรีมหาบุรุษสุตสมบัติ เสนางคนิกรรัตนอัศวโกศล ประพนธปริชามัทวสมาจาร บริบูรณคุณสารสยามาทินครวรุตเมกราชดิลก มหาปริวารนายกอนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษศิรินธร ยรมชนกาดิศรสมมต ประสิทธิวรยศมโห

คมบรมราชสมบัติ นพปฎลเศวตฉัตราดิฉัตร ศิริรัตโนปลักษณ มหาบรมราชาภิเศกาภิสิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหศวริย มหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหารามาธิราชวโรดม บรมนารถชาติอาชาวไศรย พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อดุลยศักดิ อรรคนเรศรามาธิบดี เมตตากรุณาสีตลหฤไทย อโนปไมยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิเบนทร์ ปรเมนทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส เปนพระบรมวงศ์พระองค์หนึ่ง ซึ่งพระยาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงยกย่องว่าเปนผู้ต้องพระราชอัธยาไศรยมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ได้เคยทรงปฏิบัติราชกิจใกล้ชิดพระองค์ จนกระทั่งพระชนมายุถึงกำหนดอันควรที่จะทรงพระผนวชในพระบวรพุทธสาสนา ตั้งแต่เมื่อก่อนจะทรงพระผนวชนั้นก็ได้ทรงมีพระกมลสันดานเลื่อมใสในพระรัตนไตรยมั่นคง แลได้เริ่มทรงศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ก่อน ครั้นเมื่อทรงพระผนวชแล้วก็ได้ทรงพระอุสาหศึกษาพระปริยัติธรรมด้วยพระปรีชาญาณ ทรงรอบรู้ในอรรถธรรมทั้งปวงมากขึ้นเปนลำดับ จนหาผู้ที่จะรู้เท่าเทียมได้โดยยากนัก พระยาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาพระอิศริยยศให้เปนพระองค์เจ้าต่างกรม แลให้ทรงสมณศักดิ์อันสูง ก็เพราะทรงทราบชัดอยู่ว่าพระราชภาดาของพระ

องค์จะสามารถเปนผู้ดำรงพระยวรพุทธสาสนา ให้ประดิษฐานถาวรวัฒนาในสยามราชอาณาจักรสืบไป ก็นับว่าเปนไปได้จริงตามความทรงมุ่งหมาย ธรรมดาพระสาสนาจะมั่นคงยั่งยืนอยู่ได้ก็เพราะอาไศรยความรอบรู้แห่งพุทธสาสนิกบริษัทในพระธรรมอันถ่องแท้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเปนประธานในการที่พระภิกษุสามเณรสอบไล่พระปริยัติธรรม ทรงกำกับให้การสอบไล่อันนั้นเปนไปโดยทางที่ถูกต้องทุกประการ นับว่าได้ทรงช่วยสมเด็จพระราชาธิบดี ในการที่ทรงทำนุบำรุงพระสาสนาให้มั่นคงอยู่มิได้เสื่อมคลายไปเลย ทั้งได้ทรงพระอุสาหปกครองคณะสงฆ์ให้มั่นคงในกิจปฏิบัติ สมควรแก่ผู้ที่ดำรงสมณเพศพิเศษยิ่งกว่าสามัญชน นับว่าได้ทรงกระทำคุณประโยชน์อันใหญ่ยิ่งให้บังเกิดมีแก่กรุงสยาม

อนึ่งได้ทรงเปนผู้เชี่ยวชาญในสรรพอรรถธรรมทั้งปวงแล้ว ก็ได้ทรงเบิกเผยแผ่พระธรรมนั้น ๆ ให้ปรากฏแก่มหาชนทั่วไป ด้วยโวหารอันไพเราะจับใจชื่นทราย ทำให้ผู้ฟังแล้วแลเห็นเข้าใจข้อความแจ่มแจ้ง สิ้นความเคลือบแคลงลงได้ ทำให้บังเกิดความเลื่อมใสในพระรัตนไตรยทวีขึ้นเปนอันมาก ความอันใดที่เข้าใจยากก็ได้ทรงขยายให้แลเห็นง่ายดายกระจ่าง ประหนึ่งทรงนำทางให้เดิรไปสู่ที่ชอบ ทรงชำนิชำนาญทั้งในทางแสดงพระสัทธรรมเทศนา แลในทางนิพนธ์รจนาหนังสืออันเปนเครื่องชูใจ ให้ผู้

ฟังผู้อ่านได้รับผลอันดียิ่งปราโมทย์ เปนที่นิยมนับถือของมหาชน
ทั่วไป ไม่เฉภาะแต่ในสยามราชอาณาเขตร ถึงแม้ชนในไพ
รัชประเทศ ก็สรรเสริญยกย่องพระองค์ว่าเปนมหาบัณฑิตย์อันประ
เสริฐ ผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธสาสนาทั่วไป ได้นิยมยอมยก
พระองค์เปนมหาสาสนายก แต่ถึงแม้ผู้ที่มิใจนับถือลัทธิสาสนา
อื่น ๆ ก็มีความนับถือพระองค์เปนปราชญ์อันหาที่เปรียบได้ โดย
ยาก ผู้มีชื่อเสียงสำคัญอันเปนชาวต่างประเทศแม้มาเยี่ยมกรุง
สยาม ก็คงตั้งใจพยายามไปน้อมคำนับด้วยความนิยมนับถือ ด้วย
ได้ยินพระเกียรติคุณบรรฦาไปจนถึงประเทศนั้น ๆ จึงชวนกันมา
เฝ้าเพื่อสำแดงความเคารพอย่างฉันเคารพมหาบัณฑิตย์ฉนั้น

อิกประการหนึ่งพระองค์ได้ทรงเปนครูบัณฑิตยาจารย์ แห่งพระ
บรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ แลชนทุกชั้น ได้ทรงมีพระหฤ
ทัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในหมู่ศิษย์ทั้งหลายทั่วกัน ไม่เลือกหน้าว่าเปน
บุคคลชั้นใด ในขณะที่ยังเปนภิกษุสามเณรอยู่ในสำนักของพระองค์
ก็ทรงอนุสาสน์ให้รอบรู้เข้าใจในอรรถธรรมตามสมควรแก่สติปัญญา
ของตน ๆ ครั้นเมื่อละเพศพรหมจรรย์แล้ว ก็ยังทรงเปนพระธุระ
ติดตามประทานโอวาทตามแต่จะทรงหาโอกาศได้ คอยทรงตัก
เตือนสติแลเหนี่ยวใจไว้ให้ฝักใฝ่ในทางธรรมอันควรแก่คิหิปฏิบัติ
เปนพระคุณอันแน่ชัดประจักษ์อยู่ในใจแห่งศิษย์ทั้งหลายทั่วกัน

ในส่วนพระองค์พระยาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ได้ทรงคุ้นเคยแล
เปนที่ถูกพระอัธยาไศรยกันมาแต่ยังทรงพระเยาว์ ได้ทรงสั่งสอน
ชักจูงพระราชหฤทัยให้น้อมไปในทางศรัทธา ทรงเลื่อมใสในพระ
พุทธสาสนาเปนลำดับมา ครั้นเมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๑๒ ก่อนที่จะ
เสด็จออกไปศึกษาวิชาการณประเทศยุโรป พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
ก็ได้เปนผู้ทรงรับคำปฏิญญาแสดงพระองค์เปนอุบาสก จนถึงเมื่อ
รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ ได้ทรงเปนพระอุปัชยาจารย์ เมื่อทรงรับ
อุปสมบท ได้ทรงอนุสาสน์สั่งสอนให้ทรงทราบอรรถธรรม แล
ความปฏิบัติอันดีอันงาม ทั้งต่อมาก็ยังได้ทรงตามอนุสาสน์ตักเตือน
ทรงแนะนำทางที่จะทรงพระราชดำริห์ในทางธรรมอันจะควรใช้ประ-
กอบในทางโลก นับว่าทรงมีพระคุณอันใหญ่ยิ่งหาผู้ใดจะเสมอ
เหมือนได้โดยยากนักในสมัยนี้

ตามข้อความที่กล่าวมาแล้วนี้ จึงแลเห็นปรากฏอยู่ว่า พระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเปนบุรุษรัตน์อัน
ล้ำเลิศประเสริฐสุด ยิ่งกว่าบรรดาพระเถรานุเถรทั้งปวง ทั้งในคาม
วาสี อรัญวาสีฝ่ายข้างเหนือ สมควรที่จะให้ดำรงพระเกียรติยศ
อันใหญ่ยิ่ง เช่นอย่างพระบรมวงศ์ที่ได้เคยทรงเปนใหญ่ในคณะสงฆ์
มาแต่ก่อน โดยรับมหาสมณุตมาภิเศกแลเลื่อนพระอิศริยยศต่าง
กรม ให้สมแก่ความยินดีเลื่อมใส จะได้เปนที่เคารพสักการบูชา
เปนที่นิยมนับถือของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแลพระบรมวงศา

นุวงศ์ข้าราชการ ตลอดจนถึงมหาชนนิกรที่เลื่อมใสในพระบวร
พุทธสาสนาทั่วน่า

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทโปรด
เกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการมหาสมณุตมาภิเศก แลเลื่อนพระ
อิศริยยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ขึ้นเปน
สมเด็จกรมพระยา มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ศรีสุคต
ขัตติยพรหมจารี สรรเพชญรังศีกัลยาณวากย มนุษยนาคอเนญ
ชาริยวงศ์ บรมพงศาธิบดี จักรีบรมนาถประยูรภา มหามกุฎกษัตร
ราชวรางกูร ฤฬาลงกรณปรมินทร์สูรครุฐานิยภาดา วชิราวุธมหา-
ราชหิโตปัชยาจารย์ ศุภศิลสารมหาวิมลมงคลธรรมเจดีย์ สุต
พุทธมหากวี ตรีปิฎกาทิโกศล เบญจปฏลเศวตฉัตร ศิริรัตโนป
ลักษณมหาสมณุตมาภิเษกาภิษิต วิชิตมารสราพกธรรมเสนาบดี
อมรโกษินทรโมลิมหาสงฆปรินายก พุทธศาสนดิลกโลกุตมมหา
บัณฑิตย์ สิทธรรถนานิรุกติประติภาน มโหฬารเมตตาภิช-
ยาศรัย พุทธาทิรัตนตรัยคุณารักษ์ เอกอัครมหาอนาคาริยรัตน์
สยามาธิปัตยพุทธบริษัทเนตร สมณคณินทราธิเบศสกลพุทธจักร
กฤตโยปการ มหาปาโมกขประธานสถาวิรวโรดม บรมนาถบพิตร
เสด็จสถิตย์ณวัดบวรนิเวศราชวรวิหาร พระอารามหลวง มุสิกนาม
ให้ทรงศักดินา ๓๕๐๐๐ เปนพิเศษในตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรม

ผู้ใหญ่ ดำรงพระยศฝ่ายสมณศักดิ์ เปนเจ้าคณะใหญ่แห่งพระสงฆ์ทั้งกรุงเทพมหานคร แลหัวเมืองทั่วพระราชอาณาเขตร พระราชทานนิตยภัตรบูชาเดือนละ ๘๐ บาท ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธสาสนาเปนภาระสั่งสอน ช่วยระงับอธิกรณ์พระภิกษุสงฆ์สามเณรทั่วไป โดยสมควรแก่อิศริยยศสมณศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณศุขะพลปฏิภาณคุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบูลยศุภผลวิระติกาล ในพระพุทธสาสนาเทอญ ฯ

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เลื่อนพระอิศริยยศขึ้นทั้งนี้แล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรมเปนพระยาวชิรญาณวโรรส ถือศักดินา ๑๐๐๐

ปลัดกรมเปนพระวรพรตบำรุง ถือศักดินา ๘๐๐

สมุห์บาญชีเปนหลวงผดุงพยุหพล ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ทำราชการในหลวง แลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ทั้งปวงสืบไป ให้มีความศุขศิริสวัสดิ์เจริญเทอญ

ฝ่ายสมณศักดิ์นั้น ให้ทรงมีพระราชาคณะ ฐานานุกรมประดับพระอิศริยยศ ๑๕ รูป คือ

ข

พระมหานายก พุทธปาพจนดิลกโลกยปสาทาภิบาล สกลสังฆปาโมกขประธานมหาสถาวิรกิจการี คณาธิบดีศิริรัตนสรณคมกาจารย์ ที่พระราชาคณะปลัดขวา มีนิตยภัตรตามสมณศักดิ์ ๑

พระคุณนายก ธรรมนิติสาธกมหาเถราธิการ คณะกิจบรรหารธุระ วาหนการี สมุหบดีศรีธรรมภาณกาจารย์ ที่พระราชาคณะปลัดซ้าย มีนิตยภัตรตามสมณศักดิ์ ๑

พระครูวิสุทธธรรมภาณ	มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๘ บาท ๑
พระครูพิศาลวินยวาท	มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๘ บาท ๑
พระครูประสาทพุทธปริตร์	มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ บาท ๑
พระครูประสิทธพุทธมนต์	มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ บาท ๑
พระครูโสภณอาวาสวัตร	มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ บาท ๑
พระครูพิพัฒพิหารการ	มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ บาท ๑
พระครูวินัยธร	๑
พระครูวินัยธรรม	๑
พระครูอเนกสาวัน	๑
พระครูอนันตนินนาท	๑
พระครูสังฆบริบาล	๑
พระครูสมห์	๑
พระครูใบฎีกา	๑

รวม ๑๕ รูป

ขอให้พระคุณผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ มีความศุขศิริสวัสดิ์สถาพรในพระพุทธสาสนาเทอญ ๗

ที่ ๓ ทรงตั้งกรมพระวรวงศ์เธอ

พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต เป็นกรมหมื่นชินวรศิริวัฒน์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนเจริญผลภูลสวัสดิ์ มีพระศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงบรรพชาแล้วทรงพระอุสาหเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแตกฉานแลได้เป็นพระกรรมวาจาจารย์ในเมื่อเวลาทรงพระผนวช ได้ถวายโอวาทในทางธรรมวินัยให้ทรงทราบโดยลำดับ สมควรจะสถาปนาเพิ่มพระอิศริยยศเลื่อนขึ้นเป็นต่างกรม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดพิธีการตั้งกรม

วันที่ ๑๐ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ จารึกพระสุพรรณบัฏที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วันที่ ๒๑ มกราคม เวลา ๒ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรไปประทับในพระอุโบสถวัดราชชยพิธ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการพระพุทธปฏิมากร โปรดให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ทรงประเคนไตรแก่พระราชาคณะ ๑๐ รูป ที่เจริญพระพุทธมนต์วันนี้ พระสงฆ์ครองไตรมานั่งณอาศนแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียน

เครื่องนมัสการที่พระแท่นทรงกราบ แลที่พระแท่นมณฑลแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถวายศิลแล้ว เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตจบแล้ว ถวายอนุโมทนาถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จย่ระทับโต๊ะเสวย พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับพระบรมมหาราชวัง เวลา ๕ ทุ่มเศษ

วันที่ ๒๒ มกราคม เวลาเช้า ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศขาวทหารบก เสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนรถม้าพระที่นั่ง ไปยังวัดราชบพิธ มิทหารกองเฉลิมพระเกียรติยศ ซึ่งตั้งแถวรับเสด็จพร้อมด้วยแตรวงของประจำกองถวายวันทยาวุธ บรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี เสด็จพระราชดำเนินเข้าในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการพระพุทธปฏิมากร ทรงศีลแล้ว ทรงถวายไตรแพรแก่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต แล้วเสด็จพระราชดำเนินออกมาประทับพระราชอาศน์ข้างพระแท่นสรง ครั้นได้อุดมฤกษ์เวลาเช้า ๕ โมง ๓๔ นาที ๕๘ วินาที หลวงโลกทิปลั่นฆ้องไชย พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ผันพระภักตร์สู่มงคลทิศทักษิณ สรงน้ำพระพุทธมนต์ พราหมณ์เป่าสังข์ กรมแสงในขับไม้บัณเฑาะว์ พระสงฆ์สวดไชยมงคลคาถา เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์เครื่องดุริยดนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ถวายน้ำด้วยพระเต้าประทุมศิลาขาว แลพระเต้าศิลาจารึกอักษร
กับพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ แล้วพระบรมวงศานุวงศ์แลเจ้าพระยา
เสนาบดีซึ่งได้เชิญไว้ ถวายน้ำพระพุทธมนต์ ถวายแล้ว พระครู
พราหมณ์ถวายน้ำสังข์น้ำครอบตามไสยเวทวิธี พระบาทสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับเข้าประทับในพระอุโบสถตามเดิม พระบรม
วงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ทั้งฝ่ายทหารพลเรือน เข้าไป
ประชุมเฝ้าทูลลองธุลีพระบาทในพระอุโบสถ พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรตครองไตรแพรใหม่แล้ว เสด็จเข้า
ไปประทับณที่สังฆสมาคม โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร
เข้ากรมพระอาลักษณ์ อ่านประกาศกระแสพระราชดำริห์สถาปนา
เพิ่มพระเกียรติยศ เปนพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นแล้ว พราหมณ์
เป่าสังข์ กรมแสงในขับไม้บัณเฑาะว์ พระสงฆ์สวดไชยมงคลคาถา
เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ดุริยดนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว ถวายพระสุพรรณบัฏกับเครื่องอิศริยยศ แลดอกไม้ธูป
เทียนแล้ว พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรศิริวัฒน์ ถวายอติเรก
แล้วเสด็จพระราชดำเนิรกลับพระบรมมหาราชวัง เวลาเที่ยงเศษ
เวลาบ่าย เจ้าพนักงานตั้งบายศรีเวียนเทียนสมโภชพระสุพรรณ
บัฏแล้วเปนเสร็จการ

ประกาศเฉลิมพระนาม

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรศิริวัฒน์

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาค ๒๔๕๓ พรรษา กาลบัดยุบัน จันทรโคจร โสณสัมพัตสรกาพัปก์ อัฐมิดิถิรวิวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ มกราคมมาส พาวิสติมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษบรมนราธิราช พินิตประชานารถมหาสมมตวงศ์ อดิสัยพงศวิมลรัตน์ วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาตสังสุทธเคราะหณี จักริบรมนารถ จุฬาลงกรณราชวรางกูร บรมมกุฎนเรนทรสูรสันตติวงศวิสิฐ สุสาธิตบุรพาธิการ อดุลยกฤษฎาภินิหารอติเรกบุญฤทธิ์ ชัญลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตตะมางคประณต บาทยงกชยุคลประสิทธิสรรพศุภผลอุดมบรมสุขุมาลย์ ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ บุริมศักดิสมญาเทพทวาราวดี ศรีมหาบรษสตสมบัติ เสนางคนิกรรัตนอัศวโกศลประพนธปริชามัทวสมาจาร บริบูรณคุณสารสยามาทินครวรุตเมกราชดิลก มหาปริวารนายกอนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษศิรินธร บรมชนกาดิศรสมมต ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ

นพปฎลเศวตฉัตราดิฉัตร ศิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเศกา
ภิสิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหศวริย มหาสวามินทร์
มเหศวรมหินทรมหาราชาธิราชวโรดม บรมนารถชาติอาชาวไศรย
พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อดลยศักดิอรรคนเรศราชาธิบดี เมต-
ตากรุณาสิตลหฤไทย อโนปไมยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎา
ธิเบนทร์ ปรเมนทรธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร พระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพร
พิริยพรต ได้ทรงผนวชในพระบวรพุทธสาสนามาล่วงแล้วได้หลาย
พรรษกาล ประกอบด้วยพระวิริยภาพ แลทรงสติปัญญาสามารถ
ทรงชำนาญในพระปริยัติธรรม ได้ทรงเปนอาจารย์สั่งสอนบริษัทให้
รอบรู้จนได้เปนปเรียญแล้วเปนอันมาก ทั้งได้ทรงปฏิบัติพระองค์
เปนหลักฐานมั่นคง สมควรแก่ตำแหน่งน่าที่พระบรมวงศานุวงศ์
แลบรรพชิตผู้ใหญ่ ทำให้เปนที่น่าเลื่อมใสแห่งบรรดาพุทธสาส-
นิกชนทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต ทรงปกครองสมณบริษัทแลศิษย์ของ
พระองค์ ด้วยน้ำพระไทยอันโอบอ้อมอาริ มีเมตตาเผื่อแผ่ทั่วถึง
กัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสังเกตเห็น
พระคุณสมบัติแน่ชัดแล้ว จึงได้ทรงพระกรุณายกย่องให้ได้เลื่อน
อิศริยศักดิขึ้นเปนลำดับ ดังปรากฎอยู่ในคำประกาศพระบรมราช
โองการเมื่อทรงสถาปนาพระอิศริยยศเปนพระองค์เจ้าพระนั้นแล้ว
ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระผนวชใน

พระบวรพุทธสาสนา พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ได้ทรงเปนพระกรรมวาจาจารย์ แลได้ถวายโอวาทตามตำแหน่งอาจารย์ทุกประการ ไม่เฉภาะแต่ในขณะเมื่อทรงพระผนวช ถึงต่อมาก็ยังได้ทรงตามเปนธระตามกาลอันควร ทั้งได้ทรงเปนพระอุปัชฌยาจารย์กุลบุตรที่ได้บรรพชาอุปสมบท นับว่าพระองค์เปนสุนทรพรตอันประเสริฐ พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวชในพระพุทธสาสนาแลดำรงคุณธรรมสม่ำเสมอเช่นนี้ ในเวลานี้น้อยพระองค์ จึงนับว่าทรงเปนอัจฉริยบุรุษพระองค์หนึ่ง สมควรที่จะได้เพิ่มพระอิศริยยศให้ปรากฏในราชตระกูลแลในสมณศักดิ์ให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมมีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรศิริวัฒน์ ขัตติยพงศ์พรหมจารี ประสาทนิยคุณากร สถาพรพิริยพรต อังคิรสศาสนธำรง ราชวรวงศ์วิสุต วชิราวุธมหาราชอภินิษกรมณาจารย์ สุขุมญาณวิบุล สุนทรอรรถปริยัติโกศล โศภนศิลสมาจารวัตร มัชฌิมคณิศรมหาสังฆนายก พุทธศาสนดิลกสถาวิรยพิตร สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๑๐๐๐ อย่างพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าต่างกรม ตามพระราชกำหนดกฎหมายทรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระราชาคณะชั้นเจ้าคณะใหญ่ บัญชาการคณะกลาง พระราชทานนิตยภัตรเปนยศบูชาราคาเดือนละ ๔๐ บาท ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธศาสนาเปนภาระสั่งสอนช่วย ระงับ

อธิกรณ์ แลอนุเคราะห์พระภิกษุสงฆ์สามเณรในพระอารามทั้งปวง ซึ่งขึ้นในคณะโดยสมควรแก่พระกำลัง แลอิศริยยศซึ่งพระราชทานมานี้ จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณสุขพลปฏิภาณคุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒมงคล จิรฐิติกาลในพระพุทธศาสนาเทอญ

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เลื่อนพระอิศริยยศดังนี้แล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงตั้ง เจ้ากรมเปนหมื่นชินวรศิริวัฒน์ ถือศักดินา ๕๐๐ ปลัดกรมเปนพันพยาพัฒสรรพกิจ ถือศักดินา ๓๐๐ สมุห์บาญชีเปนพันลิขิตพลขันธ์ ถือศักดินา ๒๐๐ ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป ให้มีความศุขสวัสดิเจริญเทอญ

ฝ่ายสมณศักดินั้น ให้ทรงมีถานานศักดิกรรตั้งถานานกรมได้ ๑๐ รูป คือ

พระครูปลัดสัมพิพัฒพรหมจรรยาจารย์ สรรพกิจวิชานโกศล โศภนวัตรจรรยาภิรัต มัชฌิมคณิศรสถาวิรธุรธาริ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๑๒ บาท ๑ พระครูธรรมาธิการ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ บาท ๑ พระครูวิจารณ์ธุรกิจ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ บาท ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยธรรม ๑ พระครูโฆษิตสุทธสร ๑ พระครูอมรสรนาท ๑ พระครูสังฆวิชาน ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ รวม ๑๐ รูป

ขอให้พระคุณผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ มีความศุขศิริสวัสดิ์สถาพรในพระพุทธศาสนาเทอญ

ที่ ๔ เลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เปนกรมพระยา

ที่ ๕ เลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต เปนกรมหลวง

ที่ ๖ เลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานารถ เปนกรมหลวง

ที่ ๗ ตั้งกรมสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงวไลยอลงกรณ์ เปนกรมหลวงเพ็ชรบุรีราชศิรินธร

ที่ ๘ เลื่อนกรมหลวงนเรศร์วรฤทธิ์ เปนกรมพระ

ที่ ๙ เลื่อนกรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เปนกรมพระ

ที่ ๑๐ เลื่อนกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ เปนกรมพระ

ที่ ๑๑ เลื่อนกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เปนกรมพระ

ที่ ๑๒ เลื่อนกรมหมื่นจันทบุรินทรนาถ เปนกรมหลวง

ที่ ๑๓ เลื่อนกรมหมื่นปราจิณกิติบดี เปนกรมหลวง

ที่ ๑๔ เลื่อนกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เปนกรมหลวง

ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ ปีกุญ พ. ศ. ๒๔๕๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนกรมแลตั้งกรมพระยรมวงศานุวงศ์ เปนพระฤกษ์ในรัชกาลใหม่ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศจอมพลทหารบก เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทร-

วินิจฉัย พระราชาคณะผู้ใหญ่ ๑๐ รูป มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เปนประธาน อยู่ในมณฑล พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน เฝ้าทูลลองธุลีพระบาท ในที่สมาคม ทรงถอดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว ประทับพระราชบัลลังก์ พนักงานประโคมแตรสังข์มโหรทึก ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ตั้งแถวอยู่ที่สนามหญ้าน่าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท กระทำวันทยาวุธยบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมีเมื่อสุดเสียงประโคม พระยาศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ อ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการแล้ว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ ทรงเจิม พระราชทานพระสุพรรณบัฏเลื่อนกรม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา แลเลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า แลตั้งกรมสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าฝ่ายใน เปนกรมหลวง ๓ พระองค์ แล้วทรงเลื่อนกรมพระเจ้าบรมวงศ์เธอขึ้นเปนกรมพระ ๔ พระองค์ แลทรงเลื่อนกรมพระเจ้าพี่ยาเธอ ขึ้นเปนกรมหลวงอิก ๓ พระองค์[๑] ครั้นอ่านประกาศแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ คือ พระเจ้า

---

๑ ทรงตั้งเจ้าพระยาวงศานุประพัทธ เจ้าแก้วเนาวรัฐเจ้านครเชียงใหม่ เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้านครลำพูน ในคราวนี้ด้วย กล่าวแต่เฉภาะเลื่อนและตั้งกรม

บรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ แลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรินฤนาถ กรมหลวงปราจิณกิติบดี กรมหลวงนครไชยศิริสุรเดช พระราชทาน นพรัตนราชวราภรณ์ แลพระอัมรงค์นพเก้า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทวะวงศ์วโรปการ พระราชทาน ช้างเผือกสูงสุด มหาปรมาภรณ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ พระราชทานปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระราชทานนพรัตนราชวราภรณ์ แล้วพระราชทานเครื่องราชอิศริยยศส่วนสมเด็จเจ้าฟ้าต่างกรม แลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทวะวงศ์วโรปการ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยยศบริบูรณ์พร้อมอยู่เดิมแล้ว นอกนั้นพระราชทาน เพิ่มขึ้นตามพระอิศริยยศ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระอิก ๓ องค์นั้น พระราชทานเครื่องในพานทองลงยา พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวง พระราชทานถาดชาทองคำ พระแสงศิร์ษะนาค แล้วสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ แลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระเจ้าพี่ยาเธอ ที่ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัฏไดทูลเกล้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนแลต้นไม้ทองเงิน พระสงฆ์ถวายอติเรก ถวายพระพรลาแล้วเสด็จขึ้น

ประกาศเลื่อนกรม ๑๐ พระองค์ ตั้งกรมพระองค์ ๑

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เปนอดิตภาค ๒๔๕๔ พรรษา กาลบ่ตยุบัน จันทรโคจร วราหสัมพัตสร กรรติกมาศ กาฬ์ปักษ์ ฉัฐ์ดิถิ โสรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ พฤศจิกายน มาส เอกาทสสุรทิน โดยกาลนิยม

พระยาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษ บรมนราธิราช พินิตประชานารถมหาสมมตวงศ์ อดิศัยพงศ์ วิมลรัตน์ วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิ ราชสังกาศ อุภโตสุชาตสังสุทธเคราะหณี จักริยรมนารถ จุฬา ลงกรณราชวรางกูร บรมมกุฎนเรนทร์สูรสันตติวงศ์วิสิฐ สุสา ธิตบุรพาธิการ อดุลยกฤษฎาภินิหารอดิเรกบุญฤทธิ ขัญลักษณ วิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตตะมางคประนตบาทบงกช ยุคล ประสิทธิสรรพศุภผลอุดมยรมสุขุมาลย์ ทิพยเทพาวตาร ไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ บริมศักดิ สมญา. เทพทวาราวดี ศรีมหาบุรุษสุตสมบัติ เสนางคนิกรรัตน อัศวโกศล ประพนธปริชามัทวสมาจาร บริบูรณคุณสารสยามา ทินครวรุตเมกราชดิลก มหาปริวารนายกอนันต มหันตวรฤทธิ

เดช สรรพวิเศษศิรินธร บรมชนกาดิศรสมมต ประสิทธิวร
ยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปฎลเศวตฉัตราดิฉัตร ศิริรัตโน
ปลักษณมหาบรมราชาภิเศกาภิสิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกล
มไหศวริยมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหาราชาธิราชวโรดม
บรมนารถชาติอาชาวไศรย พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อดุลย
ศักดิ์อรรคนเรศรามาธิบดี เมตตากรุณาสีตลหฤไทย อโนปไมย
บุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิเบนทร์ ปรเมนทรธรรมิกมหา
ราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช)

ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า
ภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เปนพระราช
โสทรานุชาแห่งพระยาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนที่
ทรงสิเนหาแลไว้วางพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ทั้งในส่วนทางราชการ
แผ่นดินแลในราชการในพระองค์ ดังปรากฏอยู่ในประกาศเฉลิม
พระนาม แลเลื่อนพระอิศริยยศ เปนเจ้าฟ้าต่างกรมทั้ง ๒ ฉบับนั้น
แล้วส่วนหนึ่ง ทั้งกิจการต่าง ๆ ซึ่งได้ทรงเปนผู้เริ่มดำริห์แลจัดตั้ง
รูปขึ้นไว้ ได้ มีผู้รับกระทำต่อมาได้ โดยเรียบร้อย ทั้งกิจการซึ่ง
ได้ทรงจัดทำไปแล้วจนบรรลุถึงที่สุดโดยเรียบร้อยตลอด แลเห็น

ผลเปนการสดวกแก่ราชการ แลเปนประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง เหล่านี้ ล้วนเปนพยานแห่งพระปรีชาญาณ แลพระอุตสาหวิริยภาพอันใหญ่ยิ่ง ทั้งเปนพยานปรากฏแน่ชัดอยู่ว่า พระองค์มีพระหฤทัยเต็มไปด้วยความจงรักภักดี แลทรงมีความรักชาติเปนที่ตั้ง

ในส่วนพระองค์นั้นเล่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ทรงมีพระอัธยาศรัยไมตรีเออเฟื้อแก่พระบรมวงศานุวงศ์แลชนทุกชั้น จึงเปนที่นิยมนับถืออยู่ทั่วกัน ย่อมทรงประพฤติโดยสมควรแก่คุณานุรูปแห่งชนทุกชั้น เปนตัวอย่างอันดียิ่งแห่งผู้ที่ดำรงพระอิศริยยศอันสูง

อนึ่งในส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอก็ได้ทรงแสดงพระอัธยาศรัย ทรงพระสิเนหาไมตรีจงรักภักดีตั้งแต่เมื่อยังทรงพระเยาว์ จนตลอดมาถึงกาลบัดนี้ โดยสม่ำเสมอมิได้ลดหย่อนเลย ได้ทรงรับเปนที่ปฤกษาในกิจการน้อยใหญ่ทั่วไป ทั้งในแผนกราชการแผ่นดินแลราชการในพระองค์ แลคงจะกราบบังคมทูลพระดำริห์ของพระองค์โดยเต็มพระหฤทัยทุกเมื่อไป พระองค์จึงเปนพระบรมวงศ์ อันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคารพนับถืออย่างสูงสุดพระองค์หนึ่ง สมควรที่จะทรงสถาปนาพระอิศริยยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น เพื่อเปนที่เชิดชูพระบรมราชวงศ์นิสัยไป

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เลื่อน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยา มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พิเศษขัตติยศักดิ์อรรคอุดมชาติ ปรมินทรมหาราชโสทรานุชาธิเบนทร์ ปรเมนทรมหาวชิรวุธราชยิ์ตุลา มหันตมหาอุตสาห พิริยพหลดลปรสิทธิ สุจริตจาริราชการัณย์ สุรพลขันธ์คณาภรณ์ สุนทรธรรมพิทักษ์ อรรคมโหฬารัชยาศรัย ศิริรัตนไตรยสรณชาดา อดุลยเดชานุภาพพิลาศ ธรรมิกนารถบพิตร โสณนาม พระราชทานศักดินาพิเศษเพิ่มขึ้นกว่าพระราชกำหนด ให้ทรงศักดินา ๖๐๐๐๐ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศอิศริยศักดิ์ เดชานุภาพมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
เจ้ากรม เปนพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ถือศักดินา ๑๐๐๐
ปลัดกรม เปนพระภูเบศร์บริบาล ถือศักดินา ๘๐๐
สมุห์บาญชี เปนหลวงประมาณประชุมชน ถือศักดินา ๕๐๐

(เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต เปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์หนึ่ง ซึ่งได้เสด็จไปศึกษาวิชาการอยู่ในประเทศยุโรปร่วมสมัย ได้ประทับอยู่ร่วมสำนักกันนาน จึงนับว่าเปนผู้ซึ่งทรงคุ้นเคยสนิทสนมอย่างยิ่ง ทั้งทรงทราบพระราชอัธยาศรัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างดี ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เสด็จกลับเข้ามาสู่พระมหานครแล้ว ก็ได้ทรงรับราชการแผ่นดินในน่าที่ต่าง ๆ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงรับตำแหน่งน่าที่เสนาธิการทหารบก ได้ทรงพระดำริห์วางระเบียบราชการทหารบก ให้เปนไปตามแบบอย่างอันนิยมกันว่าดีแลสมควรแก่กาลสมัย ในเมื่อทรงรับตำแหน่งเสนาธิการทหารบกอยู่นั้น ราชการแพนกทหารบกก็ได้ดำเนิรไปโดยเรียบร้อย แลจำเริญขึ้นเปนลำดับ ต่อมาได้ย้ายไปรับราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการกรมทหารเรือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอก็ได้ทรงพระอุตสาห เอาพระหฤทัยสอดส่องในราชกิจในแพนกทหารเรือ เพื่อให้การทั้ง

ปวงดำเนิรไปสู่ความเจริญตามสมควรแก่กาลสมัย แลสมควรแก่ที่กำลังรัฐบาลจะบันดาลให้สำเร็จไปได้ ได้ทรงจัดวางระเบียบการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แห่งทหารเรือหลายประการ ครั้นมาในรัชกาลปัตยบันนี้ เมื่อทรงพระกรณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกกรมทหารเรือ ขึ้นเปนกระทรวง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการทหารเรือเปนปฐม แลเมื่อโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งสภาการทัพขึ้น ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนกรรมการในสภานั้นด้วย ราชการต่าง ๆ ในแผนกทหารเรือได้ดำเนิรมาโดยสดวกดี และที่ตั้งรูปขึ้นไว้แล้ว แลมองเห็นทางว่าจะสำเร็จไปได้ โดยเรียบร้อยก็มีอยู่เปนอเนกประการ ก็เพราะอาศรัยพระปรีชาสามารถแลพระอุตสาหวิริยภาพแห่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเปนที่ตั้ง จึงสมควรที่จะทรงไว้วางพระราชหฤทัย สมควรที่จะเลื่อนพระอิศริยยศให้สูงขึ้นได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เลื่อน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ดิลกจันทรนิภาพงศ์ มหามกุฎวงศ์นราธิราช จุฬาลงกรณนารถราชวโรรส อดุลยยศอุภโตพงศ์พิสุทธิ นรุตมรัตน

ขัตติยราชกุมาร กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต มุสิกนาม ให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบูลยศุภผล สกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์ มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน

เจ้ากรม	เปนหลวงนครสวรรค์วรพินิต	ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม	เปนขุนจำปาศักดิ์สิทธิเกษตร	ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชี	คงเปนหมื่นปลิดเทศพลานุรักษ์	ถือศักดินา ๔๐๐

(สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนารถ กรมขุนพิศณุโลกประชานารถ เปนพระราชโสทรานุชาธิบดี อันมีพระชนมพรรษารองพระชนมพรรษาแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนที่ทรงสนิทสเนหามาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่ด้วยกันจนกระทั่งกาลบัดนี้ มีพระอัธยาศรัยน้ำพระไทยตรงต้องกันแทบจะทุกประการไป ทั้งในเมื่อออกไปทรงศึกษาศิลปวิทยาในประเทศยุโรปก็ประจวบสมัยกัน ได้เสด็จประพาศในที่ต่าง ๆ ด้วยกันอยู่เนือง ๆ จึงทรงทราบได้แน่ชัดว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ได้มีพระอุตสาหวิริยภาพมากเพียงใดในการศึกษาทุกอย่างทุกประการ ได้ทรงได้ โดยรวดเร็วแลละเอียดลออ ทั้งได้ทรงศึกษาโดยเต็มพระทัย มิใช่เปนไปแต่โดยเสียไม่ได้ แลในขณะที่เสด็จไปทรงศึกษาอยู่ณสถานใด ก็มีผู้นิยมรักใคร่ในพระองค์ในสถานนั้น ไม่เฉภาะแต่ในที่วิทยาคารทั้งในราชสำนักแลที่ทั้งปวงก็เช่นกัน เช่นในราชสำนักกรุงรัสเซียเปนต้น สมเด็จพระเจ้ากรุงรัสเซีย แลพระอรรคมเหษีกับพระราชวงศานุวงศ์ แลขุนนางประเทศนั้น ต่างสำแดงความ

ไมตริอย่างยิ่งให้ปรากฏตลอดมาจนกระทั่งบัดนี้ นับว่าได้ทรงทำประโยชน์แก่พระราชวงศ์แลบ้านเมืองได้แล้วประการ ๑

ครั้นเมื่อเสร็จทรงศึกษาแล้ว เสด็จกลับคืนเข้ามาสู่พระมหานคร ก็ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งน่าที่สำคัญในแผนกทหารบก นับจำเดิมตั้งแต่ทรงรับตำแหน่งเปนผู้ช่วยผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ก็ได้ทรงช่วยดำริห์วางการงานต่าง ๆ ให้ลงระเบียบ เมื่อได้ทรงรับตำแหน่งเปนผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกแลกรมยุทธศึกษาแล้ว ก็ได้ทรงอุตสาหจัดวางระเบียบการศึกษาฝ่ายทหารบกให้จำเริญรุ่งเรืองขึ้นยิ่งกว่าเก่าเปนอันมาก นับว่าได้ทรงกระทำประโยชน์อันใหญ่ในแผนกทหารบกส่วน ๑ แล้ว ครั้นเมื่อตำแหน่งเสนาธิการทหารบกว่างลง ก็ได้ทรงรับตำแหน่งนั้นเพิ่มขึ้นอีก ได้ทรงพระอุตสาหในน่าที่ราชการอันนี้เปนอย่างยิ่ง ราชการดำเนิรไปสู่ทางที่จำเริญโดยเร็วพลัน ทรงพระดำริห์การโดยสุขุมแลรอบคอบ ทรงมุ่งประโยชน์ยาว จึงเปนที่พอพระราชหฤทัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยิ่งนัก มาในรัชกาลปัตยุบันนี้ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ตั้งสภาการทัพขึ้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ก็ได้ทรงรับตำแหน่งเลขานุการแห่งสภานั้น นับว่าเปนการเพิ่มน่าที่ราชการสำคัญขึ้นอีกส่วน ๑

ครั้นเมื่อกำหนดมิงานราชาภิเศกพระเจ้ายอชที่ ๕ แห่งกรุงอังกฤษ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเสด็จออกไปช่วยงานนี้ต่างพระองค์ ทั้งได้เสด็จไปเยี่ยมราชสำนักต่างประเทศอีกหลายแห่ง แลได้ทรงมอบให้ตรวจการงานต่าง ๆ อีกหลายอย่าง อันจะนำประโยชน์ให้บังเกิดมีมาแก่ราชการกรุงสยาม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอก็ได้เสด็จไปโดยเรียบร้อย นับว่าเหมือนหนึ่งได้ทรงนำพระเกียรติยศไปประกาศให้ปรากฏแก่นานาประเทศ

นอกจากนี้ในส่วนราชการในพระองค์ ก็ได้ทรงอาศรัยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทรงช่วยดำริห์ และจัดสนองพระเดชพระคุณได้สำเร็จเรียบร้อยไปแล้วเปนอเนกประการ เพราะอาศรัยความจงรักภักดีและพระอุตสาหวิริยภาพแห่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ จึงเปนการสดวกพระราชหฤทัยยิ่งนัก สมควรที่จะทรงพระกรุณาสถาปนาเพิ่มพูลพระอิศริยยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนารถ กรมขุนพิศณุโลกประชานารถขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนารถ นริศรราชมหามกุฎวงศ์ จุฬาลงกรณนรินทร์ สยามพิชิตินทรวรางกูร สมบูรณพิสุทธิชาติ วิมลภาศอุภัยบำกย์ อรรควร

รัตนขัตติยราชกุมาร กรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ สิงหนาม ให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน เจ้ากรม เปนหลวงพิศณุโลกประชานารถ ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม เปนขุนมาตยหริภุญไชย ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นกลันตไนสุริยพล ถือศักดินา ๔๐๐

(สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินทร)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยกุมารี เปนพระขนิษฐภคินีอันมีความทรงคุ้นเคยยิ่งกว่าพระภคินีพระองค์อื่น ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มา ประหนึ่งว่าเปนพระราชโสทรภคินีพระองค์ ๑ ได้ทรงสังเกตเห็นพระอัธยาศรัยตลอดมา จึงทรงทราบชัดว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอกอบไปด้วยพระปรีชาสามารถในทางศึกษา ทรงรอบรู้ในศิลปวิทยาต่าง ๆ อันสมควรแก่ขัตติยราชกุมารี ทั้งทรงมีความไหวพริบแลสามารถในกิจการต่าง ๆ ตามแบบอย่างพระบรมราชวงศ์ฝ่ายใน มีพระหฤทัยซื่อตรงจงรักภักดี แลได้ทรงอุตสาหปฏิบัติกิจการในส่วนพระองค์ สมเด็จพระบรมราชินีนารถพระบรมราชชนนี มิได้เห็นแก่ความยากลำบากแก่พระองค์ ได้ทรงช่วยบันดาลราชการฝ่ายในพระบรมมหาราชวัง ให้ดำเนิรไปโดยสดวกเรียบร้อย นับว่าได้ทรงช่วยผ่อนพระราชภาระอันใหญ่ แห่งสมเด็จพระบรมราชินีได้ส่วน ๑ ซึ่งทำให้เปนที่พอพระราชหฤทัยแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนอย่างยิ่ง

อีกประการหนึ่งได้ทรงสังเกตว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ

มีพระอัธยาศรัยอันดี ทรงดำรงความไมตรีในระหว่างพระบรมวง-ศานุวงศ์ฝ่ายใน ทรงตั้งพระองค์ไว้ในที่สมควรแก่ชนทุกชั้น ทรงมีความเคารพในที่ควรเคารพ และมีพระหฤทัยโอบอ้อมอารีแก่ผู้น้อย เปนที่นิยมแห่งชนโดยมาก สมควรที่จะทรงพระกรุณายกย่องตั้งแต่งไว้ ให้ดำรงพระอิศริยยศ เปนเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายในได้พระองค์ ๑

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ เปนสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นริน ทรเทพยกุมารีกรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร อรรคศรีเปนอาทิอักษร ให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล อิฐผลศุภผลชนสารสมบูรณ วรเกียรติคุณอดุลยยศ ปรากฏสิ้นกาลนาน

ให้ทรงตั้ง

เจ้ากรม	เปนหลวงเพชรบุรีราชสิรินทร	ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม	เปนขุนปราณนครเขตรพิพัฒน์	ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชี	เปนหมื่นศรีสวัสดิ์พลประมวญ	ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมพระนเรศร์วรฤทธิ)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนเรศรวรฤทธิ เปนพระเจ้าบรมวงศ์ผู้มีพระชนมายุยิ่งกว่าพระบรมวงศ์ฝ่ายน่าทั้งปวง แลเปนผู้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระเมตตามาก ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในน่าที่ต่างๆ หลายอย่าง อันเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย ดังมีข้อความปรากฏอยู่ในประกาศตั้งแลเลื่อนพระอิศริยยศทั้ง ๒ ครั้งนั้นแล้ว การที่ได้ทรงพระดำริห์จัดวางระเบียบการต่างๆ ในกระทรวงนครบาล ตั้งแต่ยังทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนครบาลอยู่นั้น ก็ยังแลเห็นเปนหนทางที่ได้ใช้ในราชการกระทรวงนั้นตลอดมาจนกาลบัดนี้ ครั้นเมื่อได้ทรงย้ายมารับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ก็นับว่าได้ทรงทำการงานอันพึงพระราชหฤทัยแพนก ๑ เพราะทรงมีพระอัธยาศรัยพอพระหฤทัยในการช่างอยู่เปนธรรมดาแล้ว ราชการแพนกโยธาจึงดำเนิรไปในทางอันดี ได้มีสิ่งงดงามบังเกิดขึ้นเปนที่เชิดชูพระนครหลายสิ่ง ทั้งในส่วนการรถไฟแลไปรสนีย์โทรเลข อันเปนสิ่งสำคัญเพื่อบำรุงความเจริญแห่งบ้านเมือง ก็ได้ทรงพระอุตสาหดำริห์แลจัดให้การดำเนินไปโดยเรียบร้อยสมควรแก่กาล

สมัย แต่นอกจากราชการซึ่งได้ทรงปฏิบัติอยู่ตามน่าที่นั้น ๆ โดยเฉภาะ ยังได้ทรงเอื้อเฟื้อในการแพนกพระราชพิธีต่าง ๆ อีกส่วน ๑ โดยเหตุที่เปนผู้ทรงมีความชำนาญในราชประเพณีแลสรรพวิธีการทั้งปวง ได้ทรงจัดสนองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นับจำเดิมเริ่มแต่งานพระบรมราชาภิเศกผ่านพิภพตลอดมา เปนที่เรียบร้อยแลเชิดชูพระเกียรติยศ มีพระอัธยาศรัยเต็มไปด้วยเมตตาสีตลหฤทัย กอบไปด้วยวิริยอุสาหสมควรที่จะทรงยกย่องขึ้นเปนพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่เปนที่เคารพได้พระองค์หนึ่ง

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนเรศรวรฤทธิ์ ขึ้นเปนกรมพระ มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ มหิศวรราชรวิวงศ์ สิทธิประสงค์กฤดาภิการ สุทธสันดานสีตลหฤทัย มไหสวริยราชนิติชาดา สุปริชาสรรพกิจโกศล วิมลสุจริตจริยาวัตร พุทธาทิรัตนสรณารักษ์ อุดมศักดิบพิตรนาคนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคลวิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ เดชานุภาพมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนพระนเรศรวรฤทธิ์ ถือศักดินา ๘๐๐
- ปลัดกรม เปนหลวงราชกิจวรเดช ถือศักดินา ๖๐๐
- สมุหบาญชี เปนขุนสังเกตนิกร ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมพระเทวะวงศ์วโรประการ)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรประการ เปนพระเจ้าบรมวงศ์ผู้ใหญ่ อันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงยกย่องแลทรงพระเมตตาเปนอันมาก ทั้งเปนที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณเปนเสนาบดีมานาน ยิ่งกว่าเสนาบดีทั้งปวงในกาลบัดนี้ อันน่าที่ราชการในแผนกว่าการต่างประเทศนั้นเล่า ก็นับว่าเปนราชการอันสำคัญแลยากยิ่งนัก เพราะต้องทรงพระดำริห์คอยหาอุบายที่จะรักษาทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศ ให้คงดีเปนที่ปรองดองกันอยู่เสมอ ต้องคอยทรงระวังรักษาพระเกียรติยศ แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเกียรติยศแห่งชาติบ้านเมือง มิให้มีสิ่งใดมากระทั่งกระเทือน อันจะทำให้พระบรมเดชานุภาพมีหนทางที่จะเสื่อมถอยฤาเปนที่สบประมาทได้แม้แต่นิดเดียว คอยทรงระวังพิจารณาดูความเจริญแห่งชาติอื่น ๆ ว่าจะดำเนิรไปทางใด แล้วและคอยจัดการทางฝ่ายกรุงสยาม ให้เปนไปตามสมควรเทียมทันนานาประเทศ มิให้เสียเปรียบเขาได้ ในการเหล่านี้ก็ย่อมจะต้องมีเวลา

ที่ทรงปฤกษาโต้เถียงข้อราชการ กับผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศอยู่เนือง ๆ การที่ได้ทรงกระทำมาแล้วในทางนี้นับว่าเป็นที่เรียบร้อยทุกคราวมา ทั้งชนชาวต่างประเทศก็พากันสรรเสริญพระปรีชาสามารถแลเย่นที่นิยมในพระอัธยาศรัยอันสภาพ ฝ่ายชาวไทยทั่วไปก็นิยมอยู่ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กอบด้วยพระสติปัญญาสามารถ ทรงรอบรู้ในวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งหนทางแห่งพระดำริห์ก็เปนอย่างสุขุมรอบคอบ ปราศจากอคติทั้ง ๔ ประการ พระวาจาก็ไพเราะอ่อนหวานเปนที่พึงใจ มีพระอัธยาศรัยกอบด้วยเมตตาการุญภาพ จึงเปนที่ควรนับถือได้

อนึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ก็เปนพระราชโสทรเชษฐาธิบดีแห่งสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนารถ พระบรมราชชนนี ได้ทรงสำแดงความจงรักภักดีในส่วนพระองค์มาโดยอเนกประการ นับว่าเปนมนตรีที่ปฤกษาในส่วนพระองค์อันประเสริฐ สมควรที่จะเลื่อนพระอิศริยยศ ขึ้นเปนพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่เปนที่ควรเคารพได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ขึ้นเปนกรมพระ มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทวะวงศ์วโรปการ ขัตติยพิศาลสุรยดิ ศรีพัชรินทรภราดร สโมสรอเนกศาสตร์วิบูลย์ เกียรติจำรูญไพรัชการ สุภสมาจารสารสมบัติมัทวเมตตาธยาศรัย ศรีรัตนไตรยคุณานุสร สุนทรธรรมิกบพิตร

นาคนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ เดชานุภาพมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน เจ้ากรม เปนพระเทวะวงศ์วโรปการ ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม เปนหลวงภูบาลสวามิภักดิ์ ถือศักดินา ๖๐๐
สมุหบาญชี เปนขุนรักษ์พยุหพล ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมพระสมมตอมรพันธุ์)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ เปนพระเจ้าบรมวงศ์พระองค์หนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระเมตตาแลไว้วางพระราชหฤทัยเปนอันมาก ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณในรัชกาลที่ ๕ ในตำแหน่งน่าที่อันสำคัญประจำอยู่ถึง ๒ ตำแหน่ง คือเปนราชเลขานุการและอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ราชการในน่าที่ราชเลขานุการนั้น ย่อมเปนน่าที่อันยากยิ่งนัก เพราะต้องกระทำการอย่างละเอียดละออทั่วไปทุกสิ่งทุกอย่าง ต้องมีความชำนาญในทางหนังสือและรู้พระบรมราโชบายดี ทั้งต้องรอบรู้ในราชประเพณีโดยแม่นยำ แลยังต้องระวังมิให้ข้อราชการแพร่งพรายไปในเวลาอันยังมิยังควร ในส่วนน่าที่กรมพระคลังข้างที่นั้นเล่า ก็ต้องทรงรับผิดรับชอบในการรักษาแลดำริห์หาหนทางที่จะจัดให้พระราชทรัพย์เพิ่มพลมีผลประโยชน์ งอกงามยิ่งขึ้นเสมอไป นับว่าเปนน่าที่อันจะนิ่งนอนใจมิได้เปนอันขาด นอกจากนี้ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รับราชการในน่าที่จรต่าง ๆ บางครั้งบางคราว เช่นรั้งการกระทรวงวังเปนต้น นับว่าได้ทรงสำแดงพระปริชา

สามารถอาจปฏิบัติราชกิจน้อยใหญ่ได้หลายอย่างหลายประเภท ทั้ง
ทรงมิพระสติปัญญารอบรู้พิเศษในบัณฑิตธรรม ได้ทรงจัดระเบียบ
การหอพระสมุดวชิรญาณและการอื่น ๆ อันเนื่องในแพนกฝ่ายพระ
ศาสนา เปนคุณเปนประโยชน์ยิ่งนัก ครั้นมาในรัชกาลปัตยบัน
นี้ เมื่อมิพระโรคเบียดเบียฬได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำ-
แหน่งราชเลขานุการและอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ มิได้รับราชการ
สนองพระเดชพระคุณประจำอยู่อย่างแต่ก่อนก็จริง แต่ก็หาได้ทรง
ทอดทิ้งราชการเสียไม่ ยังเอาพระไทยใส่กราบบังคมทูลความเห็น
ในกิจการทั้งปวงซึ่งทรงปฤกษาทุกเมื่อไป และยังทรงรับราชการ
ในแพนกฝ่ายพระศาสนาแลในหอพระสมุดวชิรญาณอยู่ตามเดิม
อนึ่งพระบาทสมเดจพระมงกุฎเกลาเจาอยูหว ทรงพระอนุสร
ณึงถึงอดีตกาล เมื่อแรกเสด็จกลับคืนมาสู่พระมหานคร พระบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์
เข้าไปทรงศึกษาราชการในกรมราชเลขานุการ กรมขุนสมมต
อมรพันธุ์ได้กราบบังคมทูลชี้แจง ให้เข้าพระราชหฤทัยในระเบียบ
แบบราชการ แลพระบรมราโชบายแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เจ้าหลวงโดยเลอียดละออ จึงทรงรำลึกถึงพระคุณแห่งพระเจ้า
บรมวงศ์เธออยู่เปนเนืองนิตย์ ทรงเคารพนับถือประหนึ่งว่าเปน
พระอาจารย์พระองค์ ๑ ทั้งได้ทรงสังเกตพระอัธยาศรัยว่าเต็มไป
ด้วยเมตตาสีตลหฤทัย กอบด้วยวิริยอุตสาหอันใหญ่ยิ่ง มิพระ

สติปัญญาอันสุขุม สมควรที่จะได้เลื่อนพระอิศริยยศขึ้นเปนต่าง
กรมผู้ใหญ่ที่ทรงเคารพได้
จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ขึ้นเปนกรมพระ มีพระนาม
ตามอาริกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ
สมมตอมรพันธุ์ บรมธรรมิกราชวงศ์วิสุทธิ์ วชิราวุธราชปฤจฉา
นุวัตน์ รัตนบัณฑิตยชาติ สุขุมราชมันตนาธิบดี เมตตาสีตลหฤทัย
พุทธาธิไตรรัตนคุณาลงกรณ์ ธรรมาทรยพิตร อัชนาม ให้ทรง
ศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมใน
พระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ
คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกล
เกียรติยศ เดชานุภาพมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนพระสมมตอมรพันธุ์ ถือศักดินา ๘๐๐
- ปลัดกรม เปนหลวงสมันตอมรพรรค ถือศักดินา ๖๐๐
- สมุหบาญชี เปนขุนสมัคอมรพล ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมพระดำรงราชานุภาพ)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เปนพระอนุชาผู้เปนที่ต้องพระราชอัธยาศรัยไว้วางพระราชหฤทัย แห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ ๑ มีพระคุณวิเศษต่าง ๆ เปนอเนกประการ ดังปรากฏอยู่ในประกาศ รับพระสุพรรณบัฏตั้งและเลื่อนกรมทั้ง ๒ ครั้งนั้นแล้ว แต่นั้นมาก็ได้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตลอดมาจนกาลบัดนี้ มีพระหฤทัยเอื้อเพื่อในสรรพกิจอันเกี่ยวข้องด้วยการปกครองทำนุบำรุงประชาราษฎรให้มีความผาสุก แลบ้านเมืองรายคาบสมดังพระบรมราชประสงค์ ใช่ว่าจะเพียงแต่ทรงระวังราชการให้คงอยู่เท่าที่ได้เคยกระทำมาแล้วเท่านั้นก็หามิได้ ยังทรงพระอุสาหดำริห์การงานเพื่อให้เปนผลเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นตามที่สมควรจะจัดไปได้ แต่มิใช่ว่าจะทรงปฏิบัติราชกิจแต่เฉภาะที่มีมาในส่วนกระทรวงมหาดไทยฝ่ายเดียวเท่านั้น ยังได้รับราชการจรเปนครั้งคราวในแผนกต่าง ๆ ทั้งเปนมนตรีที่พระยาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพอพระราชหฤทัยตรัสปฤกษากิจการทั่วไป นอกจากนี้ยังได้ทำราชการซึ่งนับว่าเปนส่วนในพระองค์ด้วยอีกเปนหลายประ-

การ เช่นจัดวางกำหนดการเสด็จพระราชดำเนิรประพาศณที่ต่าง ๆ แลตามเสด็จพระราชดำเนิรไปในกระบวน เอาพระไทยใส่ดูแลให้การประพาศเปนไปโดยสดวกเรียบร้อยดังนี้เปนต้น

ราชการทั้งส่วนที่เปนราชการแผ่นดินแลราชการในพระองค์ ซึ่งกรมหลวงดำรงราชานุภาพได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว ในรัชกาลก่อนอย่างใด ครั้นมาในรัชกาลปัตยุบันนี้ก็ยังคงทรงปฏิบัติอยู่เช่นนั้น ด้วยความจงรักภักดี ทั้งเอาพระไทยใส่ในการศึกษายิ่งนักและในสิ่งซึ่งทรงเห็นว่าจะเปนคุณเปนประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ได้ทรงช่วยสนองพระเดชพระคุณโดยเต็มพระไทย เพื่อการดำเนิรไปได้ดีแลเร็วทันพระบรมราชประสงค์ เช่นการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน กับการจัดตั้งเสือแลลูกเสือป่าในหัวเมืองเปนตัวอย่าง มีพระอัธยาศรัยอันสุขุมรอบคอบ กอปด้วยสติปัญญาอุสาหวิริยภาพทั้งตั้งพระองค์ไว้ในที่อันสมควรต่อชนทุกชั้น สมควรที่จะได้เลื่อนอิศริยยศขึ้นเปนต่างกรมผู้ใหญ่อันควรเคารพต่อไปได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ขึ้นเปนกรมพระ มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ อิศริยลาภยดินทร์ สยามพิชิตินทรวโรปการ มโหฬารราชกฤตยานุสร อาทรประพาศการสวัสดิ วรรัตนปัญญาศึกษาพิเศษ นรินทราธิเบศรบรมวงศ์อดิศัย ศิริรัตนไตรยคุณชาดา

อุดมเดชานุภาพยพิตร นาคนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ เดชานุภาพมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนพระดำรงราชานุภาพ ถือศักดินา ๘๐๐
- ปลัดกรม เปนหลวงปราบบรพล ถือศักดินา ๖๐๐
- สมุหบาญชี เปนขุนสกลคณารักษ์ ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นจันทบุรินฤนาถ เปนพระเชษฐาอันมีพระชนมพรรษาสูงกว่าพระองค์อื่น ทรงดำรงคุณสมบัติอันเปนที่พึงพระราชหฤทัย ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราชโดยอเนกประการ ดังปรากฏอยู่ในประกาศพระบรมราชโองการ ทรงตั้งเปนพระองค์เจ้าต่างกรมนั้นแล้ว ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งน่าที่สำคัญอันเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยเปนลำดับมา จนได้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ อันเปนตำแหน่งสำคัญอัน ๑ ในราชการ เพราะความจำเริญแลมั่นคงแห่งรัฐบาลก็จะมีมาได้ โดยความเรียบร้อยแลความมั่นคงแห่งพระคลังที่ประเทศอื่น ๆ จะมีความเชื่อถือในความมั่นคงของรัฐบาลก็โดยสังเกตเห็นว่า การในแผนกพระคลังดำเนิรไปโดยเรียบร้อย และไม่ง่อนแง่นนั้นและเปนอาทิ พระเจ้าพี่ยาเธอได้ทรงพระอุสาหดำริห์แลจัดวางการเพื่อให้บังเกิดผลอันดี มีพยานปรากฏมาแล้วเปนอันมาก ทั้งที่ได้ทรงเริ่มขึ้นไว้แลดูไปเห็นว่าจะสำเร็จเปนผลอันดีได้ก็ยังมีอยู่อีกมากเหมือนกัน

อนึ่งได้ทรงสังเกตมาตั้งแต่ครั้งเมื่อยังทรงศึกษาอยู่พร้อมกัน

คราว ๑ ณประเทศยุโรปตลอดมาจนกาลบัดนี้ ว่าพระเจ้าพี่ยาเธอมีพระอัธยาศรัยอันดีมุ่งไมตรีต่อพระบรมวงศ์ทั้งปวง มีพระหฤทัยโอบอ้อมอารีแลตั้งพระองค์ไว้ในที่อันสมควร กอปด้วยความอุตสาหวรยภาพแลทรงดารหการอย่างสุขุม ทั้งมีความจงรักภักดีเปนอย่างยิ่ง สมควรที่จะได้เลื่อนขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นจันทบุรินฤนาถ ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรินฤนาถ สิงหนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณสุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน

เจ้ากรม	เปนหลวงจันทบุรีนฤนาถ	ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม	เปนขุนตราดบุรบำรุง	ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชี	คงเปนหมื่นขลุงพลาภิบาล	ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมหลวงปราจิณกิติบดี)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดี มีพระคุณสมบัติอันเปนที่ควรสรรเสริญและอันเปนที่พึงพระราชหฤทัย ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราชหลายประการดังปรากฏอยู่ในประกาศเมื่อครั้งรับพระสุพรรณบัฏ เปนพระองค์เจ้าต่างกรมนั้นแล้ว ตั้งแต่นั้นมาก็ได้ทรงรับราชการ อยู่ในแผนกราชเลขานุการ อันเปนน่าที่ยากลำบากยิ่งนัก เพราะมีบางเวลาซึ่งราชการมีมาเปนการด่วนฉุกเฉิน ก็ต้องทรงอุตสาหริบทรงกระทำการนั้นไปให้สำเร็จโดยรวดเร็วทันพระราชประสงค์ ทั้งต้องทรงระวังมิให้พลาดพลั้งผิดข้อความไปแม้แต่นิดเดียว บางเวลากำลังมีพระอาการประชวรควรพักผ่อนพระกายแต่พะเอินมีราชการค้างอยู่ ก็สู้ทรงสละความศุขในส่วนพระองค์ เพื่อกระทำราชการให้สำเร็จไปโดยเรียบร้อยก่อน ทรงถือราชการเปนใหญ่กว่าการในส่วนพระองค์ ทั้งทรงมีความชำนาญทราบกิจการและพระบรมราโชบายพระราชประเพณีนิยมทั่วขึ้นเปนลำดับ จึงเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยิ่งนักในส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรง

ศึกษาศิลป์วิทยาอยู่ร่วมสมัยกันณประเทศยุโรป ได้ทรงวิสสาสะคุ้นเคยกับกรมหมื่นปราจิณกิติบดีเปนอันมาก จึงเปนที่ทรงพระราชหฤทัยในความจงรักภักดีตั้งแต่นั้นตลอดมาจนทุกวันนี้ มิได้มีเวลาเสื่อมถอยลงเลย ทั้งเมื่อเสด็จพระราชดำเนิรกลับมาสู่พระมหานครแล้ว ก็ได้ทรงปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง อยู่ร่วมน่าที่กันในแผนกราชเลขานุการ นับว่าได้ทรงวิสสาสะสืบมาอีก จึงทรงสังเกตได้แน่ชัดว่าพระเจ้าพี่ยาเธอทรงอุตสาหพากเพียรเปนอย่างยิ่ง และทรงเข้าพระไทยในพระบรมราโชบายและพระราชประเพณี สมควรที่จะเลื่อนขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่อันเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้ จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดี ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี มุสิกนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติสรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน

เจ้ากรม	เปนหลวงปราจิณกิติบดี	ถือศักดินา	๘๐๐
ปลัดกรม	เปนขุนชลบุรีอภิรม	ถือศักดินา	๖๐๐
สมุห์บาญชี	คงเปนหมื่นพนมสารพลารักษ์	ถือศักดินา	๔๐๐

(กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศริสุรเดช เปนพระราชโอรสพระองค์ ๑ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราชได้ทอดพระเนตรเห็นพระคุณสมบัติแล้วหลายประการ ดังมีข้อความปรากฏอยู่ในประกาศพระบรมราชโองการเมื่อครั้งทรงยกย่องขึ้นให้เปนพระองค์เจ้าต่างกรมนั้นแล้ว ต่อแต่นั้นมาก็ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งอันสำคัญอย่างยิ่งอัน ๑ คือ เปนผู้ชำญชาการกรมยุทธนาธิการ ได้ทรงพระดำริห์ริเริ่มการใหม่แลแก้ไขการเก่าในแผนกทหารยกให้ดีขึ้นเทียมทันกาลสมัยแบบอย่างอันนิยมกันว่าดี ได้ทรงจัดการเกณฑ์ทหารให้ดำเนิรไปได้โดยเรียบร้อยสมพระราชประสงค์แห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง นับว่าได้ทรงกระทำประโยชน์อันใหญ่ให้บังเกิดขึ้นแก่ชาติไทยอย่างใหญ่หลวงอันหนึ่ง การป้องกันพระราชอาณาจักรแลรักษาความสงบราบคาบภายในก็เปนสิ่งสำคัญอัน ๑ เพื่อความมั่นคงแลความเปนไทยแห่งชาติ พระเจ้าพี่ยาเธอได้ทรงพระอุสสาหดำริห์แลจัดระเบียบวางการกองทัพบกไทยให้ดีเรียบร้อยแลใช้เปนประโยชน์ได้จริง ตามแบบธรรมเนียม

ที่นิยมกันว่าดี ควรนับว่าได้ทรงทำการอันเปนประโยชน์แก่ชาติ
บ้านเมืองเปนอันมาก ยากที่จะคณนาได้ ครั้นมาในรัชกาล
ปัตยุบันนี้ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลิกกรมยุทธ
นาธิการเสีย ตั้งกระทรวงกระลาโหมขึ้นให้บังคับบัญชาการใน
แพนกทหารบก พระเจ้าพี่ยาเธอก็ได้ทรงรับราชการในตำแหน่ง
เสนาบดีกระทรวงกระลาโหม แลทั้งเปนกรรมการแห่งสภาการ
ทัพด้วย นับว่าในการทหารบกเปนอันได้ทรงทำราชการมาแล้ว
แลเห็นผลดีอย่างยิ่ง

อนึ่งนอกจากราชการในแพนกทหาร พระเจ้าพี่ยาเธอยังได้
ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวง ในเมื่อมีราชการจรอีกหลายครั้งหลายคราว เปนที่ไว้
วางพระราชหฤทัย ทรงใช้ต่างพระเนตรพระกรรณได้ ทั้งใน
ส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าพี่
ยาเธอก็ได้สนองพระเดชพระคุณมาหลายอย่างหลายทาง ไม่
เฉภาะแต่ในทางราชการแผ่นดินฝ่ายเดียว ทั้งในการในพระองค์
อีกด้วย ทั้งทรงเปนที่ปฤกษาส่วนพระองค์ในสรรพกิจน้อยใหญ่
ทรงทราบแน่ชัดว่ามีพระอัธยาศรัยอันสุจริต มีพระสติปัญญา
สามารถอาจทรงดำริห์การอันสุขุม ถอปด้วยอุสสาหวิริยภาพหาที่
เปรียบได้โดยยาก สมควรที่จะเลื่อนขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม
ผู้ใหญ่ที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช นาคนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนหลวงนครไชยศรีสุรเดช ถือศักดินา ๘๐๐
- ปลัดกรม เปนขุนเกษตรปฐมธานี ถือศักดินา ๖๐๐
- สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นสาครบุรีพลประชุม ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้เลื่อนและคงบันดาศักดิ์ทั้ง ๓๓ นี้ ทำราชการในหลวงและในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในสมเด็จเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีศุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

ที่ ๑๕ ตั้งหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร เปนพระองค์เจ้า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในราชการแผ่นดินตำแหน่งที่สำคัญมาโดยลำดับ จนถึงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม แลทั้งได้ฉลองพระเดชพระคุณในราชการส่วนพระองค์ด้วยเปนหลายอย่าง สมควรที่จะพระราชทานพระอิศริยยศฐานันดรศักดิ์ขึ้นเปนพระองค์เจ้า แต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร กลับออกไปรับราชการในตำแหน่งอรรคราชทูตพิเศษมีอำนาจเต็มประจำอยู่กรุงฮ่าริศก่อนงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ซึ่งเปนสมัยพระราชทานพระอิศริยยศฐานันดรศักดิ์ในราชตระกูล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งการสถาปนาพระอิศริยยศหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรขึ้นเปนพระองค์เจ้า เปนงานพิเศษ

วันที่ ๓๐ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๑ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศขาวทหารรักษาวัง เสด็จออกพระที่นั่งอภิเศกดุสิต พระยรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว

พระสงฆ์ราชาคณะ ๑๐ รูป มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เปนประธาน ถวายศีลแลเจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับพระราชบัลลังก์ ทรงพระกรณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร อ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ทรงสถาปนาพระอิศริยยศหม่อมเจ้าจรูญศักดิกฤดากร ขึ้นเปนพระองค์เจ้า ครั้นอ่านประกาศจบแล้ว พระสงฆ์ราชาคณะสวดไชยมงคลคาถา โหรลั่นฆ้องไชย พราหมณ์เป่าสังข์ กรมแสงในขับไม้บัณเฑาะว์ แลชาวประโคม ๆ แตรสังข์เครื่องดุริยดนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ทรงเจิมหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรแลพระราชทานพระสุพรรณบัฏ แลทรงสวมพระสังวาลย์เครื่องราชอิศริยาภรณ์ ปฐมจุลจอมเกล้า พระราชทานแล้ว พระราชทานเครื่องราชอิศริยยศ หิบหมากทองคำลงยาราชาวดี หลังหิบตรามหามงกุฎ กับกาน้ำทองคำรูปกระบอก ฝากาตรามหามงกุฎมีฉัตรทองคำรอง สำหรับพระเกียรติยศตามราชประเพณี เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราโชวาท แลพระราชทานพระพรด้วยแล้ว พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรได้ทูลเกล้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน พุ่มดอกไม้ทองเงินเสร็จ พระสงฆ์ถวายอติเรก ถวายพระพรลา กลับแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น

ประกาศตั้งหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร เปนพระองค์เจ้า

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เปนอดิตภาค ๒๔๕๕ พรรษา กาลบ่ตยุบันจันทรโคจร มฤศิกสัมพัตสร สาวนะมาส กาพย์กษ์ ตติยดิถี สุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๓๑ สิงหาคม มาส ติงสมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯลฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าจรูญศักดิกฤดากร พระโอรสผู้ใหญ่ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ มหิศวรราชรวิวงศ์ สิทธิประสงค์กฤดาธิการ สุทธิสันดานสิตลหฤทัย มไหสวริยราชนิติชาดา สุปรีชาสรรพกิจโกศล วิมลสุจริตจริยาวัตร พุทธาธิรัตนสรณารักษ์ อุดมศักดิบพิตร ได้ไปศึกษาวิชาการณประเทศยุโรป จนสอบไล่ได้ในวิชาทางกฎหมายณมหาวิทยาลัยเคมบริดช์ กับได้เปนเนติบัณฑิตกรุงอังกฤษ แลได้รับราชการในตำแหน่งเลขานุการ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฐ์ เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น ทรงเปนผู้กำกับราชการทูตณประเทศยุโรป เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๑๖ พระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรประพาศ
ยุโรป หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ได้เข้าสมทบกระบวนตาม
เสด็จณประเทศยุโรป แลรับราชการสนองพระเดชพระคุณในน่าที่
ต่างๆ ครันต่อมาหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรกลับเข้ามากรุง
สยามแล้ว ก็ได้รับราชการในกระทรวงมหาดไทย จนได้ไปรับ
ราชการในตำแหน่งปลัดเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช แล้ว
ไปรับราชการเป่นอรรคราชทูตประจำอยู่ณกรุงปารีศ ทำราชการ
เปนที่พอพระราชหฤทัย ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเปนอันมาก ทั้งได้ทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้เปนผู้ตรวจ
การทรงศึกษาแห่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอด้วย แลในขณะหม่อม
เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรอยู่ที่ประเทศยุโรป ก็ได้รับราชการสนองพระ
เดชพระคุณในราชการจรสำคัญคือ เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๒๕
ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนผู้แทนรัฐบาลมีอำนาจเต็ม
ในการประชุมนานาประเทศ แก้หนังสือสัญญาว่าด้วยจัดการช่วย
คนเจ็บในเวลาสงครามณเมืองเยนิวา แลเมื่อรัตนโกสินทรศก
๑๒๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำ-
เนิรประพาศยุโรปครั้งที่ ๒ หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรก็ได้เข้า
สมทบกระบวนตามเสด็จที่ประเทศยุโรป แลได้สนองพระเดชพระ
คุณเปนที่พอพระราชหฤทัย ทรงยกย่องชมเชยเปนอันมาก ต่อมา
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กลับเข้ามารับราชการในตำแหน่ง

รองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม แล้วได้เปนผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี นับว่าหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในรัชกาลที่ ๕ ในตำแหน่งน่าที่ต่าง ๆ มาแล้วโดยเรียบร้อย เปนที่พอพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดมา

ส่วนในรัชกาลปัตยุบันนี้ หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรก็ได้รับราชการในกระทรวงยุติธรรม จนทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนเสนาบดี เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยตลอดมา จนในที่สุดนี้ตำแหน่งน่าที่อรรคราชทูตประจำกรุงปารีศว่างลง ทรงพระราชดำริห์ว่าเปนตำแหน่งสำคัญ อันผู้ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยได้แท้จริงจึงควรได้รับ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรออกไปรับราชการในตำแหน่งนั้นต่อไป

ในรัชกาลที่ ๕ ก็ดี ในรัชกาลปัตยุบันนี้ก็ดี หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณ โดยความอุสาหวิริยภาพ สามารถอาจหาญในราชการน้อยใหญ่ แลมีน้ำใจจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลองธุลีพระบาท สมควรที่จะได้รับอิศริยยศถานันดรศักดิ์ เปนพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ให้เปนพยานแห่งความไว้วางพระราชหฤทัย แลให้เปนพระเกียรติยศแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้า

จรูญศักดิ์กฤดากรขึ้นเปนพระองค์เจ้า ให้มีคำนำน่าพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร สิงหนาม ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านั้น จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการเทอญ

ที่ ๑๖ เลื่อนกรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ เปนกรมหลวง

ที่ ๑๗ เลื่อนกรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ เปนกรมหลวง

ที่ ๑๘ เลื่อนกรมหมื่นมรุพงศ์ศิริพัฒน์ เปนกรมขุน

ที่ ๑๙ เลื่อนกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ เปนกรมหลวง

ที่ ๒๐ ตั้งกรมพระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ เปนกรมหมื่นสิงหวิกรมเกรียงไกร

ที่ ๒๑ ตั้งกรมพระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ เปนกรมหมื่นสรรควิไสยนรยุติ

ที่ ๒๒ ตั้งหม่อมเจ้าพร้อม เปนพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช

ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล รัตนโกสินทรศก ๑๓๑ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนกรมแลตั้งกรมตั้งพระองค์เจ้าพระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เทรงเครื่องเต็มยศจอมพลทหารบก เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระราชาคณะผู้ใหญ่ ๑๐ รูป มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นประธาน อยู่ในมณฑล พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในที่สมาคม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว เสด็จขึ้นประทับบนพระราชบัลลังก์ พระยาราชมนูชูพุ่มเข้าบิณฑ์ดอกไม้ทองขึ้นให้สัญญา พนักงานประโคมแตรสังข์มโหรทึก ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตั้งแถวกองพระเกียรติยศอยู่ที่สนามหญ้าน่าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท กระทำวันทยาวุธบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระยารมิเมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว พระยาศรีสุนทรโวหารอ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการ สถาปนาเลื่อนกรมแลตั้งกรม ตั้งพระองค์เจ้า[๑] พระสงฆ์สวดถวายไชยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์ โหรลั่นฆ้องไชย กรมแสงในชักไม้บัณเฑาะว์ ชาวประโคม ๆ แตรสังข์เครื่องดุริยดนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ ทรงเจิมพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ พระราชทานพระสุพรรณบฏเลื่อนกรม

---

๑ ทรงตั้งเจ้าพระยาเอภัยราชา แล เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต ในคราวนี้ด้วย กล่าวแต่เฉภาะเลื่อนแลตั้งกรม ตั้งพระองค์เจ้า

ขึ้นเปนกรมหลวงเปนต้น กับทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ทรงเจิม
แลพระราชทานพระสุพรรณบัฏ เลื่อนกรมพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นมรพงศ์ศิริพัฒน์ ขึ้นเปนกรมขน เลื่อนกรมพระเจ้าพี่ยา
เธอ กรมหมื่นราชบุริดิเรกฤทธิ์เปนกรมหลวง ทรงตั้งกรมพระเจ้า
น้องยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ กับพระเจ้าน้องยาเธอ
พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ ๒ พระองค์ เปนกรมหมื่น ทรงตั้งหม่อม
เจ้าพร้อม ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เปน
พระองค์เจ้า แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่อง
ราชอิศริยาภรณ์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิ
ประสงค์ แลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุริดิเรกฤทธิ์ พระ
ราชทาน นพรัตนราชวราภรณ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุ-
พงศ์ศิริพัฒน์ กับพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช
พระราชทานปฐมจุลจอมเกล้า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสิงห
วิกรมเกริยงไกร กับกรมหมื่นสรรควิไสยนรยดิ พระราชทาน
ปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ แล้วพระราชทานเครื่องราชอิศริยยศต่าง
กรมกับพระองค์เจ้า คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิ
ประสงค์ พระราชทานพระธำมรงค์นพรัตน์เรือนทองคำลงยาราชา
วดิ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ พระราชทาน
พระแสงนาคเศียรเดียวฝักทองคำ ๑ ถาดชาทองคำมีขันทั้งจานรอง
ทองคำจุนทองคำรองถ้วยฝายี่ปุ่น ๑ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวง

ราชบุริฎเรกฤทธิ์ พระราชทานพระธำมรงค์นพรัตน์เรือนทองคำ ลงยาราชาวดี ๑ พระแสงนาคเศียรเดียวมีฝักทองคำ ๑ ถาดชาทองคำมีขันทั้งจานรองทองคำ จุนทองคำรองถ้วยฝาจีบุน ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสิงหวิกรมเกรียงไกร พระราชทานพระมาลาเส้าสเทินเครื่องทองคำลงยาราชาวดี มีพระแท่นบัลลังก์ขนนกการเวกพร้อมสำรับ ๑ ฉลองพระองค์ครุยแลเจียรบาดพร้อมสำรับ ๑ ประคำทองคำ ๑๐๘ เม็ดยอด ๓ ชั้น ๑ สาย พระแสงดาบจีบุนฝักทองคำสลัก ๑ กาน้ำรูปกระบอกมีถาดรองทองคำ ฝาตราไอยราพต ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรควิไสยนรยดิ พระราชทานพระมาลาเส้าสเทินเครื่องทองคำลงยาราชาวดี มีพระแท่นบัลลังก์ขนนกการเวกพร้อมสำรับ ๑ ฉลองพระองค์ครุยแลเจียรบาดพร้อมสำรับ ๑ ประคำทองคำ ๑๐๘ เม็ดยอด ๓ ชั้น ๑ สาย พระแสงดาบจีบุนฝักทองคำสลัก ๑ กาน้ำรูปกระบอกมีถาดรองทองคำ ฝาตราไอยราพต ๑ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช พระราชทานหีบหมากทองคำลงยาราชาวดี หลังหีบตราไอยราพต ๑ กาน้ำรูปกระบอกมีถาดรองทองคำ ฝากาไอยราพต ๑ เสร็จแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัฏ ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน ต้นไม้เงินทองเสร็จ พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลาแล้ว พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสพระราชทานพระบรมราโชวาทตามราชประเพณีเสร็จ เสด็จขึ้น

ประกาศ

เลื่อนกรม ๔ พระองค์ ตั้งกรม ๒ พระองค์ ตั้งพระองค์เจ้า ๑ พระองค์

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดิตภาค ๒๔๕๕ พรรษา กาลบ่ตยุบัน จันทรโคจร มุสิกสัมพัตสร กรรติกมาส สุกกบ่กษ์ ตติยดิถี สสิวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๓๑ พฤศจิกายน มาส เอกาทสสุรทิน โดยกาลนิยม

พระยาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษบรมนราธิราช พินิตประชานารถมหาสมมตวงศ์ อติศัยพงศวิมลรัตน วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราช สังกาศ อุภโตสุชาตสังสุทธเคราะหณี จักริบรมนารถ จุฬาลงกรณราชวรางกูร บรมมกุฎนเรนทรสูรสันตติวงศวิสิฐ สุสาธิตบุรพาธิการ อดุลยกฤษฎาภินิหารอติเรกบุญฤทธิ์ ขัญลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตตะมางคประณตยาทบงกชยุคล ประสิทธิสรรพศุภผลอุดมบรมสุขมาลย์ ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ บริมศักดิสมญา เทพทวาราวดีศรีมหาบรษสตสมบัติ เสนางคนิกรรัตนอัศวโกศล ประพนธปริชามัทวสมาจาร บริบูรณคุณสารสยามาทินครวรุตเมกราชดิลก มหาปริวารนายกอนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษศิรินธร

บรมชนกาดิศรสมมต ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพ
ปฎลเศวตฉัตราดิฉัตร ศิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเศกาภิสิต
สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหศวริยมหาสวามินทร์ มเหศวร
มหินทรมหาราชาธิราชวโรดม บรมนารถชาติอาชาวไศรย พุทธา
ทิไตรรัตนสรณารักษ์ อดุลยศักดิ์อรรคนเรศรามาธิบดี เมตตา
กรุณาสีตลหฤไทย อโนปไมยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎา
ธิเบนทร์ ปรเมนทรธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร พระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ)

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสรรพ
สาตรศุภกิจ ได้ทรงรับราชการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ในการช่างต่าง ๆ ซึ่งเปนราชการในพระองค์ เปนที่
ต้องพระราชหฤไทยประสงค์มาช้านาน ดังมีข้อความพิศดารอยู่
ในประกาศตั้งกรมนั้นแล้ว ต่อนั้นมาเมื่อปลายรัตนโกสินทรศก ๑๒๕
ก็ได้ โดยเสด็จพระราชดำเนิรประพาศประเทศยุโรปเปนครั้งที่ ๒ แล
ได้ รับราชการในการช่างต่าง ๆ ต่อมาจนสิ้นรัชกาล มาในรัชกาล
ปัตยุบันนี้ก็ได้ทรงรับราชการในน่าที่เช่นนั้นมาโดยสม่ำเสมอมิได้
ทรงท้อถอย มีราชการอันใดที่เปนการเร่งร้อน เช่น ทรงรับซ่อมพระ

ที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ให้แล้วทันงาน
พระราชพิธีบรมราชาภิเศกผ่านพิภพ แลซ่อมพระที่นั่งอมรินทร
วินิจฉัย พระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ แลซ่อมชำระพระเบญจาบุษบก
ทองคำทั้งพระพุทธรูป แลเครื่องทองภายในพระอโบสถวัดพระศรี
รัตนศาสดาราม อันเปนการเนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเศก
สมโภช แลทรงรับทำพระเบญจาทองคำที่ได้ประดิษฐานพระโกษ
พระบรมศพแลพระพิมานทองคำลงยาที่ได้ประดิษฐานพระบรมอัฐิ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ การเหล่านี้ล้วนมีกำหนด
วันให้แล้ว แลบางอย่างมีกำหนดเวลาอันน้อยด้วย ก็ได้ทรงพระ
อุสาหรับฉลองพระเดชพระคุณ ให้สำเร็จสมพระราชประสงค์ทุก
ประการ ทั้งนี้อาไศรยที่ทรงมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอง
ธุลีพระบาทโดยมั่นคง ทั้งในส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว ก็นับว่ากรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ ทรงเปนผู้ที่คุ้น
เคยสนิทสนมมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จนในกาลบัดยุบันนี้ก็ยังเปน
ที่ต้องพระราชอัธยาไศรย จึงเปนผู้ที่มีน่าที่ตามเสด็จพระราช
ดำเนิรไปในขณะเมื่อเสด็จประพาศนอกกรุงทุกๆคราว แลยังคง
ทรงเปนผู้รับทำสิ่งของทั้งปวงที่เร่งรัด เพื่อให้ทันพระราชประสงค์
นับว่ามีความชอบในส่วนพระองค์มากสุดที่จะพรรณา แลพระเจ้า
บรมวงศ์เธอพระองค์นี้มีพระไทยโอบอ้อมอารี เผื่อแผ่แด่พระบรมวง
ศานุวงศ์ เลข้าราชการสมแก่ที่ทรงพระไวยวุฒิ สมควรที่จะทรง

ยกย่องให้มีพระเกียรติยศใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน

เจ้ากรม	เปนหลวงสรรพสาตรศุภกิจ	ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม	เปนขุนวิจิตรศุภวิจารณ์	ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชี	คงเปนหมื่นบริหารนิกร	ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ได้ทรงรับราชการในน่าที่ต่างๆ ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือนหลายตำแหน่ง เปนประโยชน์แก่ราชการเปนอันมาก ดังข้อความมีปรากฏในประกาศตั้งกรมแลเลื่อนกรมทั้งสองฉบับนั้นแล้ว บัดนี้ได้ทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวังเปนกระทรวงในพระราชสำนัก ก็ได้ทรงปฏิบัติราชการเรียบร้อย เปนที่ไว้วางพระราชหฤไทย สมแก่ที่เปนพระเจ้าบรมวงศ์เธอผู้ใหญ่พระองค์หนึ่ง

ส่วนในพระองค์แห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็นับว่ากรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ได้ทรงเปนผู้คุ้นเคยมาแต่ยังทรงพระเยาว์ ครั้งเมื่อพระองค์ท่านยังเปนราชองครักษ์ประจำในพระราชสำนักแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงนั้น พระองค์ท่านได้เอาพระไทยใส่เอื้อเฟื้ออยู่ แลเปนผู้วิสาสะในส่วนพระองค์ทั้งต่อมาเมื่อเข้ามารับราชการอยู่ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวังแล้ว ก็ยังคงวางพระองค์เปนผู้สนิทสนมคุ้นเคยตลอดมา

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนาม

ตามจาริกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน

เจ้ากรม	เปนหลวงสรรพสิทธิประสงค์	ถือศักดินา	๘๐๐
ปลัดกรม	เปนขุนดำรงราชกิจ	ถือศักดินา	๖๐๐
สมุห์บาญชี	คงเปนหมื่นลิขิตคณารักษ์	ถือศักดินา	๔๐๐

(กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น
มรุพงศ์ศิริพัฒน์ ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งที่สำคัญมาหลาย
น่าที่ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน ข้อความมีปรากฏอยู่ในประกาศตั้ง
กรมครั้งก่อนนั้นแล้ว ต่อมาก็ได้ทรงจัดราชการในน่าที่ข้าหลวง
เทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า มีการวางแบบแผนการปกครองให้ได้
ระเบียบเปนหลักฐานอันดี เปนตัวอย่างแก่มณฑลชั้นในทั่วไป
ภายหลังเมื่อราชการในมณฑลกรงเก่าเรียบร้อยแล้ว จึงทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายมารับราชการในมณฑลปราจิณ เปน
ข้าหลวงพิเศษประจำตำแหน่งเทศาภิบาล ซึ่งเปนมณฑลจะต้อง
จัดการพิเศษบางอย่างอันสำคัญกว่ามณฑลกรุงเก่า ก็ได้ทรงจัด
ราชการเรียบร้อยตลอดมาจนบัดนี้ เปนที่ไว้วางพระราชหฤไทย

ส่วนในพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นไซร้
ทรงนับว่ากรมหมื่นมรพงศ์ศิริพัฒน์ ได้ทรงเปนผู้วิสาสะคุ้นเคย
มา ได้ทรงทราบพระอัธยาไศรยอันสุจริตซื่อตรงมาตั้งแต่ยังประ-
ทับอยู่ในประเทศยุโรป ขณะเมื่อกรมหมื่นมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ยัง
ดำรงตำแหน่งเปนอรรคราชทูตประจำอยู่ในกรุงปารีศนั้นแล้ว แลต่อ

มาเมื่อเสด็จกลับมากรุงสยามแล้ว ก็ยังมิได้เสื่อมถอยในส่วนความวิสสาสะนั้นเลย จึงทรงพระราชดำริห์ว่า กรมหมื่นมรุพงศ์ศิริพัฒน์เปนพระบรมวงศ์พระองค์ ๑ ซึ่งสมควรจะทรงยกย่องให้เปนพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่พระองค์ ๑ ได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ตำรัสสั่งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ขึ้นเปนกรมขุน มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์มุสิกนาม ทรงศักดินา ๓๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนม์ายุพรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคลวิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน

เจ้ากรม	เปนขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์	ถือศักดินา ๖๐๐
ปลัดกรม	คงเปนหมื่นกำจัดดัษกร	ถือศักดินา ๕๐๐
สมุห์บาญชี	คงเปนหมื่นอมรพลประมาณ	ถือศักดินา ๓๐๐

(กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นราชบุริดิเรกฤทธิ ทรงพระปริชาสามารถในกิจราชการ แลพระราโชบายโดยประการต่าง ๆ เปนอันมาก เช่นทรงจัดการในกระทรวงยุติธรรมให้เปนหลักฐาน แลมีผู้รู้พระราชกำหนดกฎหมายอาจจะเปนผู้พิพากษา แลทนายความ ได้แพร่หลายเปนต้น เปนผลปรากฎอยู่ในบัดนี้ ส่วนการที่ได้ทรงศึกษาวิชาแลทรงจัดราชการกระทรวงยุติธรรมมาประการใด ข้อความมีแจ้งอยู่ในประกาศตั้งกรมครั้งก่อนนั้นแล้ว บัดนี้ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

อนึ่งพระเจ้าพี่ยาเธอพระองค์นี้ ตั้งแต่เมื่อทรงศึกษาอยู่ในประเทศยุโรปแล้ว ได้ทรงเปนผู้ที่ต้องพระราชอัธยาไศรยแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนผู้ที่สนิทสนมตั้งแต่สมัยกาลอันนั้นสืบมาจนกาลบัดนี้ ได้ทรงสังเกตเห็นได้ถนัดว่า พระเจ้าพี่ยาเธอทรงมีความจงรักภักดีในพระองค์โดยซื่อสัตย์สุจริตแท้จริงมิได้ขาดเลย เปนผู้ที่เข้าพระไทยพระบรมราโชบายได้โดยง่าย เพราะมีทางที่ทรงพระดำริห์ต้องกันในกิจการโดยมาก จึง

สมควรที่จะเป่นที่ไว้วางพระราชหฤทัย แลสมควรที่จะทรงสถาปนา
ไว้ในตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่พระองค์ ๑ ได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ
กรมหมื่นราชบุริดิเรกฤทธิ์ ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนามตามจารึก
ในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุริดิเรกฤทธิ
คชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้า
ต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ
ศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลย
ศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ถือศักดินา ๘๐๐
- ปลัดกรม เปนขุนวิชิตสมุทสงคราม ถือศักดินา ๖๐๐
- สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นโพธารามประชุมพล ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมหมื่นสิงหวิกรมเกรียงไกร)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ ได้เสด็จออกไปศึกษาวิชาการณประเทศอังกฤษ ทรงศึกษาในทางทหารเรือจนจบแล้ว ได้เข้าประจำการในกองทัพเรืออังกฤษพอมีความชำนิชำนาญพอสมควรแล้ว เมื่อเดือนธันวาคม ร,ศ, ๑๒๔ เสด็จกลับจากการทรงศึกษาประเทศยุโรป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เข้าสำรองราชการในกรมบัญชาการกระทรวงทหารเรือ ครั้นเดือนเมษายน ร,ศ, ๑๒๕ ได้ย้ายไปเปนผู้บังคับการเรือมกุฎราชกุมาร เดือนมีนาคม ร,ศ, ๑๒๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนผู้บัญชาการกรมทหารชายทเล เดือนเมษายน ร,ศ, ๑๓๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษากระทรวงทหารเรือ แลยังคงเปนผู้บัญชาการกรมทหารชายทเลด้วย จนบัดนี้ก็นับว่าได้ทรงรับราชการในตำแหน่งน่าที่ต่าง ๆ โดยเรียบร้อยดี ประกอบด้วยพระอุสาหวิริยภาพมิได้ลดหย่อน นับว่ามีความชอบในราชการอย่างยิ่ง ทั้งบัดนี้ก็ทรงเจริญพระชนมายุสมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศ แลประกอบด้วยวุฒิปริชาสามารถดำรงตำแหน่งพระองค์เจ้าต่าง

กรม รัยราชการฉลองพระเดชพระคุณ ในตำแหน่งอันไว้วาง
พระราชหฤทัยได้พระองค์หนึ่ง

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าน้องยา
เธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม
มีพระนามตามอริกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรม
หมื่นสิงหวิกรมเกรียงไกร อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระ
ราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จง
ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ
สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยสุภผล มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นสิงหวิกรมเกรียงไกร ถือศักดินา ๖๐๐
ปลัดกรม เปนหมื่นพรหมไผทพัฒนกร ถือศักดินา ๕๐๐
สมุห์บาญชี เปนหมื่นอินทรนครคณานุบาล ถือศักดินา ๓๐๐

(กรมหมื่นสรรควิไสยนรบดี)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ ได้เสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาณประเทศยุโรปที่เมืองอังกฤษก่อน แล้วได้เสด็จไปศึกษาในประเทศเยอรมันต่อไป จนทรงสอบไล่ได้ประกาศนียบัฏเปนเปรียญรู้ในอรรถคดี ครั้นรัตนโกสินทรศก ๑๒๖ เสร็จการศึกษาแล้ว ได้เสด็จกลับมารับราชการในกระทรวงมหาดไทย ในน่าที่ปลัดกรมพิเศษพแนกอัยการต่างประเทศ แล้วเปนปลัดสำรวจกรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ แลเปนเจ้ากรมเลขานุการเปนลำดับมา ในบัดนี้ได้ดำรงพระเกียรติยศในตำแหน่งผู้ช่วยราชปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย แลเจ้ากรมพลำพัง ทรงพระปรีชาสามารถอาจให้ราชกิจในน่าที่นั้น ๆ สำเร็จโดยเรียบร้อยตลอดมา บัดนี้ก็ทรงไวยวุฒิสมควรจะได้รับพระเกียรติยศเปนต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรควิไสยนรบดี อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระ

ราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จง
ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ
สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผล มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงตั้ง
- เจ้ากรม เปนหมื่นสรรควิไสยนรบดี ถือศักดินา ๖๐๐
- ปลัดกรม เปนหมื่นอุไทยธานีนรสมาคม ถือศักดินา ๕๐๐
- สมุห์บาญชี เปนหมื่นมโนรมนรานุรักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้เลื่อนแลคงรับบรรดาศักดิทั้ง ๑๘ นี้ ทำราชการ
ในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม
สมุห์บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีศุขสวัสดิ
เจริญเทอญ

(พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าพร้อม ในพระเจ้าบรม-วงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้เข้ารับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ร,ศ, ๑๐๖ แลได้ทำการตั้งแต่เปนเสมียนเอกแลเลื่อนเปนนายเวร เปนเจ้ากรมแลเปนรองอธิบดีกรมสารบาญชี ครั้นวันที่ ๑ เมษายน ร,ศ, ๑๑๐ โปรดเกล้า ฯ ให้เปนอธิบดีกรมศุลกากร ในระหว่างรัตนโกสินทรศก ๑๑๒ มาจนบัดนี้ ได้เพิ่มงานในกรมศุลกากรขึ้นเปนลำดับ คือ รวมการภาษีขาเข้าแลขาออกเบ็ดเสร็จส่วน ๑ การสรรพภาษีส่วน ๑ การจัดซื้อฝิ่นดิบจำหน่ายแก่เจ้าภาษีส่วน ๑ การเก็บภาษีสุราต่างประเทศแลภาษีสุราชั้นในมาสมทบในน่าที่กรมศุลกากร ได้รับราชการตลอดมาจนบัดนี้

ส่วนราชการพิเศษ เมื่อ ร,ศ, ๑๐๘ ได้ตามเสด็จพระเจ้าบรม-วงศ์เธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ไปราชการแหลมมลายู พม่า แลญวน เมื่อ ร,ศ, ๑๑๐ ได้เปนเลขานุการตามเสด็จพระเจ้าบรม-วงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพไปราชการประเทศยุโรป กับทั้งได้รับราชการเปนตระลาการศาลรับสั่งพิเศษ แลเปนกรรมการ

พิจารณาราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระทรวงพระคลังหลายครั้ง กับในคราวหลังที่สุด คือในศกนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนประธานกรรมการผู้ตรวจการใช้จ่ายของรัฐบาล อันเปนน่าที่ที่มีความรับผิดชอบมาก ก็ได้ปฏิบัติราชการในน่าที่นี้โดยเรียบร้อย นับว่าหม่อมเจ้าพร้อมเปนผู้ที่มีปรีชาสามารถรอบรู้ในราชกิจ มีความสุจริตจงรักภักดี แลซื่อตรงต่อน่าที่ราชการอย่างยิ่ง สมควรที่จะทรงยกย่องสถาปนาไว้ในตำแหน่งพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า เพื่อเปนพยานแห่งความไว้วางพระราชหฤทัย แลเปนที่เชิดชูพระเกียรติยศแห่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้องค์หนึ่ง

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าพร้อม ขึ้นเปนพระองค์เจ้า ให้มีคำนำน่าพระนามตามอารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช มุสิกนาม ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านั้น จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขผลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคลทุกประการเทอญ

ที่ ๒๓ เลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์ เปนกรมพระ

ที่ ๒๔ เลื่อนกรมหมื่นอดิศรอุดมเดช เปนกรมหลวง

ที่ ๒๕ เลื่อนกรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ เปนกรมหลวง

ที่ ๒๖ เลื่อนกรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฐ์ เปนกรมหลวง
ที่ ๒๗ ตั้งกรมพระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ เปนกรมหมื่นกวี-
พจน์สุปริชา
ที่ ๒๘ ตั้งกรมพระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส เปนกรมหมื่นพิทยา-
ลงกรณ์
ที่ ๒๙ ตั้งหม่อมเจ้าหญิงแก้วกัลยา เปนพระองค์เจ้าแก้ว
กัลยาณี

ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ปีฉลู พระพุทธศักราช ๒๔๕๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนแลตั้งกรม ตั้งพระองค์เจ้าพระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศจอมพลทหารบก เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระราชาคณะผู้ใหญ่ ๑๐ รูป มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เปนประธานอยู่ในมณฑล พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ในที่สมาคม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการพระแล้ว เสด็จขึ้นประทับพระที่นั่งมนังคศิลา รัตนสิงหาศน์ ภายใต้นพปฎลมหาเสวตรฉัตร พระยาราชมนูผู้ช่วยสมุหพระตำรวจชูพุ่มเข้าบิณฑ์ดอกไม้ทองขึ้นให้สัญญา ชาวประโคมกระทั่งแตรสังข์มโหรทึก ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ (ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งตั้งแถวกองพระ

เกียรติยศอยู่ที่ชาลาพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ถวายวันทยาวุธ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาราชสาส์นโสภนอ่านประกาศกระแสพระราชดำริห์เลื่อนกรมตั้งกรมตั้งพระองค์เจ้า[๑] พระสงฆ์ ๑๐ รูป มิสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เปนประธานสวดไชยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์ โหรลั่นฆ้องไชย กรมแสงในขับไม้บัณเฑาะว์ ชาวประโคม ๆ แตรสังข์เครื่องดุริยดนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ทรงเจิมพระราชทานพระสุพรรณบัฏเลื่อนกรมตั้งกรม แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัตนวิศิษฎ์ พระราชทานนพรัตนราชวราภรณ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช กับกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ พระราชทานปฐมจุลจอมเกล้า พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา พระราชทานทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ แล้วพระราชทานเครื่องราชอิศริยยศต่างกรม คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัติวงศ์ พระราชทานเพิ่มประคำทองคำ ๑๐๘ เม็ด ๑ พระดิ่งสายทองคำ ๑ พระตลับทองคำสายทอง ๑ พระเครื่องรางสายทอง ๑ พระแสงนาคสามเศียรทองคำลงยา

---

๑ ทรงตั้งเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี กับ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ในคราวนี้ด้วย กล่าวเฉภาะแต่เลื่อนแลตั้งกรมตั้งพระองค์เจ้า

ราชาวดี ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช พระราชทานเพิ่มประคำทองคำ ๑๐๘ เม็ด ๑ ที่ชาทองคำเครื่องพร้อม ๑ พระแสงศิร์ษะนาคลงยาฝักทองคำ ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ พระราชทานเพิ่มประคำทองคำ ๑๐๘ เม็ด ๑ ที่ชาทองคำเครื่องพร้อม ๑ พระแสงศิร์ษะนาคลงยาฝักทองคำ ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัตนวิศิษฎ์ พระราชทานเพิ่ม พระธำมรงค์นพเก้า ๑ ที่ชาทองคำเครื่องพร้อม ๑ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวิพจน์สุปริชา พระราชทานพระมาลาเส้าสเทินเครื่องทองคำลงยา มีพระยี่ก่า ๑ พานหมากทองคำเครื่องในพร้อม ๑ คนโททองคำ ๑ กระโถนทองคำ ๑ หีบหมากทองคำลงยา ๑ กากระยอกมีถาดรองทองคำ ๑ พระแสงดาบยี่บุ่นฝักถม ๑ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระราชทานเพิ่มพระมาลาเส้าสเทินเครื่องทองลงยามีพระยี่ก่า ๑ หีบหมากทองคำลงยา ๑ กากระยอกมีถาดรองทองคำ ๑ พระแสงดาบยี่บุ่นฝักถม ๑ เสร็จแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับพระราชทานเลื่อนพระเกียรติยศ ได้กราบถวายบังคม ถวายดอกไม้ธูปเทียนกับต้นไม้ทองเงินแล้ว พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสพระราชทานพระบรมราโชวาทแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถวายอติเรก ถวายพระพรลาแล้วเสด็จขึ้น

ประกาศเลื่อนกรม ๔ พระองค์ตั้งกรม ๒ พระองค์

ตั้งพระองค์เจ้าพระองค์ ๑

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดิตภาค ๒๔๕๖ พรรษา ฉาลบัตยุบัน จันทรโคจร อุสุภสัมพัตสร กรรติกมาส สุกกบักษ์ จตุตถิดิถี ภุมวาร สุริยคติกาล พฤศจิกายนมาส เอกาทสสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯ ล ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัติวงศ์)

ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัตติวงศ์ เปนผู้ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ในสมเด็จพระบรมชนกาธิราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งสำคัญอันต้องการความสามารถโดยสุขุม ได้ทรงจัดราชการให้สำเร็จไปได้ดังพระราชประสงค์ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือนมาเปนหลายตำแหน่ง ดังมีข้อความ

ปรากฏอยู่ในประกาศ เมื่อครั้งทรงรับพระสุพรรณบัฏเปนสมเด็จ
พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนั้นแล้ว ต่อมาในเวลาเมื่อ
ทรงรับราชการอยู่ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง ครั้งสมเด็จ
พระบรมชนกนารถ เสด็จพระราชดำเนิรประพาศประเทศยุโรป ครั้งที่
๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ไว้วางพระราชหฤทัยให้เปน
ที่ปฤกษาในที่ประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครด้วยพระองค์หนึ่ง
ต่อมาถึงพุทธศักราช ๒๔๕๒ เกิดพระโรคขึ้นภายในพระองค์ ไม่
สามารถจะรับราชการในตำแหน่งให้บริบูรณ์ได้ จึงกราบถวายบังคม
ลาออกจากตำแหน่งน่าที่เสนาบดีกระทรวงวัง ก็โปรดเกล้า ฯ พระ
ราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานเบี้ยบำนาญด้วยความดีความชอบสืบมา ถึงแม้ว่าใน
สมัยนี้มีพระโรคเบียดเบียฬจนทรงรับราชการในตำแหน่งที่สำคัญ
ไม่ไหว ก็ยังทรงพระอุตสาหรับราชการในส่วนพระองค์พระบาทสม
เด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการคิดทำแบบอย่างในงานช่างอัน
เปนฝ่ายศิลป อย่างประณีตถวายอยู่เนือง ๆ ตามเวลาที่ต้อง
พระราชประสงค์ มีแบบอย่างพระโกษฐ์พระบรมอัฐิกับพระวิมาน
ทองคำลงยาราชาวดี ที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวง แลพระฉัตมหากฐิน กับฐานพระแท่นมนังคศิลา
เปนต้น นอกจากนี้ในส่วนพระองค์ก็ทรงรู้สึกว่ามีพระอัธยาศรัยต้อง
กันอยู่ในการต่าง ๆ เช่นในการโบราณคดีเปนต้น ทั้งทรง

เคารพนับถืออยู่ว่า มีพระสันดานอันซื่อตรงคงในสุจริตจาริ มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลองธุลีพระบาทอยู่โดยปรากฏ สมควรที่จะยกย่องพระเกียรติยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เลื่อนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์ ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัติวงศ์ มหามกุฎพงศ์นฤบดินทร์ ปรมินทรานุชาธิเบนทร์ ปรเมนทราชบีตุลา สวามิภักดิ์สยามวิชิต สรรพศิลปสิทธิ์วิทยาธร สุรจิตรกรศุภโกศล ประพนธปริชาชาญโบราณคดี สังคีตวาทิตวิธีวิจารณ์ มโหฬารสิตลัยยาไศรย พุทธาทิไตรรัตนสรณานุวัตร ขัตติยเดชานุภาพบพิตร นาคนาม ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าต่างกรม ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณสุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคลวิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์เดชานุภาพ มโหฬารทกประการ

ให้ทรงเลื่อน

เจ้ากรม	เปนพระนริศรานุวัตติวงศ์	ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม	เปนหลวงจำนงบรีรักษ์	ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชี	เปนขุนพลพรรคภิบาล	ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมหลวงอดิศรอุดมเดช)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดชได้ทรงรับราชการในน่าที่ฝ่ายทหารมาแต่ในรัชกาลที่ ๕ ดังมีข้อความแจ้งอยู่ในประกาศตั้งกรมครั้งก่อนนั้นแล้ว ต่อมาได้ทรงรับราชการเปนผู้บัญชาการ แพนกมหาดเล็กตั้งเครื่องแล้วภายหลังต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนนายพันเอกบังคับการกรมทหารล้อมวัง แลในสมัยเดียวกันนั้นได้รับราชการในน่าที่ผู้แทนเสนาบดีกระทรวงวังด้วยชั่วคราว แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายไปเปนผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ (ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) จนได้เลื่อนขึ้นเปนนายพลตรี ย้ายไปรับราชการในตำแหน่งปลัดทัพบกอยู่คราวหนึ่ง ครั้นมาในรัชกาลปัตยุบันนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนผู้บัญชาการกองพลที่ ๑๐ ก็ได้เสด็จออกไปจัดตั้งกองทหารในมณฑลอุดร มณฑลร้อยเอ็ด แลมณฑลอยุธยาราชธานีเสร็จแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายมาเปนผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ รับราชการประจำอยู่จนทุกวันนี้ บัดนี้มีพระชนมายุกาลอยู่ในชั้นพระยรมวงศ์ผู้ใหญ่ ประกอบด้วยวิริยอุสาหรอบรู้ใน

ราชกิจจานุกิจต่าง ๆ สมควรที่จะเลื่อนขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม ผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนามตามจาริกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช ครุธนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนหลวงอดิศรอุดมเดช ถือศักดินา ๘๐๐
- ปลัดกรม เปนขุนภูเบศรบริรักษ์ ถือศักดินา ๖๐๐
- สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นประจักษ์พลขันธ์ ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ในพระยาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาด้วยน่าที่ราชการเปนหลายอย่าง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาเปนพระองค์เจ้าต่างกรม แต่เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๒๖ ดังมีข้อความแจ้งอยู่ในประกาศครั้งนั้นแล้ว ต่อนั้นมาก็ได้รับราชการในกรมทหารล้อมวัง เปนตำแหน่งว่าที่นายพันตรี ทั้งได้ช่วยราชการเสนาบดีกระทรวงวังด้วย ครั้นพระพุทธศักราช ๒๔๓๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รับราชการในกระทรวงยุติธรรมตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลองแล้วได้ทรงรับน่าที่เปนอธิบดีศาลอุทธรณ์คดีหลวง แลองคมนตรีด้วยในปีเดียวกัน เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๓๖ เลิกศาลอุทธรณ์คดีหลวงแล้ว ย้ายไปรับราชการเปนอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งสรรพากร ครั้นเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฎ์เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเสด็จไปราชการณประเทศยุโรป ก็ได้ทรงรับราชการในน่าที่เปนผู้แทนเสนาบดีมาจนถึงพระพุทธศักราช ๒๔๓๗ โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรมา

เช่นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จึงได้ย้ายไปรับราชการในศาล
อุทธรณ์ เปนผู้รั้งตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาตลอดมา ได้ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนรัฐมนตรี แลเปนองคมนตรีในรัชกาล
ปัตยบันนี้ การที่ทรงกระทำราชการในน่าที่ได้เรียบร้อยตลอดมาได้
โดยทรงพระปรีชาสามารถในพระราชกำหนดกฎหมาย แลยุติ-
ธรรมประเพณี เปนที่วางพระราชหฤทัยได้ สมควรที่จะเลื่อนขึ้น
เปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้พระองค์หนึ่ง

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนาม
ตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
พรหมวรานุรักษ มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราช
กำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรง
เจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริ
สวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์
มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนหลวงพรหมวรานุรักษ์ ถือศักดินา ๘๐๐
- ปลัดกรม เปนขุนพิทักษ์สนทร ถือศักดินา ๖๐๐
- สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นนิกรรักษา ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมหลวงสวัสดิวัตนวิศิษฏ์)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิ์วัตนวิศิษฏ์ ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งน่าที่สำคัญอันเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยหลายประการ ดังปรากฏอยู่ในประกาศพระบรมราชโองการเมื่อคราวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาพระอิศริยยศขึ้นเปนกรมหมื่นนั้นแล้ว

ครั้นมาในรัชกาลปัตยุบันนี้ กรมหมื่นสวัสดิ์วัตนวิศิษฏ์ ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งกรรมการศาลฎีกา จนเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดระเบียบศาลฎีกาขึ้นใหม่ ให้รวมเข้าอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ทรงเลือกตั้งให้กรมหมื่นสวัสดิ์วัตนวิศิษฏ์ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาเปนองค์แรก เพราะทรงพระราชดำริห์ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นมีพระสติปัญญาสามารถรอบรู้ในทางกฎหมาย ทั้งมีพระไทยสุจริตซื่อตรงจงรักภักดี สมควรเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยให้สนองพระเดชพระคุณ ในตำแหน่งอันสำคัญต่างพระเนตรพระกรรณ แลเปนผู้ดำรงพระบรมเดชานุภาพไว้ได้ พระเจ้าบรมวงศ์

เธอก็ได้ทรงพระอุสาหรับราชการในตำแหน่งอันยากนั้น โดยเรียบร้อยตลอดมา ประกอบด้วยพระปรีชาสามารถแลวิริยภาพอันใหญ่ยิ่ง สมควรที่จะทรงยกย่องสถาปนาขึ้นไว้ ในตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฎ์ ขึ้นเปนกรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัตนวิศิษฎ์ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์ มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน

เจ้ากรม	เปนหลวงสวัสดิ์วัตนวิศิษฎ์	ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม	เปนขุนสรรพกิจวิจารณ์	ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชี	คงเปนหมื่นอนุมานพลนิกร	ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ มีความรู้ในวิชาสยามไวยากรณ์โดยชำนิชำนาญ ได้ทรงรับราชการมาในน่าที่เรียงหนังสือโต้ตอบโดยมากแรกเข้ารับราชการในกรมยุทธนาธิการ เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๓๑ ก็ได้ทรงรับน่าที่ในแผนกรับหนังสือกรมปลัดทัพยกแล้ว ได้รับตำแหน่งต่าง ๆ มาโดยลำดับ คือได้เปนนายร้อยตรี ตำแหน่งเลขานุการของผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก แล้วเปนตำแหน่งนายเวรหนังสือโต้ตอบ แลเปนนายร้อยเอกทำการตำแหน่งผู้ช่วยนายเวรใหญ่ทหารบก แล้วได้เปนนายเวรใหญ่ทหารบก

ครั้นพุทธศักราช ๒๔๓๕ โปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายมารับราชการกระทรวงมหาดไทย ก็ได้รับตำแหน่งนายเวรหนังสือลับ แล้วเปนเลขานุการของกระทรวง แล้วย้ายไปเปนปลัดกรมแลเลื่อนขึ้นเปนเจ้ากรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ แล้วกลับมารับราชการในตำแหน่งเลขานุการของกระทรวง แลเปนปลัดกรมมหาดไทยฝ่ายพลำพัง ครั้นพุทธศักราช ๒๔๔๒ ได้รับราชการในตำแหน่งปลัดยาญชีตลอดมาจนพุทธศักราช ๒๔๕๑ กลับมารับราชการตำแหน่งเลขานุการของกระทรวง แล้วไปเปนตำแหน่งข้าหลวงตรวจการกรมสรรพากรนอก จนถึงพุทธศักราช ๒๔๕๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้

มารับราชการในตำแหน่งเลขานุการหอพระสมุดวชิรญาณ คงรับราชการอยู่ในตำแหน่งจนทุกวันนี้

อนึ่งทรงรำพึงถึงกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ซึ่งเปนพระบิดาแห่งพระองค์เจ้ากัลยาณประวัตินั้น เปนผู้ที่ได้ทรงคุ้นเคยมาแต่ทรงพระเยาว์ ก็ย่อมทำให้ทรงพระเมตตาแด่พระโอรสแห่งกรมพระราชวังพระองค์นั้นอยู่ ทั้งมาทรงรำพึงดูถึงความชอบแห่งพระองค์เจ้ากัลยาณประวัติเอง ซึ่งได้รับราชการมาโดยเรียบร้อยเปนหลายตำแหน่งดังแสดงมาแล้ว และในสมัยนี้ก็นับว่าเปนจินตกะวีผู้มีโวหารพิเศษ สมควรจะทรงพระกรุณายกย่องขึ้นไว้ให้เปนพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายพระราชวังบวร เชิดชูพระเกียรติยศกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามอาริกในพระสุพรรณบัฏว่า พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา พยัคฆนาม ทรงศักดินา ๑๑๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระราชวังบวร จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผล มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงตั้ง
- เจ้ากรม เปนหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ถือศักดินา ๖๐๐
- ปลัดกรม เปนหมื่นกิจจานุกิจรำพึง ถือศักดินา ๕๐๐
- สมุห์บาญชี เปนหมื่นคำนึงนับนรนิกร ถือศักดินา ๓๐๐

(กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนิแจ่มจรัส ได้ทรงศึกษาวิชาหนังสือไทย แลหนังสืออังกฤษในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบสอยไล่ได้เต็มตามมาตราที่สอนกันในเวลานั้นทั้งสองภาษา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ ได้เข้ารับราชการตำแหน่งนายเวรในกรมบัญชาการกระทรวงธรรมการอยู่ ๒ ปี ย้ายไปเปนผู้ช่วยในกรมศึกษาธิการ เมื่อเดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๔๓๘ เริ่มจัดราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติตามระเบียบใหม่ ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายพระองค์เจ้ารัชนิแจ่มจรัสจากกระทรวงธรรมการ มารับราชการในกองที่ปฤกษากระทรวงพระคลัง

ครั้นพุทธศักราช ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรประเทศยุโรป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้ารัชนิแจ่มจรัสตามเสด็จเปนนักเรียนพิเศษ ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษอยู่ที่ประเทศอังกฤษอีก ๒ ปี ครั้งแล้วกลับเข้ามารับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยอธิบดีกรมตรวจแลกรมสารบาญชี ในเดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๔๔๒

ครั้นพุทธศักราช ๒๔๔๔ โปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้ารัชนี แต่มจรัสย้ายไปรับราชการในตำแหน่งรองหัวน่ากรมอนบัตร แล้วเลื่อนขึ้นเปนหัวน่ากรมในเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๔๕ ครั้นพุทธศักราช ๒๔๔๖ จึงย้ายไปรับตำแหน่งเจ้ากรมอยู่ในกองที่ปฤกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติอีกคราวหนึ่ง

ครั้นเมื่อเดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๔๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนอธิบดีกรมกระสาปน์สิทธิการ จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๐ เมื่อพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรินทรนาถ ทรงเลื่อนจากตำแหน่งอธิบดีกรมตรวจแลกรมสารบาญชีขึ้นเปนเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้ารัชนีแต่มจรัสเปนผู้แทนอธิบดีกรมตรวจกรมสารบาญชีจนถึงเมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๑ โปรดเกล้า ฯ ให้เปนอธิบดีกรมตรวจกรมสารบาญชี แลคงรับราชการในตำแหน่งมาจนบัดนี้ ส่วนราชการจรนั้น ก็ได้ทรงรับราชการในน่าที่ต่าง ๆ คือเมื่อรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการได้เปนข้าหลวงสอบไล่วิชาหนังสือไทยครั้งหนึ่ง เปนกรรมการร่างพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่งครั้งหนึ่ง เมื่อมารับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ก็ได้ทรงเปนกรรมการ จัดการพิพิธภัณฑ์ซึ่งส่งไปแสดงต่างประเทศด้วยคราวหนึ่ง

อนึ่งทรงรำพึงถึงกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ผู้เปนพระ

ยิดาแห่งพระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัสนั้น ว่าเปนผู้ที่มีความคุ้นเคย
และเคยสำแดงความรักใคร่ในส่วนพระองค์มาแต่เมื่อทรงพระเยาว์
เคยทรงฝากฝั่งพระโอรสแด่พระยาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่
หัวแต่เมื่อกาลนั้น จึงทำให้ทรงพระเมตตาแก่พระองค์เจ้ารัชนี
แจ่มจรัส ผู้เปนพระโอรสแห่งกรมพระราชวังนั้นองค์หนึ่ง ทั้ง
ประกอบด้วยความชอบความดีอันมีอยู่ในพระองค์เจ้ารัชนีแจ่ม-
จรัสเอง อันปรากฏชัดอยู่แล้วว่า พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัสทรง
มีพระสติปัญญาสามารถในราชการ ทั้งเปนผู้แตกฉานในอักขร
สมัยทั้งไทยแลต่างประเทศ ทั้งเปนจินตกระวีมีโวหารพิเศษ สม
ควรจะทรงพระกรุณายกย่องพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่าง
กรมฝ่ายพระราชวงษวร เชิดชูพระเกียรติยศกรมพระราชวงษวร
วิไชยชาญพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา พระราช
วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม
มีพระนามตามอริกในพระสุพรรณบัฏว่า พระราชวรวงศ์เธอ กรม
หมื่นพิทยาลงกรณ์ มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามพระ
ราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระราชวังบวร จงทรง
เจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริ
สวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลมโหฬารทุกประการ.

ให้ทรงตั้ง

เจ้ากรม	เปนหมื่นพิทยาลงกรณ์	ถือศักดินา ๖๐๐
ปลัดกรม	เปนหมื่นขจรสรรพกิจ	ถือศักดินา ๕๐๐
สมุห์บาญชี	เปนหมื่นพินิจจำนวนพล	ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้เลื่อนแลคงยรรดาศักดิ์ทั้ง ๑๘ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในสมเด็จเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีศุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

(พระองค์เจ้าแก้วกัลยาณี)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าแก้วกัลยาพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิศณุนารถนิภาธร เป่นพระราชนัดดาผู้ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณามาก ได้ทรงชุบเลี้ยงคล้ายพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลนั้น เมื่อชันษาครบกำหนดเกษากันต์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าแห่ท้ายกระบวนแห่โสกันต์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทักษิณชา กรมหลวงสมรรัตน์ศิริเชษฐ์ แลพระองค์เจ้าประภัศร ซึ่งเปนงานพระราชพิธีโสกันต์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีกระบวนแห่รอบนอก ได้เกษากันต์ในงานพระราชพิธีคราวเดียวกันนั้น ต่อมาได้รับพระราชทานหีบหมากทองคำลงยาราชาวดีเปนเกียรติยศ แลได้ทรงพระมหากรุณามาจนตลอดรัชกาล

ครั้นมาในรัชกาลที่ ๕ เมื่อสมภพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หม่อมเจ้าแก้วกัลยามีความสวามิภักดิ์เข้ามาเปนพระอภิบาล ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาจนพระชนมายุได้ ๑๐ พรรษา

ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยัง

ดำรงพระเกียรติยศมกุฎราชกุมารอยู่นั้น ก็ได้ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงพระราชทานเงินเดือนให้เปนผลประโยชน์ตลอดมา ครั้นได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเพิ่มเงินเดือนแลทั้งเงินเบี้ยหวัดกลางปีขึ้นอีก แลโปรดเกล้า ฯ ให้ปลูกเคหสถานพระราชทานให้เปนที่อยู่อีกด้วย ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยยศทุติยจุลจอมเกล้าแลเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๓ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ กับเข็มพระบรมนามาภิไธยชั้นที่ ๑ ประดับเพ็ชรเปนเกียรติยศ

บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า ตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดชุบเลี้ยงยกย่องมาแล้วทั้งนี้ ยังหาเพียงพอแก่ความดีความชอบของหม่อมเจ้าแก้วกัลยาไม่ เพราะน่าที่ของพระอภิบาลนี้ย่อมต้องรับผิดชอบแลเหน็ดเหนื่อยมาก ต้องเปนผู้มีอุสสาหวิริยประกอบด้วยความจงรักภักดี ต่อใต้ฝ่าลองธุลีพระบาทโดยสุจริต หม่อมเจ้าแก้วกัลยาได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาถึง ๑๐ ปี นับว่าเปนผู้มีอุปการแก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเปนอันมาก สมควรจะทรงปฏิการให้ควรแก่ความดีความชอบ ยกย่องไว้ในที่พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า ให้เปนพระเกียรติยศแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิศณุนารถนิภาธรสืบไป

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา หม่อมเจ้าแก้วกัลยาขึ้นเปนพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า มีพระนามตามจารึก

ในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแก้วกัลยาณิ
วรรคบริวารเปนอาทิอักษร ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนด
อย่างพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฝ่ายใน จงเจริญพระชนมายุ พรรณ
ศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล ทุก
ประการเทอญ

ที่ ๓๐ ตั้งกรมพระองค์เจ้าสุริยงประยุรพันธ์ เปนกรมหมื่นไชยา-
ศรีสุริโยภาศ
ที่ ๓๑ ตั้งกรมพระองค์เจ้ารังสิตประยุรศักดิ์ เปนกรมหมื่น
ไชยนาทนเรนทร

ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ปีขาล พระพุทธศักราช ๒๔๕๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกรมพระยรมวงศานุวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๔ โมง พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศ เสด็จออกยังพระที่นั่งดสิตมหาปราสาท พระราชาคณะ ๑๐ รูป มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เปนประธาน อยู่ในมณฑลพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้าทูลลองธุลีพระยาทในที่สมาคม เสด็จขึ้นประทับยังพระที่นั่งมนังคศิลารัตนสิงหาศน์ หัวหมื่นมหาดเล็กเชิญเครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์ตามเสด็จ แลยืนอยู่โดยระเบียบ เจ้าพนักงานกระทั่งแตรสังข์มโหรทึก เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว พระยาศรีวรวงศ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงมุรธาธร อ่านประกาศกระแสพระราชดำรัสในการตั้งกรมจบแล้ว ชาวประโคม ๆ แตรสังข์ฆ้องไชยเครื่องดุริยดนตรี ทรงพระกรุณาโปรด

เกล้า ฯ พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ แลทรงเจิมพระราชทาน
พระสุพรรณบัฏแก่พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุริยงประยุรพันธ์
แลพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยุรศักดิ์ เปนพระองค์
เจ้าต่างกรม แลพระราชทานเครื่องราชอิศริยยศตามประเพณี
แล้วเสด็จขึ้น

ประกาศตั้งกรม ๒ พระองค์

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เปนอดิตภาค ๒๔๕๗ พรรษา กาลบ่ตยุบัน จันทรโคจร พยัคฆสัมพัตสร กรรติกมาส กาฬปักษ์ นวมิดิถี พุฒวาร สุริยคติกาล พฤศจิกายนมาส เอกาทสมสรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯ ล ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส)

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุริยงประยุรพันธ์ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการณประเทศอังกฤษจนได้เข้ามหาวิทยาลัยเมืองเคมบริดช์ ครั้นเมื่อเสด็จกลับมาได้รับราชการตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจนได้เลื่อนขึ้นเปนตำแหน่งอธิบดีกรมกระสาปน์สิทธิการ ภายหลังย้ายมารับราชการในกรมศิลปากร ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาวิชาการอยู่ณประเทศยุโรป เมื่อเวลา

ทรงพักการเล่าเรียน พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุริยงประยูรพันธ์ได้เสด็จไปอยู่ร่วมพระราชสำนักเป็นบางครั้งบางคราว เป็นที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาไศรย บัดนี้ก็ทรงเจริญพระชนมายุ แลกอปด้วยวฒิปรีชาสามารถ สมควรที่จะเลื่อนพระอิศริยยศ ดำรงตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรม พระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุริยงประยูรพันธ์ ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณสุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผล มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงตั้ง

เจ้ากรม	เป็นหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส	ถือศักดินา ๖๐๐
ปลัดกรม	เป็นหมื่นหลังสวนนิวาสวรพัฒน์	ถือศักดินา ๕๐๐
สมุห์บาญชี	เป็นหมื่นศิรีรัฐระดมพล	ถือศักดินา ๓๐๐

(กรมหมื่นไชยนาทนเรนทร)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการณประเทศเยอรมันนิ ขนได้เข้ามหาวิทยาลัยเมืองไฮเดลแบรก ทรงเอาพระไทยใส่ในวิธีการศึกษา ได้เสด็จกลับเข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ แลมีน่าที่พิเศษเปนผู้ตรวจการโรงเรียนราชแพทยาลัย แลโรงเรียนฝึกหัดครู พระองค์เจ้ารังสิตประยรศักดิ์ เปนพระเจ้าน้องยาเธอที่สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนาพระบรมราชเทวี ได้ทรงทำนุบำรุงมา ตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนกาลทุกวันนี้ นับว่าเปนที่สนิทชิดชอบในพระองค์อีกส่วนหนึ่ง ยิ่งกว่านั้นทรงเจริญพระชนมายุ แลกอปด้วยวุฒิปริชาสามารถ สมควรที่จะเลื่อนพระอิศริยยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยรศักดิ์ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมมีพระนามตามอาริกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยนาทนเรนทร สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราช

กำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผล มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นไชยนาทนเรนทร ถือศักดินา ๖๐๐
ปลัดกรม เปนหมื่นอุไทยนครคุณาคม ถือศักดินา ๕๐๐
สมุห์บาญชี เปนหมื่นมโนรมย์บำรุงราษฎร์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับบรรดาศักดิ์ทั้ง ๖ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรม ตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีศุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

ที่ ๓๒ ทรงตั้งกรมพระอัฐสมเด็จเจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย เปน กรมพระเทพนารีรัตน์

ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ปีเถาะ พระพุทธศักราช ๒๔๕๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาพระอัฐสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย เปนกรมพระเทพนารีรัตน์ ในวันบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทาน ถวายสนองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทุกรัชกาลที่ล่วงมา เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน เวลาย่ำค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศขาวทหารบก เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องทองน้อยถวายบังคมพระบรมอัฐิ แลทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์ ๗๐ รูป มีพระธรรมวโรดมเปนประธาน เจริญพระพุทธมนต์จบ โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีวรวงศ์ปลัดทูลฉลองกระทรวงมุรธาธร อ่านประกาศสถาปนาพระอิศริยยศสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย ขึ้นเปนกรมพระเทพนารีรัตน์ ต่างกรมฝ่ายใน เมื่ออ่านประกาศจบแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระเทพนารีรัตน์ มาประดิษฐานยังโต๊ะทองใกล้พระราชบัลลังก์ พระราชทาน

พระสุพรรณบัฏ ทรงตรึงพระสุพรรณบัฏพระนามที่พระโกษแล้ว เจ้าพนักงานได้เชิญขึ้นประดิษฐานบนโต๊ะหมู่ทองอย่างเดิม ทรงทอดไตรชูปเทียนผ้าขาวพับสดับปกรณ์แล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงธรรม พระราชสุธิถวายเทศนาจบ พระทิสวดมนต์รับสัพพี ทรงทอดไตรเทศน์สดับปกรณ์ แลทรงประเคนใบวัตถุบัจจัยเครื่องไทยธรรมแล้ว พระราชสุธิไปรับของทรงประเคนเครื่องไทยธรรมที่น่าพระสูตรมุขตวันออก พระยรมวงศานุวงศ์ทรงทอดไตรสดับปกรณ์เสร็จ เมื่อพระราชสุธิรับของประเคนข้างในกลับมานั่งณอาศน์แล้ว พระธรรมวโรดมถวายอติเรก พระพรหมมุนีถวายพระพรลา เสร็จแล้ว เวลา ๒ ทุ่มครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น

ประกาศสถาปนาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย เปนกรมพระเทพนารีรัตน์

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาค ๒๔๕๘ พรรษา กาลยืดยุบัน จันทรโคจร ศยสัมพัตสร กรรติกมาส สุกกปักษ์ ตติยดิถี ภุมวาร สุริยคติกาล พฤศจิกายนมาส นวมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯลฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย ประไพพรรณพิจิตร นริศรราชกุมารี ซึ่งเปนพระยรมเชยฐูภคินี ประสูตรณวันพฤหัศบดี เดือนอ้ายแรม ๑๐ ค่ำ ปีขาลสัมฤทธิศก พระพุทธศักราช ๒๔๒๑ จำเดิมแต่ยังทรงพระเยาว์ก็เปนที่ทรงพระเสนหาแห่งสมเด็จพระยรมชนกเปนอันมาก ทั้งสมเด็จพระยรมราชชนนีก็ทรงพระเสนหาเปนอย่างยิ่ง เพราะเปนพระราชยตริพระองค์แรก แลประสูตรก่อนพระราชธิดาองค์อื่น ๆ ทั้งปวง อีกทั้งอาไศรยเหตุที่มักมีพระโรคเบียดเบียนอยู่เนือง ๆ จึงเปนเครื่องเพิ่มพระเมตตาแห่งสมเด็จพระยรมราชชนนียิ่งขึ้น ได้ทรง

ทนุถนอมบริหารอยู่ด้วยพระองค์เองมิได้ขาด ครั้นณวันเสาร์ เดือน ๘ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีกุนนพศก พระพุทธศักราช ๒๔๓๐ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ประชวรสันนิบาต เปนที่ทรงพระโสกาลัยแห่งสมเด็จพระชนกนารถแลสมเด็จพระบรมราชชนนี อีกทั้งพระญาติประยุรวงศ์เปนอันมาก

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัยนั้น เมื่อยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่ ทรงมีมารยาตรเรียบร้อยเปนอันดี สมควรแก่ขัตติยราชกุมารีเปนที่เสนหาปราโมทแห่งสมเด็จพระบรมอนุชาธิราช แลพระประยุรญาติทั้งปวงยิ่งนัก

ขัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระภราดร แลสมเด็จพระภคินีทุกพระองค์บรรดาที่ได้มีพระชนม์พรรษาเจริญวัยแล้ว ก็ได้ทรงดำรงพระยศเปนเจ้าฟ้าต่างกรม แต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราชแล้วบ้าง ทั้งได้ทรงสถาปนาขึ้นในรัชกาลปัตยุบันนี้บ้าง แต่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัยนั้น เสด็จสันพระชนม์ไปช้านานแล้ว จึงหาได้เลื่อนพระราชอิศริยยศประการใดไม่ ถ้ายังดำรงพระชนม์สืบมา ก็คงจะได้ทรงรับพระราชอิศริยยศเปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายในตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระบรมชนกาธิราชแล้ว แลคงจะได้เพิ่มพูลพระราชอิศริยยศขึ้นในรัชกาลปัตยุบันนี้อีกด้วย แลพระราชประเพณีซึ่งสถาปนาพระราชอิศริยยศแก่พระอัฐิดังนี้ ก็มีแบบ

อย่างมาแต่ก่อน

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนาม สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย เปนกรมพระฝ่ายใน มีพระนามตามอริกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย ประไพพรรณพิจตรนิศรราชกุมารี กรมพระเทพนารีรัตน์ ให้พระเกียรติคุณวิบุลยยศปรากฏอยู่ในสากลประเทศจิรฐิติกาล อยู่ชั่วกัลปาวสานเทอญ

ที่ ๓๓ เลื่อนกรมสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา เปนกรมหลวง

ที่ ๓๔ เลื่อนกรมพระเทวะวงศ์วโรปการ เปนสมเด็จกรมพระยา

ที่ ๓๕ เลื่อนกรมหลวงจันทบุรินทรนาถ เปนกรมพระ

ที่ ๓๖ เลื่อนกรมหมื่นกำแพงเพ็ชร์อรรคโยธิน เปนกรมขุน

ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ปีมะโรง พระพุทธศักราช ๒๔๕๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนกรมพระยวงศานุวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๔ โมง พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศทหารบกราบ ๑๑ รักษาพระองค์ เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระราชาคณะ ๑๐ รูป มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เปนประธาน อยู่ในมณฑลพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการฝ่ายทหาร

พลเรือน เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ในที่สมาคม เสด็จขึ้นประทับ
บนพระแท่นมนังคศิลารัตนสิงหาศน์ พระยาเทพาภรณ์กับหัวหมื่น
มหาดเล็กเชิญเครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์ตามเสด็จ แลยืนอยู่โดย
ระเบียบ เจ้าพนักงานกระทั่งแตรมโหรทึก เมื่อสุดเสียงประโคม
แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีวรวงศ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวง
มุรธาธร อ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการสถาปนาเลื่อน
กรมแล้ว พนักงานลั่นฆ้องไชยแตรสังข์บัณเฑาะว์เครื่องดุริย
ดนตรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานน้ำพระมหาสังข์
ทรงเจิม พระราชทานพระสุพรรณบัฏเลื่อนกรม สมเด็จพระเจ้าน้อง
ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขนนครราชสีมา ขึ้นเปนกรมหลวงนครราชสีมา
เลื่อนกรมพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทวะวงศ์วโรปการ ขึ้นเปน
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เลื่อน
กรมพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรินฤนาถ เปนกรมพระจันท-
บุรินฤนาถ เลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นกำแพงเพ็ชร
อรรคโยธินทร์ เปนกรมขุนกำแพงเพ็ชรอรรคโยธินทร์ แลทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยยศ คือ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระ
ราชทาน พระสังวาลย์ปฐมจุลจอมเกล้าลงยาราชาวดี ๑ พาน
หมากเสวยทองคำลงยา ๑ พระเต้าน้ำมีพานรองทองคำ ๑ บ้วน
พระโอษฐ์ทองคำลงยา ๑ ที่ชาเครื่องพร้อม ๑ พระเจ้าพี่ยาเธอ

กรมพระจันทบุรินฤนาถ พระราชทานเครื่องในพานหมากเสวยทอง คำลงยาสำรับ ๑ พระตะกรุดทองคำมีสายพร้อม ๑ พระดิ่งทอง คำมีสายพร้อม ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพ็ชรอรรค-โยธิน พระราชทาน พระแสงนาคเศียรเดียวฝักทองคำ ๑ ที่ชาทองคำเครื่องพร้อม ๑ พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ที่ได้รับพระราชทานเลื่อนพระเกียรติยศกราบถวายบังคมทูลเกล้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียน แลต้นไม้ทองเงินตามราชประเพณีเสร็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น

ประกาศสถาปนาเลื่อนกรม

พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เปนอดีตภาค ๒๔๕๙ พรรษา ปัตยุบันกาล นาคสังวัจฉร พฤศจิกายนมาส เอกาทสมสุรทิน โสรวาร โดยกาลกำหนด

พระยาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษยรมนราธิราช พินิตประชานารถมหาสมมตวงศ์ อติสัยพงศวิมลรัตน์ วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตยรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาตสังสุทธเคราะหณี จักริยรมนารถ จุฬาลงกรณราชวรางกูร ยรมมกุฎนเรนทรสูรสันตติวงศวิสิฐ สุสาธิตบุรพาธิการ อดุลยกฤษฎาภินิหารอติเรกบุญฤทธิ์ ธัญลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตตะมางคประณต บาทยงกชยุคลประสิทธิสรรพศุภผลอุดมยรมสุขุมาลย์ ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ บริมศักดิสมญาเทพทวาราวดี ศรีมหาบุรุษสุตสมบัติ เสนางคนิกรรัตนอัศวโกศลประพนธปริชามัทวสมาจาร บริบูรณคุณสารสยามาทินครวรุตเมกราชดิลก มหาปริวารนายกอนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษศิรินธร ยรมชนกาดิศรสมมต ประสิทธิวรยศมโหดมยรมราชสมบัตินพปฏลเศวตฉัตราดิฉัตร ศิริรัตโนปลักษณมหายรมราชาภิเศกา

ภิสิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหศวริยมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหาราชาธิราชวโรดม บรมนารถชาติอาชาวไศรย พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อดุลยศักดิอรรคนเรศรามาธิบดี เมตตากรุณาสีตลหฤไทย อโนปไมยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิเบนทร์ ปรเมนทรธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา)

ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัยฎางค์เดชาวุธ กรมขุนนครราชสีมา เปนพระราชนุชาที่ได้ทรงพระสิเนหาโดยสนิทสนมพระองค์หนึ่ง และตั้งแต่เมื่อเสด็จพระราชดำเนิรกลับเข้ามาจากประเทศยุโรป สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นั้น ก็ได้เสด็จไปประทับอยู่ด้วยณพระราชวังสราญรมย์ และได้ทรงเปนผู้สอนวิทยาการต่าง ๆ เอง เพื่อตระเตรียมการที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอจะได้เสด็จออกไปศึกษาณประเทศยุโรป จึงนับว่าได้ทรงมีโอกาศสังเกตพระนิสัยและอัธยาศรัย แห่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นั้นโดยละเอียด ทรงสังเกตเห็นได้ชัดเจนแล้วว่า ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่แล้ว สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นั้น มีพระอัธยาศรัยสุจริต เปนที่สิเนหาแก่ชนทั่วไป ครั้นเมื่อทรงพระเจริญวัยประกอบด้วยวุฒิปรีชาสมควรจะรับราชการ

ได้แล้ว ก็ได้ทรงเข้ารับราชการในกรมทหารบก ดำรงพระยศตั้งแต่ตำแหน่งต่ำที่สุดขึ้นมา คือตั้งแต่เป็นนายร้อยตรี ทำการในตำแหน่งผู้บังคับหมวดในโรงเรียนนายร้อย แล้วเลื่อนพระยศเป็นนายร้อยโททรงกระทำน่าที่ผู้บังคับกองร้อยในโรงเรียนนายร้อย แล้วเลื่อนพระยศเป็นนายร้อยเอก เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้บังคับกองพันที่ ๒ กรมทหารบก ราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วจึงได้เลื่อนพระยศเป็นนายพันตรี นายพันโทขึ้นมาตามลำดับ จนในเวลานี้ ได้ทรงเป็นผู้บังคับการกรมทหารบกราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์

ตามอาการที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นี้ ได้รับราชการในกรมทหารบกดังพรรณามาแล้วนี้ เป็นสมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์แรก ที่ได้ทรงรับราชการตั้งแต่ตำแหน่งต่ำที่สุด แล้วจึงได้เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่งขึ้นมาตามลำดับเหมือนนายทหารสามัญ แม้ได้ดำรงพระอิศริยยศโดยพระชาติอยู่ในชั้นสมเด็จเจ้าฟ้าก็ดี แต่ก็หาได้ทรงถือทิฐิมานะอันเป็นเหตุชักนำให้ดำเนิรไปในทางที่ผิดจึงหาได้ทรงเห็นเป็นสำคัญในเรื่องยศศักดิ์นั้นไม่ ทรงตั้งพระหฤทัยเอาแต่ราชการเป็นประมาณ ทั้งมีพระอุตสาหวิริยทรงกระทำกิจราชการในน่าที่ตามตำแหน่งนั้นๆ โดยบริบูรณ์เหมือนกันกับนายทหารทั่วไป ไม่มีการยกเว้นสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ควรนับว่าได้ทรงกระทำให้เป็นตัวอย่างอันดี แก่ผู้ที่จะรับราชการแผ่นดินทั้งปวงทั่วไป ให้

เห็นได้ว่าผู้มีตระกูลสูงย่อมไม่เปนการขัดข้องแก่ที่จะรับราชการในตำแหน่งที่ต่ำ เพราะเหตุว่าธรรมดาผู้ที่จะเปนผู้บังคับบัญชาการงานเหนือผู้น้อย ถ้าได้เคยกระทำการตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นมาด้วยตนเองแล้ว ย่อมจะได้ทราบกิจการนั้น ๆ ได้โดยเลอียด รู้ความยากง่ายศุขทุกข์ของผู้น้อย เมื่อได้เปนผู้ใหญ่ขึ้น ก็สามารถจะบังคับบัญชาผู้น้อยแต่ในทางที่ชอบที่ควร มิให้เปนความลำบากแก่ผู้น้อยในอันใช่เหตุ เพราะได้เคยเห็นอกกันมา ข้อนี้สมควรจะยกขึ้นว่าได้ทรงกระทำความชอบเปนพิเศษได้ส่วนหนึ่ง

อนึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นี้ มีพระกมลสันดานประกอบไปด้วยเมตตาทิคุณ ทรงโอบอ้อมอารีเปนปรกติ เพราะฉนั้น เมื่อได้ทรงรับราชการอยู่ในกรมใดตำแหน่งใดก็ได้เอาพระไทยใส่สอดส่อง และช่วยเหลือกิจศุขทุกข์ของเพื่อนข้าราชการทุกชั้น จึงเปนที่นิยมนับถือรักใคร่ของข้าราชการในกรมทหารบกตั้งแต่ชั้นนายตลอดลงมาถึงชั้นพล ควรนับว่าเปนพระคุณสมบัติได้ส่วนหนึ่ง

ยังนี้สมควรที่จะสถาปนาพระอิศริยยศให้ยิ่งขึ้น จึงมีพระบรมราชโองการตำรัสสั่ง ให้เลื่อนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมขุนนครราชสีมา ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ วิสิฐวิสุทธ

ลักษณโสภณ อุบัติคลกาลนิยม. ประถมปริวัตรรัตนโกสินทรศก สตสาขกอัษโฎดร สถาพรมงคลสมัย นราธิปตัยบรมนารถ ขุฬาลงกรณราชวโรรส อดุลยยศอุกฤษฐศักดิ์ อุภโตปักษ วิสุทธิกษัตริย์ ขัตติยราชกุมาร กรมหลวงนครราชสีมา ครุฑนาม ให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณสุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพ-ศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนหลวงนครราชสีมา ถือศักดินา ๘๐๐
- ปลัดกรม เปนขุนลำปางบุราธิบดี ถือศักดินา ๖๐๐
- สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นบัตตานีนราภิบาล ถือศักดินา ๔๐๐

(สมเด็จกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทวะวงศ์วโรปการ ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณ ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศมาช้านาน ได้ทรงกระทำความดีความชอบทั้งในราชการแผ่นดิน แลในส่วนพระองค์แต่ในรัชกาลที่ ๕ มาจนรัชกาลปัตยุบัน ราชการในน่าที่จะมีสำคัญประการใด แลได้ทรงจัดราชการนั้น ๆ ให้เปนไปโดยเรียบร้อยประการใด มีปรากฏในประกาศเลื่อนกรมครั้งก่อนนั้นแล้ว ต่อมาราชการในน่าที่ยิ่งสำคัญหนักขึ้น กล่าวคือ การรักษาความเปนกลางในระหว่างมหาประเทศ ที่มิทางพระราชไมตรีกับกรุงสยามทำสงครามแก่กัน อาไศรยที่ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้กิจการในน่าที่โดยทั่วถึง จึงได้ทรงผ่อนผันจัดราชการนั้น ๆ ให้เปนไปตามกระแสพระบรมราโชบายมิได้คลาศเคลื่อน จึงมิได้มีเหตุกระทบกระเทือนให้เปนที่มัวหมองแก่ทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศแม้แต่เล็กน้อย เปนเหตุประกอบให้เจริญพระราชอิศริยยศปรากฏพระเกียรติคุณแผ่พ่านไป กระทำให้มหาประเทศทั้งปวงมีความนิยมนับถือพระราชกฤดาภินิหารยิ่งขึ้น จนสมเด็จพระเจ้ากรุงอังกฤษ ทรง

ถวายพระราชอิศริยยศ ตำแหน่งนายพลเอกพิเศษกองทัพยกยัง-กฤษ แลทรงรับตำแหน่งนายพลเอกพิเศษกองทัพยกสยาม อันพระราชาธิบดีในชมพูทวีปยังมิได้เคยทรงรับเลยนั้นเปนต้น ในส่วนพระองค์ ทรงนับว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทวะวงศ์วโรปการเปนเอกอรรคมนตรี ผู้ที่ได้ทรงปฤกษาสรรพราชกิจน้อยใหญ่ได้สมพระราชหฤทัยทุกเมื่อ เพราะพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นทรงมีความชำนิชำนาญในเชิงรัฐประศาสโนบาย หาผู้ใดเปรียบปานได้โดยยาก ทั้งทรงเปนผู้ที่กราบบังคมทูลความเห็นโดยตรงทุกเมื่อ โดยความจงรักภักดี และประกอบด้วยสัตยธรรมสุจริตธรรม ปราศจากอคติทั้งสี่ประการ จึงเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยแลทรงเคารพอยู่พระองค์หนึ่ง

อนึ่งก็ทรงพระเจริญวัยอยู่ในชั้นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่แล้ว สมควรจะเพิ่มพระราชอิศริยยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเทวะวงศ์วโรปการ เปนสมเด็จกรมพระยา มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ขัตติยพิศาลสรยดิ บรมราชินิศริพัชรินทรภราดร สโมสรอเนกนิติปริชา มหาสุมันตยานุวัตร วิบุลย์ ไพรัชราชกิจจาดุลย์สุนทรปฏิภาณ นิรุกติญาณวิทยา คณนาทิศาสตร์ โหรกลานุวาทนานาปกรณ์ เกียรติกำจรจิรกาล

บริบูรณคุณสารสมบัติ สุจริตสมาจารวัตรมัทวเมตตาชวาชยาศรัย
ศิริรัตนตรัยสรณชาดา กัลยาณธรรมิกนาถบพิตร นาคนาม
ให้ทรงศักดินา ๓๕๐๐๐ เปนพิเศษ ในตำแหน่งพระองค์เจ้าต่าง
กรมผู้ใหญ่ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ
สุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล
วิบุลยศุภผลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์เดชานุภาพมโหฬารทุกประ
การ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ถือศักดินา ๑๐๐๐
- ปลัดกรม เปนพระภูบาลสวามิภักดิ์ ถือศักดินา ๘๐๐
- สมุห์บาญชี เปนหลวงรักษ์พยุหพล ถือศักดินา ๕๐๐

(กรมพระจันทบุรีนฤนาถ)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรี นฤนาถ ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมาด้วยทรงพระปรีชาสามารถในราชการ นอกจากพระคุณสมบัติดังปรากฏในประกาศเลื่อนกรมครั้งก่อนแล้ว ต่อมาก็ได้จัดราชการในกระทรวงพระคลัง ให้เจริญมาโดยลำดับมิได้มิเวลาเสื่อมถอย เมื่อได้รับพระกระแสพระบรมราโชบายไปประการใดแล้ว ก็ได้ทรงจัดราชการนั้น ๆ ให้สำเร็จไปตามพระราชประสงค์ เปนต้นคือการเบิดคลังออมสิน ให้ทวยราษฎรได้นำทรัพย์มาฝากได้ปราศจากภยันตราย มิโจรภัยแลอัคคิภัยเปนต้น กับทั้งได้ทรงจัดตั้งกรมพาณิชย์ แลสถิติพยากรณ์แลจัดการสหกรณ์ แลรวมกรมสรรพากรที่แยกย้ายกันอยู่แต่ก่อนให้มารวมอยู่ในบังคับบัญชากระทรวงเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักร ทั้งได้ทรงจัดการสุรายาฝิ่นเปนของรัฐบาล เพื่อจะได้ดำเนินไปในทางที่จะเลิกมิให้ไพร่ฟ้าประชากรประพฤติสูบฝิ่นในภายน่า อนึ่งในเวลาที่มหาประเทศกระทำสงครามแก่กันณทวีปยโรป ย่อมมีผลกระเทือนถึงการค้าขายในพระราชอาณาจักรสยาม ซึ่งเปนที่น่าวิตกว่าประโยชน์แผ่นดินจะตกต่ำไป จนเปนเหตุให้ราชการแผ่นดินเดินก้าวน่าช้าไป แต่ก็หาเปนเช่นนั้นไม่ ยังได้ทรงจัด

การให้เลิกอากรหวยเสียได้ทันพระราชประสงค์ กิจการที่ได้ทรงกระทำมาทั้งนี้ ล้วนเปนคุณแก่ราชการแผ่นดินแลตลอดจนไพร่ฟ้าประชากร เปนที่ส่อให้เห็นกำลังพระอุตสาหวิริยภาพอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ อีกประการหนึ่ง พระเจ้าพี่ยาเธอ ได้ทรงสำแดงปรากฏชัดโดยอเนกประการ ว่าทรงตั้งมั่นอยู่ในความจงรักภักดีและรักใคร่ในพระองค์เปนนิจนิรันตร์ จึงเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย แลสมควรเลื่อนพระราชอิศริยยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ ขึ้นเปนกรมพระ มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ สุรเชษฐาธิราชกิตติยากร วรลักษณสุนทรวิรวิจิตร สรรพรัชดาธิกิจโกศล วิมลรัตนมหาโกศาธิบดี ธิรคุโณฬาร ศุภสมาจารสารสมบัติ มัทวเมตตาธยาศรัย ไตรศิริรัตนสรณาคม อุดมศักดิ์ยพิตร สิงหนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณสุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศ เดชานุภาพมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน

เจ้ากรม	เปนพระจันทบุรีนฤนาถ	ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม	เปนหลวงตรายบุรบำรุง	ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชี	เปนขุนขลุงพลาภิบาล	ถือศักดินา ๔๐๐

(กรมขุนกำแพงเพชรอรรคโยธิน)

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
กำแพงเพชรอรรคโยธิน ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งจเรการ
ช่างทหารยกมาแต่พระพุทธศักราช ๒๔๕๑ ในเวลาที่ทรงรับ
ราชการอยู่ในตำแหน่งนี้ ได้ทรงพระดำริห์วางระเบียบวิธีจัดการ
งานในกรมนั้นให้เรียบร้อยเปนหลักฐาน ทั้งได้ทรงแต่งตั้งตำรา
เรียนแลทรงทำการสอนด้วยพระองค์เอง แลแนะนำให้ผู้อื่นสอน
ในวิชาช่างสำหรับทหาร นับว่าเปนบ่อเกิดแห่งวิชาช่างทหารใน
กองทัพบกสยามเปนอย่างดี เพราะพระองค์ท่านเปนผู้รอบรู้กิจการ
ช่างทุกประเภท ทั้งทางทหารแลพลเรือนเปนอย่างวิเศษ

นอกจากนี้ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ พร้อมกัน
ไปกับตำแหน่งจเรการช่างทหารบก คือทรงเปนผู้บัญชาการ
กองพลทหารบกที่ ๓ เปนพระองค์แรกในตำแหน่งนั้น แล้ว
ทรงเปนผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๑ รักษาพระองค์ ซึ่งแต่
ก่อนมากองพลนี้ไม่เคยออกทำการในสนามได้เลย พึ่งมาออก
ทำการได้ในสมัยที่พระองค์ท่านเปนผู้บัญชาการเปนต้นมา เห็น
ได้ว่ากองพลนี้มีความเจริญผิดแปลกขึ้นเปนอันมาก แล้วได้ทรง

เปนแม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑ เปนพระองค์แรกในตำแหน่งนั้น ได้ทรงวางการงานให้เปนระเบียบแบบแผนเปนอันดีต่อมา ได้ทรงเปนจเรทัพบกแลการยุ่นเล็กยุ่นกล อันเปนตำแหน่งที่ต้องตรวจตราการทหาร แลทางการงานทุกสิ่งทุกอย่างทั่วไปทั้งพระราชอาณาจักร เพื่อให้การดำเนิรไปถูกต้องตามกฎข้อบังคับของกระทรวงกระลาโหม เปนตำแหน่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เคยทรงดำรงมาครั้งยังดำรงพระราชอิศริยยศเปนสมเด็จพระยุพราช

นอกจากนี้ ยังได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในราชกิจส่วนพระองค์อีกหลายอย่าง มีวางทางรถไฟแลเดินรถไฟขนาดย่อมที่นครปฐม แลจัดการจำลองนาวายุทธเปนต้น

เมื่อได้พิจารณาการงานที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นกำแพงเพชรอรรคโยธินได้ทรงกระทำมา เปนที่เห็นได้ว่าพระองค์เปนผู้ประกอบด้วยพระคุณวุฒิปริชาสามารถในราชการ แลประกอบด้วยพระอุตสาหวิริยเปนอย่างยิ่ง เมื่อได้ทรงรับราชการอยู่ในตำแหน่งใด ก็ได้ทรงจัดราชการในตำแหน่งนั้น ให้ได้ระเบียบเรียบร้อยเปนหลักฐานอันดี มีความเจริญเปนผลเห็นปรากฏ ทั้งได้ทรงพระอุตสาหเสด็จออกไปเที่ยวทรงตรวจการทหารบกทั้งในกรุงแลหัวเมืองเนือง ๆ มิได้ทรงเห็นแก่ความลำบากเหน็จเหนื่อย สมควรจะนับว่าทรงเปนผู้สามารถในราชกิจเปนอย่างเอกได้พระองค์หนึ่ง อีกทั้งในส่วนพระองค์ กรมหมื่นกำแพงเพชรอรรคโยธิน

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ก็ได้ทรงสำแดงปรากฏชัดด้วยประการต่าง ๆ ว่าทรงมิความจงรัก
ภักดีรักใคร่ในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทยิ่งนัก จึงได้ทรงรับราชการ
ในพระองค์โดยความเต็มพระหฤทัยทุกเมื่อ มิได้ทรงเห็นแก่ความ
เหน็จเหนื่อยในเมื่อใด ๆ เลย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรง
เห็นน้ำพระหฤทัยของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นี้โดยถ่องแท้แล้ว
จึงทรงพระราชสิเนหาและทรงพระเมตตานัก และทรงพระราชดำริห์
ว่า สมควรเลื่อนพระราชอิศริยยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้เลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นกำแพงเพชรอรรคโยธิน เปนกรมขุน มีพระนามตาม
จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชร
อรรคโยธิน พยัคฆนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด
อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระ
ชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิ์
พิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงเลื่อน
- เจ้ากรม เปนขุนกำแพงเพชรอรรคโยธิน ถือศักดินา ๖๐๐
- ปลัดกรม คงเปนหมื่นขาณุบุรินทรโยธี ถือศักดินา ๔๐๐
- สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นโกสัมพีพลโยธา ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้เลื่อนแลคงบรรดาศักดิ์ทั้ง ๑๒ นั้น ทำราชการใน
หลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์
บาญชี ในสมเด็จเจ้าฟ้า แลพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป
ให้มีศุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ ฯ

ทะเบียน